

Secolul 20

**PREZENTAREA ARTISTICĂ
GETA BRĂTESCU**

**COPERTA
GETA BRĂTESCU
Litografie
din seria «Dinamic»**

Revistă de literatură universală

editată de Uniunea Scriitorilor
din Republica Socialistă România

Colegiul de redacție:

ACAD. AL. PHILIPPIDE, ACAD. EUGEN JEBELEANU, ZOE DUMITRESCU-
BUȘULENGA, MIHNEAGHEORGHIU, EDGAR PAPU, VASILE NICOLESCU,
OV. S. CROHMĂLNICEANU, ȘTEFAN AUG. DOINAȘ, ALEXANDRU BACIU,
DAN HĂULICĂ, REDACTOR-ȘEF

8

163

1974

SUMAR

ANCHETA
«SECOLULUI 20»

Cultura română în circuitul marilor valori

Răspund: AL. PHILIPPIDE, LEONID LEONOV, ARAM HACIATURIAN,
MARIA BANUȘ, MIHAI BENIUC, PETER JAY, KAREL JONCKHEERE,
MIRCEA ZACIU, RADU COSAȘU ● 3

MOMENTE SEMNIFICATIVE DIN OPERA
DE TRADUCERE A LITERATURII UNIVERSALE

SWIFT (Alexandru Dușu); ROUSSEAU (N. Steinhardt); GOETHE:
POEZIE ȘI ADEVĂR — în *tălmăcirea lui Tudor Vianu* (Ion Roman);
MANZONI (Smaranda Bratu Stati); MICKIEWICZ (Rodica Ciocan-
Ivănescu); PUȘKIN (Ileana Berlogea); GOGOL (Leonid Dimov) ● 20

PROZĂ AMERICANĂ POST-MODERNĂ

ANDREI BREZIANU — Post-modernii americani, o traiectorie spre viitor ● 36

DONALD BARTHELME

Balonul; *Robert Kennedy salvat*, în românește de Radu Surdulescu.
Puncte de plecare; *Citație*, în românește de Antoaneta Ralian. *Un zbor de porumbei din palat*, în românește de Mircea Ivănescu ● 43

UN CENTRU VITAL AL RENAȘTERII

ARIOSTO

Elogii: DU BELLAY, ARETINO, GUEZ DE BALZAC, MONTESQUIEU, LA FONTAINE, VOLTAIRE, GOETHE, SCHILLER ● 70

ORLANDO FURIOSO

«*Nebunia lui Orlando*», *Cîntul XXIII*, fragment, în românește de Ștefan Aug. Doinaș ● 73

AL. BALACI: *Spiritul armoniei*, *Ariosto* ● 79

LUCA RONCONI: *Ariosto la sursele unui nou teatru popular* ● 84

MARIO RAIMONDI: *Angajare, nu supraviețuire*, în românește de Ștefan Delureanu ● 85

PREZENȚE ROMÂNEȘTI

Colocviul «Formarea literaturilor naționale și codificarea limbilor naționale în Centrul și Sud-Estul Europei» (Alexandru Dușu); *O nouă antologie de poezie românească în engleză* (Irina Grigorescu); *O revistă sovietică despre literatura română în ultimii 30 de ani* (Tatiana Nicolescu); *Un roman al lui Mihai Beniuc în limba polonă* (Olga Zaicik); *Teofil Demetriescu despre Busoni* (Nestor Gheorghiu); *Dialogurile noastre*; *O revistă cehoslovacă despre fîntînile lui Ilie Pavel*; «*Literatur und Kritik*» despre literatura română (Alexandru Al. Șahighian) ● 87

CULTURA ROMÂNĂ ÎN CIRCUITUL MARILOR VALORI

Extinderea continuă a perspectivei asupra artei și literaturii contemporane de pretutindeni, eforturile riguroase de cuprindere și sinteză critică în vederea descrierii direcțiilor fertile de dezvoltare, la care „Secolul 20” înțelege să participe metodic și susținut, exprimă în ultimă instanță, dincolo de amplitudinea sau suplețea unei receptivități particulare, adâncile impulsuri de afirmare a resurselor specific naționale de creație, chemate să se manifeste plenar, să se consolideze tocmai printr-o confruntare adecvată, orgolioasă, cu experiențe similare acumulate în întreaga lume. Ceea ce pe vremea lui Eliade Rădulescu, inițiatorul „Bibliotecii universale” reprezenta doar o nobilă veleitate, ceea ce pentru un E. Lovinescu, teoreticianul „sincronismului” întruchipa mai curînd o ipoteză speculativă iar sensibilului Camil Petrescu îi provoca umile îndoieli („Pot țările mici să dea scriitori mari?”), toate acele frîne derivate din starea generală de înapoiere și anonimată odată depășite, este timpul să scrutăm cu maximă responsabilitate parametrii universali proprii creației românești, coordonatele pe care se poate aceasta înscrie în circuitul valorilor mondiale, astfel încît să contribuie organic la creșterea prestigiului actual al României pe plan internațional, la înțelegerea adevăratului său destin istoric.

În acest scop, inaugurăm cu numărul de față o anchetă de durată printre creatori și critici de la noi, ca și printre personalități ale vieții culturale din străinătate, la curent cu creația românească sub variate aspecte (literatură, teatru, arte plastice, muzică, film, arhitectură), invitându-i la un schimb de opinii cât mai puțin convențional, capabil să depășească simplul sondaj ocazional și să prefigureze anvergura studiilor edificatoare de mîine.

Pentru stimularea discuției am distribuit un formular cu funcție strict sugestivă, lăsînd participanților toată libertatea de procedură. Colaboratorilor autohtoni le-am adresat următoarele întrebări:

- 1. Prin ce direcții proprii se înscrie creația românească în mișcarea artistică a lumii de azi?**
- 2. Sub acest aspect, care considerați că sînt premisele consacrate de propria noastră tradiție de asimilare a valorilor universale și confruntare creatoare? Sînt asemenea premise pe deplin fructificate în prezent?**
- 3. Cum s-ar putea face mai bine cunoscută și recunoscută creația românească peste hotare?**

Ușor modificate pentru circumstanță, dar într-un spirit identic au fost formulate întrebările adresate colaboratorilor străini:

- 1. Ce creații românești, în domeniul literaturii, teatrului, artelor plastice, muzicii, filmului sau arhitecturii, v-au reținut atenția?**
- 2. Unde considerați că s-ar situa aceste creații în contextul confruntărilor de valori din lumea contemporană?**
- 3. Pot aceste creații să aspire la o circulație mai largă și în ce condiții vedeți realizîndu-se concret un asemenea deziderat?**

AL. A. PHILIPPIDE

În schimbul literar internațional, interesul față de un produs literar oarecare crește sau descrește în raport cu noutatea pe care acel produs o aduce sau măcar o sugerează ca fiind posibilă. Nu e vorba aici de ceea ce în chip foarte vag se numește originalitate, fiindcă nu există o unitate de măsură cu care originalitatea s-ar putea cîntări. Trebuie să ne gîndim numai la elementul de surpriză pe care îl oferă un punct de vedere sau o atitudine (însă fără tezism autoritar) în transfigurarea pe care arta o impune întotdeauna realității și care, în literatură, se arată în deosebi în ce privește expresia. Să mă grăbesc să spun că noutatea expresiei la un moment dat nu e ceva spontan, ivit din senin, ci este rezultatul unei dezvoltări care a început mai demult (s-a admis doar că Homer însuși este o ajungere, nu o începere), al unei dezvoltări care continuă. Orice dezvoltare presupune în chip necesar existența unor rădăcini care, tocmai, nutresc continuitatea; și numai continuitatea astfel obținută asigură formarea unei tradiții, menținerea acesteia și înnoirea fecundă.

Literatura română are, cred, din belșug aceste însușiri care o fac capabilă să ia parte cu vigoare la schimbul literar internațional. Trăsături adînci se deslușesc în dezvoltarea ei, trăsături care de-o sută cincizeci de ani înapoi, prin permanența lor în nenumărate moduri de expresie, formează acel ansamblu de obișnuințe, de maniere, de apucături, acel ton numai al ei, care determină o tradiție și se face simțit atît în

tezaurul de valori clasice cît și în activitatea literară contemporană. Aș indica în chip cu totul sumar, drept trăsături caracteristice, între altele, darul povestirii și o bogăție lirică întemeiată de obicei pe o sănătoasă experiență de viață, bine înrădăcinată în realitate și tocmai din cauza asta beneficiind de o sevă ce o îndeamnă să se înalțe în marea meditație poetică, fără să-și piardă cumpătul și cumpănirea în confuzie și neinteligibil; această bogăție este favorizată de limba noastră, extraordinar de potrivită pentru mlădierile infinite ale efuziei lirice. Aș adăuga un sentiment al împrietenirii cu natura (propriu românului) sentiment primordial și adînc ce se ivește independent de prețuirea estetică a naturii; apoi o înclinare către gluma fără răutate, și, iradiind în toate aceste însușiri, o mare capacitate de-a pricepe și de-a practica moduri contrastante de expresie literară. Luați ce e mai bun în literatura română din ultima sută de ani, de la scriitorii consacrați drept clasici pînă la cei mai tineri dintre contemporani, și veți găsi una sau alta din aceste trăsături, dacă nu chiar, adeseori, multe din ele împreună la același scriitor sau la aceeași lucrare. Pe un fond comun cresc individualitățile cele mai deosebite între ele; fondul comun asigură continuitatea în adîncime iar diversitatea întărește înnoirea fecundă de care am vorbit.

Cred că nu mai poate fi vreo îndoială că toate aceste trăsături (împreună cu altele, unele de detaliu, poate, dar tot atît de adînci) sînt capabile să procure un loc important în „contextul confruntărilor de valori din lumea contemporană.“

Cum se poate însă înfăptui acest lucru? Dacă, în ce privește artele plastice, muzica, filmul, mijloacele de cunoaștere și de răspîndire la orice distanță sînt oricînd și repede posibile, atunci cînd e vorba de literatură, totul trebuie luat de la început, a fiecare lucrare și de fiecare dată. Cunoașterea și răspîndirea, aici, nu se pot face decît numai prin traduceri. Traducerea înseamnă o muncă migăloasă, care poate să dureze luni și chiar ani de zile. De fiecare dată are loc deci o muncă de recreare a originalului într-o limbă străină. Pătrunderea unei literaturi în circulația literară universală se poate face numai cu ajutorul traducerilor bine lucrate ale unor opere bine alese. E un adevăr banal dar care trebuie amintit cît de des și de care trebuie să se țină seama mai ales atunci cînd e vorba de o literatură, cum este a noastră, scrisă într-o limbă de circulație restrînsă. Lucrul acesta nu trebuie să descurajeze. Literaturile nordice, daneză, norvegiană, suedeză, scrise în limbi și mai restrînse decît este limba română, își au locul de multă vreme în tezaurul universal al literaturii. Aceasta desigur că datorită mai înainte de orice valorii lor intrinsece, dar datorită și excelentelor traduceri care le-au făcut cunoscute peste hotarele lor. În această direcție trebuie să se îndrepte și grija noastră a românilor pentru cunoașterea în străinătate a literaturii noastre. Dacă în ce privește traducerile de literatură străină în românește s-a făcut la noi enorm de mult în ultimul sfert de secol, în ce privește traducerile din românește în limbi străine s-a făcut mai puțin, chiar mult mai puțin, deși sînt, fără îndoială, lucrări de bună calitate în acest domeniu. Aici stă tot miezul chestiunii. Numai prin traduceri (și repet, traduceri bine lucrate, din opere bine alese)

se poate înfăptui pătrunderea și asigura menținerea, care ar fi pe deplin meritată, a literaturii române, și de ieri și de azi, în schimbul literar internațional. Și e de la sine înțeles că aceste traduceri trebuie neapărat precedate, însoțite, comentate de articole și de studii serioase, bine scrise sau bine traduse și ele în limbi străine și publicate în reviste literare din străinătate. Nu e o treabă ușoară dar ea merită să fie încercată, în același spirit al continuității, necesar și prielnic și aici ca și în dezvoltarea creației literare.

LEONID LEONOV

Încă acum după atîția ani de la călătoria mea pe frumoasele meleaguri românești amintirea mi-e plină de impresii vii și pline de recunoștință. Nu am obicei să țin jurnal și nici să fac însemnări de călătorie, de aceea cu timpul se sting denumirile de localități înregistrate în fugă, amănuntele întîlnirilor și ale discuțiilor. Dar în străfundurile sufletului se păstrează cenușa lor magică, din care renasc rezonanțele de altădată, situațiile, peisajele inițiale și fantomele lor, într-un cuvînt ceea ce poate forma atmosfera și populația viitoarelor mele cărți. Două seri de neuitat au rămas în sufletul meu: călătoria cu prietenii români la o mănăstire în apropiere de București, minunat ospăț de idei schimbate la o masă îmbelșugată și concertul la orgă ascultat în Biserica Neagră, maiestuoasă și pustie, sonoră și sumbră...

Și atunci și altădată m-a însoțit și mă însoțește în amintirile mele despre România o carte: *Ce mult te-am iubit* de Zaharia Stancu, minunată carte, profund lirică, carte despre viață — fantastic joc de umbre pe iarba prin care treceam cu toții...

ARAM HACIATURIAN

Mă folosesc de prilejul pe care mi l-a oferit revista „Secolul 20” pentru a-mi exprima sentimentele de prietenie față de poporul român și a-mi împărtăși impresiile de pe urma numeroaselor întîlniri cu remarcabila lui artă și cultură.

Una din amintirile de neuitat ale vieții mele este cunoștința personală cu George Enescu, clasicul muzicii române, n-am să uit niciodată chipul minunat în care Enescu a executat în 1946 la Moscova concertul meu pentru vioară și orchestră. Îmi este scumpă creația lui Enescu care a adus o contribuție uriașă la dezvoltarea artei muzicale mondiale.

Am apreciat întotdeauna în chipul cel mai înalt măiestria remarcabilă de interpret a unui alt reprezentant al muzicii române, George Georgescu. M-am bucurat totdeauna că în repertoriul atât de bogat al acestui remarcabil dirijor se afla și Simfonia a II-a, pe care el nu o dată a dirijat-o cu succes în patria sa, la noi în Uniunea Sovietică și în alte părți.

Legăturile mele cu arta românească sînt vechi și profunde. Am studiat cu mult interes folclorul românesc atât de original, de bogat și variat, de melodic și de ritmic în structurile sale. Mă bucur că am mulți prieteni printre oamenii de artă și cultură români și sînt mîndru că în rîndurile muzicienilor de vază există absolvenți ai Conservatorului din Moscova, foștii mei studenți. Aș numi în primul rînd pe Anatol Vieru pe care-l socotesc un compozitor talentat, modern în spiritul său, îndrăzneț în căutăturile sale, năzuind spre nou și reușind să afle rezolvări artistice originale.

Mi-ași îngădui o mică paranteză. Recent, m-am întîlnit din nou la Moscova cu violonista franceză Claire Bernard, care a fost membră la cel de al V-lea Congres Internațional „P. I. Ceaikovski”. Ne-am amintit amîndoi de întîlnirea noastră de la București, unde Claire Bernard, pe atunci în vîrstă de 17 ani, a căpătat titlul înalt de laureată a Concursului Internațional George Enescu. În zilele acelea a fost imprimată și un disc cu concertul pentru vioară în interpretarea violonistei Claire Bernard. E un fapt care dovedește cît de rodnice sînt contactele creatoare ale reprezentanților diferitelor popoare. Pe pămîntul României, violonista franceză, acompaniată de orchestra românească, a executat, dirijor fiind un compozitor sovietic, o creație a acestuia!

În timpul călătoriilor mele prin România am făcut cunoștință cu numeroase realizări ale poporului român, cu monumentele sale culturale atât de numeroase. Opere ale picturii și sculpturii, prezente în numeroasele muzee de artă din București, alături de muzica lui Enescu, de poezia lui Eminescu și Arghezi, de arta unor remarcabili cîntăreți și compozitori intră pe drept în tezaurul culturii mondiale. Și e atât de bine că ne cunoaștem tot mai mult unii pe alții, că se desfășoară în mod permanent procesul de îmbogățire reciprocă a culturilor!

Ca un prieten vechi și sincer al României, felicit cu căldură pe oamenii de cultură din România, pe colegii mei muzicieni, cu prilejul mării sărbători, aniversarea de 30 de ani de la eliberarea țării de fascism. Le doresc mari succese în creație și multă fericire.

MARIA BANUȘ

Istoria, geografia și harurile native au făcut din Români un popor cu o mare forță de asimilare a valorilor de pretutindeni. Aceste valori, altoite pe fondul original al străvechii culturi autohtone — și, mai recent, pe tradiția clasicilor culturii române

moderne, incorporate unei naturi genuin exuberante, unei vitalități de excepție, cenzurată de umor, luciditate, înțelepciune, și aureolată de fantezie, — imprimă artei românești o personalitate distinctă.

Concretețea, reprezentarea plastic obiectuală, voluptatea tangibilului senzorial, nu exclud dinamica complexă a abstractizării, a conceptualizării artistice.

În operele majore ele ating un grad de întrepătrundere care le imprimă, fără dubiu, un caracter de universalitate și durată.

Să n-avem complexe provinciale de „țară mică“. Nici în sensul superiorității, nici ca „Minderwertigkeitskomplex“. Să nu le avem pentru că nu corespund situației obiective, relațiilor de valoare. Deși uneori le avem. Ba ne considerăm „fruncea“ universului ca bănățeanul din anecdotă, ba ne văicărim: „ce putem noi, aici, la porțile Orientului?“...

Or, noi putem mult. Și nu numai noi. Și alte țări cu suprafață, în kilometri pătrați mică, dar mari ca dimensiuni spirituale, au dat strălucite examene în fața ipoteticului conclave universal. În muzeele și academiile imaginare, și, mai ales, în conștiința vie a umanității, numele multor reprezentanți mari ai unor țări mici, sînt înscrise cu litere incandescente, în majuscule.

Am cădea oare în primul păcat semnalat mai sus, dacă am afirma că noțiunea „român“ are, în cultura mondială contemporană o pură, nobilă rezonanță? Dacă noțiunea n-ar fi asociată decît cu numele lui Enescu și al lui Brîncuși, și încă ar purta insemnul realizărilor cu rază maximă de acțiune, purtătoare de valori perene.

Dar acestea sînt evidențe, plate pînă la truism. Problematika existenței unei culturi naționale, precum a noastră, în circuitul universal începe acolo unde se termină truismul afirmării unor succese certe.

Acolo unde ne dăm seama, cu dureroasă acuitate, de decalajul existent între tezaurul real al patrimoniului național de opere artistice și *gradul* în care el e cunoscut peste hotare, *modul* în care el pătrunde în conștiința consumatorului de artă și literatură din centrele puternice ale lumii, (cele care împing, — pompe ale unor corduri uriașe — sîngele viu al culturii în toate cele patru puncte cardinale).

Nu o dată ne-a fost dat să constatăm relativ slaba cunoaștere de către străini a artei românești. Am constatat-o cu amărăciune și nu o dată ne-am întrebat care să fie motivele. Modestele noastre lumini fiind insuficiente, am făcut apel la luminile altora. Am căpătat explicații de natură istorică, psihologică, social-politică.

Tabloul etiologic, simptomatic al maladiei e cunoscut. De aici pînă la punerea în practică a unui tratament total și eficient nu e decît un pas — dar un pas gigantic. Cînd va fi el făcut? Zărire tac. Pași mărunți, mulți s-au făcut. Paliative sînt.

România e azi mult mai prezentă, mai bine reprezentată la reuniuni internaționale, concerte, expoziții, festivaluri, congrese. Dar decalajul, pomenit mai înainte, subzistă.

Relațiile cultural-artistice pe plan internațional implică pe de o parte un sistem bine articulat de acțiuni oficiale, organizate, pe de altă parte o țesătură intimă, subtilă

de relații personale, de afinități, prietenii, sentiment de grup, între artiști, artiști și personalități culturale, mecenaiți, comercianți de artă, editori, critici, etc.

Pe ambele planuri, România mai are multe de făcut, multe inerții și deprinderi învechite, depășite, de învins, pentru a putea pătrunde, pe un front larg, în circuitul universal.

MIHAI BENIUC

Dacă citesc, ascult o muzică, văd o realizare plastică a unui autor sau artist african, trăind în Africa, vreau ca în opera lui să se întruchipeze Africa, oamenii ei cu năzuințele lor în patriile lor. Citesc pe Faulkner ori pe Caldwell pentru că-mi place măiestria cu care reflectă aspecte din trecutul sau prezentul S.U.A. și-mi place Hwemingway pentru că simt în el spiritul american. Dar nu am nimic împotriva lui Joseph Conrad, Apollinaire, Peter Neagoe sau Tristan Tzara, cu atât mai puțin împotriva unui Panait Istrati. Jozsef Atilla spune că măcar pe jumătate e român, dar face parte din primii cinci poeți maghiari (dacă ne limităm la cinci) și este unul din cei mai mari poeți revoluționari ai proletariatului.

Sufletul românesc îl găsesc prin excelență exprimat artistic prin autori și artiști ca Eminescu, Caragiale, Creangă, Slavici, Sadoveanu, Goga, Argezi, Luchian, Tonitza, Brâncuși ori Enescu. La gloria acestora se adaugă, urmându-le drumul, aceia care, atașați Partidului Comunist, caută să redea strălucirea României constructoare a socialismului și tinzând activ spre comunism.

Munca lor, care se cere militantă și revoluționară, implantată trainic în tradiții, nu numai cele clasice amintite ci și cele folclorice, dar mereu cu ochii ațintiți spre noile realități, privind și trecutul cu ochii prezentului, luminați de ideologia clasei muncitoare, nu este de loc ușor de întruchipat în opere durabile.

Dar numai astfel de opere artistico-literare pot interesa și dincolo de granițele țării, opere înfăptuite în primul rînd pentru oamenii noștri ce-și clădesc patria socialistă.

Fiecare se visează, poate, tradus în limbi străine și remarcat peste hotare. Dar eu unul niciodată nu mă gîndesc la aceasta, cînd scriu, decît cel mult în cazul unor lucrări științifice, pe care le scriu direct în limba în care doresc să apară.

Ca să reușim peste hotare, trebuie, în afară de operele clasice consacrate și reprezentative, să alegem ceea ce artistic reprezintă în gradul cel mai înalt viața poporului nostru, destinele oamenilor, din epoca României constructoare a socialismului multilateral desfășurat. Arena universabilității nu e un bal mascat ori o comedie cu „D-ale Carnavalului”. În arta majoră se cere să fim noi înșine, conștienți de misiunea noastră de întruchipători ai adevărului vieții.

În ceea ce privește poezia, ca și limba română, cunoștințele mele sînt, din nefericire, mărginite; ele nu depășesc cadrul strădaniilor mele de a transpune cîțiva poeți români în limba engleză. Această experiență a reprezentat pentru mine o intrare pe cît de neașteptată pe atît de bogată în satisfacții, o intrare în universul unei culturi literare foarte imperfect cunoscută în Anglia și America. Mă simt dator să explic că nu cunosc decît puținul ce mi-a fost oferit de co-traducătorii mei; împreună cu Petru Popescu am tradus o selecție din poezia lui Nichita Stănescu, iar cu Virgil Nemoianu, o selecție din poemele lui Blaga, Bacovia, (n-am avut pentru moment prezumția sau îndrăzneala să mă apropiu de Arghezi și Barbu) și Ștefan Augustin Doinaș. Toți acești poeți mi-au dăruit o experiență nouă, distinctă și valoroasă; desigur, nu pot pretinde nici pe departe că aș avea o perspectivă de ansamblu asupra poeziei românești moderne, și nici măcar asupra poezilor din care am tradus. Dar gustul pe care aceștia au reușit să mi-l comunice, a ațîțat în mine curiozitatea și doresc să învăț limba română, spre a fi în măsură să duc mai departe aceste explorări de unul singur.

Impresia mea generală cu privire la acești poeți, de altfel foarte diferiți, este că fiecare în felul lor, ne oferă — e cazul tuturor poezilor buni — un amestec de lucruri familiare și de neprevăzut. Că ei merită să-și cîștige un public vibrant și dincolo de hotarele țării lor, este un lucru în afară de discuție. În Anglia experiența lecturii din poeți străini contemporani, prin intermediul traducerilor, se încetățenește tot mai mult ca modalitate valabilă — deși inevitabil parțială și incompletă — de lărgire a orizontului literar propriu. Într-adevăr, e adeseori subliniat că acest fapt reprezintă o parte din ce în ce mai vitală a experienței noastre literare proprii, și că influența vie, derivată din fertilizarea reciprocă, prin traduceri, este un ingredient necesar al oricărei literaturi naționale. Personal, împărtășesc aceeași părere. De la Chaucer începînd, literatura engleză ar fi, de altfel, de negîndit în afara influenței active exercitate de poezia străină tradusă. Ca și națiunile, nici o literatură n-a supraviețuit vreodată în izolare culturală. În ceea ce privește poetul traducător, activitatea lui îl pune într-un contact foarte intim cu textele pe care și le alege. El are, într-un mod unic, sentimentul *posesiunii* poemului sau poetului tradus. În ciuda inadecvării lingvistice, traducerea poeziei românești a avut darul să-mi împărtășească tocmai acest fior aparte de unire, aș spune de identificare, cu poemele asupra cărora m-am aplecat. Ar putea părea curios faptul că mă simt atras de o poezie a cărei limbă n-o cunosc aproape deloc; explicația mea riscă pe de altă parte să nu semene cu o explicație.

Nu e vorba de un sentiment de simpatie față de o literatură subapreciată — ceea ce ar însemna de fapt condescendență — deși, poezia străină este în general subapreciată, iar eu unul mă consider *simpatizant* al ei. Mobilul meu inițial a fost pur și simplu curiozitatea personală de a cunoaște mai bine pe un poet care vizitase Anglia,

impresionându-mă cu obsesia stranie a unor poeme abstracte, scrise într-o limbă fermecătoare pe care n-avusesem prilejul s-o aud pînă atunci niciodată, făcînd cumva ecou acelei părți din propria mea viață a cărei existență eram îmbiat s-o descopăr acum întîia oară. Într-un fel, ca o subită îndrăgostire; pasiunea mea dintîi, amplă și cuprinzătoare, față de poezia lui Nichita Stănescu m-a condus totodată spre un sentiment mai adînc, — deși din păcate, bazat pe o informație insuficientă, — un sentiment de înrudire și respect față de o poezie în care am intuit curajul moral, seriozitatea intențiilor, independența spiritului, tot atîtea calități care o fac să stea în rînd cu lirica altor autori remarcabili ai perioadei postbelice care au impresionat profund pe cititorul englez: mă gîndesc la poeți ca Vasko Popa, Zbigniew Herbert, Johannes Bobrowsky și Ianos Pilinski. Nădăjduiesc că aceste cuvinte nu sună prea solemn, căci experiența mea de pînă acum cu poezia română și contactele pe care le-am avut cu poeții dumneavoastră mi-au dăruit bucurii extrem de numeroase și multe altele, sînt convins mă așteaptă de acum încolo.

Londra, 1974.

KAREL JONCKHEERE

În cei aproximativ douăzeci de ani cît m-am devotat învățămîntului, m-am ferit cu bună știință de metehnele deformării profesionale. De aceea n-aș vrea să indic cu „bagheta” profesorului „creațiile românești în domeniile literaturii, teatrului, artelor plastice, muzicii și cinematografilei”. Memoria mea nu este o tablă neagră, pe care o mîină pedagogică să-mi fi rezumat, caligrafic, amintirile.

M-am născut și am trăit peste o jumătate de veac într-o țară mică, din așa zisa lume occidentală, — în Belgia, la Ostende, pe țărmul Mării Nordului. Cititor asiduu încă din copilărie, am vrut să-mi întregesc cele 180 de grade ale ceșosului meu orizont maritim cu priveliști, cu gesturi, cu climaturi exotice din toate direcțiile rozei vînturilor. Spre regretul meu, se cuvine să mărturisesc că România nu era prezentă, decît în foarte mică măsură: cîteva timbre în albumul meu de școlar, numele Bucureștilor într-un ghid vetust al căilor ferate, misterul Mării „negre”, pe care mi-o închiuiam ca pe-o călimară enormă.

Cel dintîi șoc puternic, adevărată descoperire a unei optici binefăcătoare, a fost pentru mine lumea lui Panait Istrati, care m-a îmbogățit cu un nou „continent”. Toate rîurile Flandrei duceau acum spre o Deltă care-mi lărgea dintr-odată măsurile aplicate pînă atunci riveranilor de pe Escaut și de pe Lys. Delta și locuitorii ei îmi internaționalizau, prin literatura lui Istrati, propriul meu decor.

Trebuie totdeauna să-ți păstrezi pentru vis țările pe care ai dori să le cunoști îndeaproape. Iată un sfat care ar putea să pară paradoxal: nu vizitați acele țări, nu vă atingeți de zestrea voastră de iluzii.

A intervenit însă cel de-al doilea război mondial. Și pe urmă, într-o bună zi, țara mea a încheiat un acord cultural cu această „Belgie a Orientului”, iar eu însumi am fost unul dintre primii cărora le-era dat să aterizeze pe solul ei. În România era sărbătorit centenarul unui anume Caragiale, a cărui „Scrisoare pierdută” o văzusem într-o seară din 1956, la Anvers. Am fost atât de încântat de fețele încrezătoare ale oamenilor, de graiul lor — pe care aș fi dorit să-l pot vărsa în matca limbii spaniole, mai transparentă pentru mine, — de lumina asta mai continentală, de unele prezențe artistice pe care abia le bănuiam deocamdată, încît m-am pomenit scriind în cartea de aur a satului Haimanale: „Ma dernière manie, c'est la Roumanie”.

Astăzi, după doisprezece ani de recunoaștere spirituală a României, sînt fericit c-am avut posibilitatea de a strînge mîna lui Călinescu și Sadoveanu, și de a bea cu Argezi cîteva pahare din propriile-i vinuri. Nu din vreun snobism monden — pe care-l detest — ci pentru că aceste contacte vii m-au „încălzit”, făcîndu-mă apt să absorb geniul românesc în integritatea lui. În 1962 aveam 56 de ani și-mi dădeam seama că era prea tîrziu pentru mine să practic impresionismul turistic și cultural. N-aveam nevoie de dușuri, ci de o baie, de o apă în care să mă scufund pînă la bărbie. Cea dintîi senzație de securitate: spiritualitatea României era sănătoasă, de vreme ce putea distila „spirit”, în genul lui Caragiale. Nu mult după aceea, inima românească mi s-a dezvăluit, cu prilejul sărbătoririi lui Eminescu. România se înscrie în marele curent romantic european, cu care eram familiarizat de pe vremea cînd comuniam cu Baudelaire, cu Heine, cu propiul meu Guido Gezelle.

În sfîrșit, în cursul unui concert Enescu, am recunoscut definitiv fața României. Odinioară îl văzusem și-l auzisem pe maestru cîntînd în sala de concerte din orașul meu natal. Ciclul era încheiat acum.

Flamanzilor li s-a spus „realiști ai invizibilului”. Dar dincolo de acest invizibil există absolutul. Aveam impresia că ating absolutul într-o dimineață senină, cînd mă aflam la Tîrgu-Jiu în fața „Mesei Tăcerii” a lui Brîncuși: teluricul, rezumîndu-se pe sine înaintea acordului final al „cîntecului lumii” executat de orgă. „Poarta sărutului” nu m-a emoționat, am rămas insensibil la simbolul ei. Dar la cîțiva pași am văzut „Coloana infinită”, ultimă dimensiune pe care-o căutasem pretutindeni, dimensiunea Ideii ce se abstractizează singură, pentru a găsi o ieșire în spațiu. Faptul că această idee era fundamentată de înseși modurile ornamenticii populare, descoperită spontan de miinile oamenilor, m-a umplut de bucurie. Nu-mi plac filozofiile lipsite de fundament concret.

În rezumat: am regăsit în România practica celor patru meserii ancestrale, constante în istoria omenirii: 1) a smulge pămîntului tot ce acesta poate conține; 2) a

căuta în adâncurile lui și în înălțimile ce se oglindesc în adâncurile acestea, tot ceea ce ne poate hrăni și emoționa; 3) ă strînge laolaltă și a păstra cu grijă ceea ce trecutul și propriile noastre strădanii au putut descoperi; 4) în fine, după țăran, după pescar și după cioban, vînătorul — mereu în așteptarea unor noi impresii și descoperiri.

România m-a completat, deoarece ea cuprinde toate posibilitățile de a te completa pe tine însuți.

MIRCEA ZACIU

1. *Prin ce direcții proprii se înscrie creația românească în mișcarea artistică a lumi de azi ?*

R. — Întrebarea dumneavoastră are o dublă adresă: ea poate primi un răspuns din interior, adică din optica celui ce se află implicat și participă la crearea acestei culturi, dar totodată ea așteaptă o confirmare din afară, o exprimare a unui punct de vedere ex-centric, a unui bun cunoscător al fenomenului românesc, integrat însă altei culturi europene (sau extra-europene). Mi se pare că opinia unui asemenea ultim preopinent ar duce la o definire mai exactă a situației. Fiindcă, neîndoios, noi, cei implicați în fenomen, avem și conștiința și sentimentul legitime ale unei mîndrii, datorii, misiuni etc. care pot exagera într-un sens ori în altul caracteristicile creației naționale. Există, concomitent, și pericolul unei amăgiri, cît și acela al unei subestimări defetiste. Să luăm un exemplu istoric, mai la îndemînă: momentul 1900, prin cîțiva scriitori și îndrumători literari, considera că ne înscriem în universalitate exclusiv prin datul nostru rural, prin calitățile unei tradiții folclorice, pitorești, de istorism romantic și etnicism. Nu se poate spune că printr-o acei teoreticieni nu se găseau și cîțiva oameni foarte bine informați asupra panoramei culturii și literaturii europene de la acea oră (Iorga, Stere, Ibrăileanu). Rezultatul se cunoaște. Azi, știm că momentul 1900 ne-a înscris în circuit universal prin Macedonski, și tot ce a urmat: Argezi, Vinea, Adrian Maniu, Bacovia etc., mai mult decît prin Șt. O. Iosif! Prin Liviu Rebreanu, Hortensia Papadat-Bengescu, Mateiu Caragiale, Camil Petrescu, nu prin Sandu-Aldea și nici chiar — s-o recunoaștem — prin Sadoveanu cel din prima fază, de pînă la *Baltagul*. Acesta rămîne însă în continuare un punct de vedere din interior și dintr-o perspectivă temporală. Din păcate, nu avem prea multe lucrări străine foarte competente, care să ne confirme ori infirme propriile noastre imagini despre modul cum se articulează creația românească în contextul universal. E sigur că am dat mari valori individuale în tot acest timp: Argezi, Blaga, Barbu, Bacovia, Pillat, Voiculescu, Philippide ș.a. în poezie, marii prozatori amintiți deja, toate acestea sînt valori obiective și în perspectivă universală. Problema rămîne însă deschisă nu în ce ne privește, căci noi avem și conștiința și sentimentul unei contribuții originale; problema rămîne *recunoașterea* rolului, funcției, coloraturii specifice a creației românești în context universal. Trebuie să ne fie clar acest handicap. El nu trebuie escamotat, ci soluționat. Căci, să nu uităm nici ultimii treizeci de ani de creație, al căror timbru propriu în perspectivă europeană așteaptă la rîndu-i să fie analizat, determinat, numit fără nici un soi de complexe. Un lucru e clar: creația românească (și mă refer îndeosebi la literatură, a cărei situație o cunosc mai bine, dar nu altfel se potrec lucrurile în celelalte arte) are un indice al dinamicii foarte ridicat. Explozia ei în secolul al XX-lea e rezul-

tatul a două secole de pregătire intensă și de multe sacrificii. Ea își găsește abia acum un echilibru între local și universal; între explorarea pitorească, de suprafață și cea structurală, de profunzime, între modul mimetic și cel foarte personal de traducere a unei realități, între un umanism, funciar, bătrânesc aș zice, regășibil de la cronicarii pînă la Hogaș, Sadoveanu, etc., și un umanism modern, al epocii socialiste, perceput în esența sa ca un suport moral-politic pentru însuși viitorul creației umane în genere. Dacă ar fi totuși să încerc o definiție a „situației” artei românești, aș spune că ne înscriem pe o coordonată fecundă de reflexivitate, echilibru, expresivitate. Artă noastră constituie, mai mult decît oricînd, o meditație asupra unui destin (social, politic, național), integrat în destinul general al umanității, cu dorința limpede a găsirii unui limbaj comun și cu părăsirea prejudecății idiomului particular, provincial, oricît de „pitoresc” ar fi putut părea la un moment dat.

2. *Sub acest aspect, care considerați că sînt premisele consacrate de propria noastră tradiție de asimilare a valorilor universale și confruntare creatoare? Sînt asemenea premise pe deplin fructificate în prezent?*

R. — Din întrebarea dumneavoastră, disociez trei elemente, care se cer pe rînd lămurite: *asimilare, confruntare, fructificare* — a) Avem o îndelungă tradiție a „asimilării” valorilor universale. Ea a fost școala noastră literară de-a lungul unui veac și mai bine. Valoarea frecventării unei atari ucenicii nu e de contestat, firește, cu condiția să nu se prelungească peste o anumită vîrstă (culturală), cu evitarea anchilozei și a primejdiei unui nanism, cînd presiunea modelelor și modelor, influențelor etc. atinge un centru hipofizar, de creștere a forțelor proprii. E ceea ce au simțit foarte bine bătrînii noștri de la „Dacia literară” („traducțiile nu fac o literatură...” etc.), spre deosebire de Heliade, spre pildă, un foarte mare scriitor copleșit de eșafodajul „asimilărilor” universale (proiectele gigantice de biblioteci în traducere, imitația ambițioasă a operelor și expresiei, distrugerea limbii etc. etc.). E ceea ce au simțit și mai limpede junimiștii, Maiorescu în primul rînd. Clarificarea conceptuală însuși de *asimilare* a fost o problemă, istoricește vorbind, pasionantă. Între *asimilare* și *localizare*, imitație, pastişă etc. confuzia creată la un moment dat a fost atît de mare, încît scriitorii onorabili s-au resimțit binîșor. Unele exemple s-ar putea da și dintr-o zonă contemporană, dar e mai prudent să-i pomenesc pe Alecsandri, pe Macedonski chiar, pentru ca să nu ne simțim la urma urmelor într-o societate rea. Îmi amintesc aci un text eminescian profund și spiritual pentru definirea situației: marele poet semnala în 1877, paradoxul între complexul unei manii de grandoare în politică și sentimentul (profitabil imposturii) unei înapoieri culturale permissive: «oricine are dreptul de a presupune că (România, n.n.) e și o țară sălbatică, unde nu se mai controlează nimic, și fiindcă cine vine să facă negustorie cu pălării de paie din Paris poate să ia asupra sa și misiunea de a civiliza capetele pe cari acele pălării se vor așeza, să puie paie în căpățîna acoperită cu paie și să introducă cultura „picantă” în sălbatecul popor de la Dunăre, de aceea e foarte natural ca cineva să caute glorie, cînd o poate căpăta așa de ieftin. Modul de deveni mare e scurt. lei o scriere franțuzească, ștergi titlul și scrii altul, ștergi numele autorului și pui pe al tău. Apoi deschizi cartea. Unde vezi „Jean” pui Toader, unde vezi „Ana”, pui Safta și s-a mintuit, ești deja un autor. Îți mai rămîne s-o pui pe românește — pentru care treabă rogi pe un prieten — și opul e gata. Bună glorie — și nu-i scumpă». (Vezi: Eminescu, *Articole și traduceri*, I, Minerva, 1974, p. 220—221; a se citi și supra.) Intuiția eminesciană, foarte profundă, descoperă un mecanic al „asimilării”, destructiv, ducînd la anulare. Cazul pare extrem, ori simplă caricatură. Și totuși el vizează o realitate nu greu de recunoscut, mutatis mutandis.

b) Confruntare, da. Termenul prin (asimilare) trebuie văzut așa dar într-o corelație

strînsă cu al doilea. Conștiința valorii proprii (fie ea a individului creator, fie a unei literaturi în ansamblul ei) nu poate concepe asimilarea decît în sensul unei confrun-tări cu propria noastră experiență. În aceasta a constat, cred eu, modul propriu de afirmare al simbolismului românesc (Bacovia) spre deosebire, să zicem, de eșecurile „asimilării” formulei parnasiene (Davidescu). Sau magistrala lecție de confruntare a „Iricii românești interbelice, acea „constelație” despre care antologia recentă a lui Dinu Pillat, ne dă o tonică imagine de afirmare în universalitate, fără complexe și fără condiționări feudalistice. Vreau să spun că poezia noastră mare, neignorînd experiența majoră a lecturii, confruntării etc. nu cunoaște nici sentimentul aservirii, suzeranității etc., nici pe acela al unei agresivități autonomiste, beția primejdieoasă a singularității și izolării. Nici o cultură nu se crează *in vitro*, și de cite ori s-a încercat așa ceva, rezultatele n-au fost decît lamentabile. Noi am avut și avem conștiința unei creații *in vivo*, în confruntarea deschisă, loială, nestîngenită de vreun sindrom al inferiorității. c) Rămîne să vedem dacă ultimul termen al ecuației (fructificarea) e și el satisfăcut. Să luăm iarăși un exemplu istoric: proza românească de la mijlocul secolului al XIX-lea a încercat să „fructifice” experiența europeană a lui Balzac (foarte des citat, comentat și urmat de pionierii romanului românesc) dar și aceea a „romanului negru”, de senzație, foiletonul „misterelor” etc. (E. Sue, Paul Féval, Paul de Coq, ș.a.m.d.) cu urmările știute. Între acești poli extremi, ea a ignorat aproape cu totul pe Stendhal sau, mai ales, ceea ce se petrecea în domeniul extra-francez, în proza germană sau (cu excepția lui Thackeray, Dickens, pomeniți accidental și fără consecințe notabile) în cea engleză. S-ar putea cita și alte „momente” ale unei fructificări, unilaterale, restrictive, care n-au dus la fertilizarea, ci la sărăcirea solului autohton. Mai există și azi opțiuni particulare în acest sens. Mai sînt direcții artistice ignorate, eludate sau neluate în „evidență”. Un scriitor ca Liviu Rebreanu se ținea la curent cu aproape tot ce se producea în proza românească, germană, franceză, rusă, egleză, nordică, maghiară, poloneză etc. etc. Această deschidere nu i-a scăzut forțele creatoare, nu l-a sterilizat, nu l-a descurajat mi se pare. Evident, o bună înțelegere a termenului (fructificare) rămîne dependentă și de rezistența propriului talent. Dispoziția mimetică, regășibilă în orice epocă, nu poate fi suprîmată prin— să zicem—restringeri ale evantaiului de traduceri. Pentru structurile friabile ecuația *asimilare-confruntare-fructificare* dispusă în mod normal sub $a + b = c$, se traduce din păcate prin $a + c = x$.

3. *Cum s-ar putea face mai bine cunoscută și recunoscută creația românească peste hotare ?*

R. — Nu există recunoaștere fără cunoaștere, dacă vrem să nu înlocuim realitatea primeia cu declarații ipocrite, convenționale sau strict complezente, fără acoperire. Sînt și asemenea cazuri, din păcate, care nu ne-au adus nici un serviciu ade-vărat. Nu prin ospățul cu sarmale, stropit cu vin de Odobești se ajunge la recunoa-șterea prezenței universale a lui Eminescu ori a lui Arghezi și Blaga. O primă condi-ție, obligatorie, sînt, firește, traducerile. Spun o banalitate, un truism, îmi dau seama. Dar, din păcate, cînd truisemele nu sînt rezolvate... Citim mereu că s-a tradus acolo și acolo cutare carte românească, clasică ori contemporană. Se pot face chiar liste onorabile, din care s-ar părea că nu stăm tocmai rău... Două chestiuni rămîn totuși eludate, sau spuse numai cu jumătate de gură: ce se traduce și *cum* se traduce? Și apoi, ce ecou, ce eficiență au acele traduceri? Dar mai întîi, primul aspect: ce se tra-duce? Nu am la îndemînă un bilanț, evident. Dar dacă cineva l-ar avea sub ochi tot ar observa că operația e încă în faza unei dezvoltări spontane, nesistematice, cam la voia întîmplării și cam la mica înțelegere. Lipsește o *colecție*, în cîteva limbi de mare

circulație, sub egida cite unei edituri de prestigiu, care să ne prezinte în succesiunea istorică a valorilor noastre de la Cantemir la anul 1974. Lipsesc încă antologiile (de poezie, proză, teatru, critică) cu adevărat reprezentative, nu vorbesc de cele în circulație, unele desuete, altele făcute pe criterii bizare etc. În toate cazurile, se observă apoi o vinovată risipă de energie și fonduri, cu rezultate minore. Cândva Camil Petrescu dezbătând cu luciditatea ce-l caracteriza, această problemă, scria într-un splendid articol ce nu și-a pierdut cu totul, din păcate, actualitatea (*Scriitorii români și străinătatea*, în „R.F.R.”, 1947, nr. 1): „Cu a suta parte din fondurile de propagandă cheltuite între cele două războaie, românii ar fi avut o mare editură proprie în principalele capitale europene”. Și mai încolo: „Traducerea în sine e un nimic, pe care oricine dispune de oarecare sume de bani o poate realiza. Opera trebuie să apară într-o editură reprezentativă, care dispune de mijloace sigure de difuzare, dar asemenea lucru nu se obține în genere cu bani, ci prin alte mijloace, pe care le lăsăm meditației profunde a celor care-și simt vocația imperativă de soli ai literaturii românești. Ceea ce putem spune, e că drumul trebuie deschis nu la întimplare, ci cu opere indicate pentru asta, pentru ca în breșa realizată de ele, să poată pătrunde și alte opere, de valoare, desigur, dar mai puțin potrivite scopului și clipei”. O bună politică a afirmării culturale prin traduceri, e — contrar aparențelor — profund economică, având caracterul unei investiții sigure: „Bunurile artistice — conchide tot Camil Petrescu — devin cu timpul negociabile și producătoare de venituri materiale pentru popoarele care și-au cunoscut cu adevărat interesele”.

Sigur, rămîne deschisă problema foarte dezbătută a ceea ce e traductibil și intraductibil într-o literatură. Eminescu cita opinia lui Goethe potrivit căreia „partea cea mai bună a unei literaturi e cea intraductibilă”, subliniind cu satisfacție apariția unui „șir întreg de scriitori cu totul naționali — unii chiar intraductibili și pe deplin înțelegși numai pentru cel ce știe bine românește”, între care, pe primul loc, îl situa pe Ion Creangă. Totuși, Creangă e unul dintre cei mai traduși scriitori români. O performanță a realizat în această direcție Yves Auger (*Souvenires d'enfance*, Didier, 1947) a căruia tălmăcire a fost ulterior straniu expropriată și care ar merita re-lansată editorial, împreună cu altă excelentă transpunere a unei opere dificile *L'Auberge d'Ancoutza*, 1943. Nu de mult, în Elveția, la Lausanne, o colecție de proză, „Vent d'Ouest, Vent d'est” a fost inaugurată cu traducerea *Crailor de Curtea Veche* (semnată de doamna Claude B. Levenson). Cum se traduce, iată o chestiune spinoasă, ce s-ar cere discutată aparte, cu toată atenția filologică. Se cunosc catastrofale traduceri din Argezi (în franceză și italiană) sau eșecuri onorabile (Eminescu). Nu stă totul în cantitatea și numărul scrierilor, operelor în circulație. Pierderile sînt desigur inevitabile: stilistica ambiguă a *Crailor...*, spre pildă, cere infinit mai mult decît o transpoziție lingvistică corectă. Astfel „sărăcite”, ba uneori „emasculate”, opere de o sevă explozivă (Sadoveanu, Ion Barbu, Mateiu Caragiale, Eugen Barbu, Zaharia Stancu, Leonid Dimov, etc. etc.) bazate în bună măsură pe savoarea stilistică și pe farmecul în nefabil al poeziei limbii, rămîn să se plimbe prin alte literaturi doar ca niște fantome. Eroarea e de a începe cu acești creatori, în loc de a realiza breșa despre care vorbea Camil Petrescu, prin valori (nu mai puțin autentice) ca Liviu Rebreanu, Hortensia Papadat-Bengescu, Camil Petrescu, George Călinescu, Anton Holban, Gib. Mihăescu și așa mai departe. În fine, ce eficiență au tentativele de pînă în prezent? Caută cineva traduceri românești în rafturile librăriilor pariziene ori londoneze, dar și din alte capitale, și se va convinge singur. Acțiunile unilaterale, oricît de avantajoase pentru cutare mic prozator ce se și vede mare prin simplul aranjament al unei traducții, tirajele ineficiente, lipsa pătrunderii reale în conștiința criticii serioase etc., iată tot atîtea realități îngrijorătoare. În fapt, remedierea ar veni în bună parte din lansarea unei colecții de scriitori români, sistematic gîndită; din intensificarea editării antologiilor;

din crearea unei *librării* românești în una sau două capitale importante; din elaborarea și punerea în circulație masivă a unei istorii a literaturii române (compendiu-sinteză) și a unui dicționar de scriitori români, cele mai bune, rapide, și practice instrumente de a ne face cunoscuți și recunoscuți într-un context dat. O revistă cum sînt recentele „Cahiers roumains d'études littéraires“ începe să spargă ignoranța și indiferența în ce ne privește, ca fenomen românesc prezent în mișcarea de idei literare universale. Dar ea ar trebui dublată și de o publicație de istorie literară românească, cu un program precis de informare a străinătății asupra vechimii creației noastre și a relațiilor mult mai întinse decît se știe, cu cele mai diverse culturi. Din toate timpurile, aspirația noastră a fost ieșirea din izolare, depășirea oricărui provincialism, confruntarea și dialogul. Dar acest lucru trebuie demonstrat.

RADU COSAȘU

Nimic nu ar fi mai deplorabil pentru soarta anchetei dumneavoastră decît un șir de răspunsuri frivole, festive și idilice care — tocmai prin inutilitatea lor — ar complica o problemă și așa complicată, chiar în condițiile unor succese reale, nu odată consistente. Cred însă că nu ne putem permite să fim complezenți, surizători, împăcați convențional cu sine cînd — cu seriozitatea caracteristică revistei dumneavoastră — sîntem întrebați, nici mai mult nici mai puțin, ce părere avem asupra felului cum se desfășoară trecerea noastră prin lumea mare, înfruntarea dintre arta noastră și aceea de dincolo de tărîmul nostru dunăreano-carpatin.

Dumneavoastră utilizați termenul de „confruntare creatoare“, eu îl prefer pe acela de „înfruntare“ fiindcă mi se pare mult mai dramatic, adică mult mai aproape de adevăr. Circuitul mondial de valori artistice, acea „asimilare a valorilor universale“ la care vă referiți, nu pot fi concepute decît în termeni conflictuali. Asimilare va însemna întotdeauna pentru mine și refuz. Deschiderea intelectuală, influența creatoare nu au valoare fără a ști ce respingi. Nu voi deplînge niciodată că nu m-a influențat decisiv literatura d-lui Alain Robbe-Grillet — cel care la București declara că Saul Bellow e pentru el un scriitor al secolului 19. Spre diferență de *Gumele*, *Herzog*-ul lui Bellow a lăsat în mine o diră adîncă; refuz noul roman francez, toate filmele d-lui Robbe-Grillet nu-mi vor da vertijul și entuziasmul neorealismului italian...

Vai, nu cu noi începe această poveste veche. Și nici nu se poate spune că abia acum deschidem ochii în fața ei, că doar de ieri de azi îndoiala bate icuri în noi pe această temă (sau teamă?): spunem ceva lumii nemioritice? Iar ceea ce spunem lasă vreo urmă adîncă? Și de ce nu lasă? Și dacă lasă — cum s-a întîmplat de atîtea ori — de ce lasă? De ce Brăncuși și Brauner — și deocamdată mai puțin Sadoveanu sau Rebreanu? Numai din cauza limbajului plastic, mai accesibil decît cel literar? Nu se poate să fim atît de naivi — am renunța astfel la superbul nostru privilegiu de locuitori la o mare răscruce de vînturi, din care multe și bune înțelegeri au ieșit — nu se poate să nu vedem că aceste întrebări se desleagă din cînd în cînd și se reinnoadă în funcție de vaste conjuncturi în care intră și astrele dar și Europa, surorile noastre de gîntă latină dar și Amazonul, politicul dar și economicul, și clima dar și hazardul, opera propriu-zisă venind ceva mai tîrziu sau chiar la urma urmei în socoteală.

Dar cum tratăm aceste veșnice și implacabile conjuncturi? Unii le ignoră stoic (conform adagiului: „nu considera important decât ceea ce depinde de tine...“), socotind că a crea obsedat sau prea atent preocupat de ecoul mondial înaintea ecoului interior e o trivialitate. După părerea mea, acești creatori nu sînt blamabili. Oricum, ei nu sînt de blamat ca acei care dau acestei ignorări un caracter nu stoic ci stupid și sfidător, chircindu-se în cochilia unui provincialism unde alibiul de „a te opune modei“ este invocat cu atîta furie și ostentație încît îți vine a întreba cu deplină îndreptățire carageliană (dacă n-o fi și Caragiale o modă...): „la spune musiu, dumneata știi cît e ceasul azi?“

Dar nici aceștia nu ating, după părerea mea, condamnabila poziție a artiștilor care nici nu ignoră, nici nu sfidează, ci pur și simplu se supun absolut nedemn conjuncturilor mai sus numite. Supunerea aceasta are două laturi, una mai pernicioasă decât alta: e supunerea criptică, golită de orice farmec natural, de orice sens național, steapă, vandabilă prin semne „culte“ cu ochiul și împingeri oculte cu cotul. Un antitraditionalism iresponsabil (termen cu care știu că înnobilez multe șmecherii artistice) și mai ales anacronic fiindcă azi, în lume, nu interesează la un adevărat nivel intelectual decât și mai ales operele în care, cum spune de mult poetul român, „istoria contemporană plînge“. E o lecție pe care nici noi nu avem de ce s-o primim de la alții și nici noi nu avem de ce s-o transmitem altora. Cînd plîngi, nu poți face porno și cu ochiul, nici nu ai timp a face ca Miro, atrăgînd atenția printre lacrimi că mai știi să faci și ca Xenakis. La celălalt pol (deși nu e vorba doar de un pol...) al supunerii față de piața mondială sînt cei care visează să cucerească lumea făcînd — de pildă — cinema ca Ness Elliot, ca *Mongolii* și *Cartagina în flăcări*, incoruptibili unui pol al frigului și pustiului artistic. Chicago '32 importat în realitatea noastră revoluționară, durerea românească convertită în violență americană și combinată cu togi și pafale din Carmino Gallone. Pe cine interesează? Chiar printre noi sînt critici care se bucură că asemenea filme au, în sfîrșit, profesionalism, că ele constituie un progres, ca și cum ar fi un mare progres să împuști azi corect pe ecran, să dai un pumn sănătos într-un găinar, să crezi un suspens între două umbre care merg pe stradă... Iar dacă — tot de pildă — „România-film“ anunță că asemenea producții care acomodează politicul la „hoții și vardiștii“ și istoria la un gîdilici mic-burghez au fost vîndute în cîteva țări, realizatorii lor ajung la ideea bubuitoare că sînt competitivi. Competitivi cu cine? Cu Bunuel? Cu Fellini? Cu Wajda? Cu Brăncuși? Cu Enescu? Cu Ionesco?

N-aș acumula atîtea semne de întrebare, n-aș risca o retorică, dacă n-aș ști că de pe aceste tărîmuri ale noastre, de la această răscruce de drumuri, de istorii și deci de artă, s-au lansat, se lansează și se vor mai lansa, strigăte, cîntece, poeme în hohote de rîs și de plîns, capabile să înmărmurească lumea aflată perpetuu în jocul conjuncturii și eternității. Sîntem un pămînt al marilor semne și semnale, oameni capabili să convertim brazda în călîmară și întrebarea în frumusețe. Fără această convingere neclintită — n-aș rupe cu atîta voluptate bobul de strugure din ciorchine.

MOMENTE SEMNICATIVE DIN OPERA DE TRADUCERE A LITERATURII UNIVERSALE

Continuînd evaluările precedente, acest nou capitol discută selectiv câteva din înfăptuirile remarcabile în opera de traducere românească a marilor prozatori de pretutindeni. Numerele viitoare vor prezenta alte tălmăciri de seamă, reprezentative pentru experiența acumulată în acest domeniu în cei 30 de ani de după Eliberare.

În 1848, cînd au apărut la București *Călătoriile lui Gulliver în țere depărtate*, opera lui Swift s-a bucurat de un succes deosebit. Volumul inclus de Ion Negulici în « Mica bibliotecă enciclopedică » a putut vedea repede lumina tiparului datorită marelui număr de prenumerații; curiozitatea cititorilor a fost, cu siguranță, bine răsplătită, deoarece inteligentul pictor și scriitor pașoptist știuse să realizeze o bună versiune română, întemeiată pe o traducere franceză integrală, « confruntată cu originalul englez prin ajutorul d. Em. Angelescu ». Adăugase 80 de ilustrații splendide, care, așa cum a dovedit Remus Niculescu, de curînd, au reprodus gravurile lui J. J. Grandville la ediția franceză din 1838.

Dar dacă debutul lui Swift în cultura română a fost răsunător, pătrunderea lui ulterioară a depins de locul pe care i l-a fixat spiritul victorian: *Gulliver* avea menirea de a instrui și de a amuza pe copii. Nu alta a fost, vreme îndelungată, soarta lui *Don Quixote* sau a lui Rabelais... A fost nevoie de un reviriment al spiritului critic și de o mai profundă înțelegere a caracterului dramatic al existenței umane pentru ca opera marelui scriitor să revină integral în conștiința oamenilor. Apartenența pătrunzătorului irlandez la grupul celor care au îmbinat utopia cu reforma în veacul Luminilor, satira cu arta și ficțiunea cu meditația asupra rosturilor omului în societatea care, peste tot în Europa, și-a revizuit cadrul și obiectivele în perioada ce încheie o epocă și o prevestește pe cea în care trăim, se impune azi cu evidență în fața noastră. Aventura lui Gulliver continuă să delecteze copiii, dar nu mai puțin împărtășește fructele dulci și amare culese de un cărturar fără pereche al timpului său cititorilor din după amiaza secolului nostru. A scris un jurnal care ne amintește de notațiile savuroase și pertinente ale lui Samuel Pepys sau de autobiografiile contemporanilor săi, Leibniz sau Vico, parcă mai interesați în lumea ideilor, decît în plămada lor umană. Așa cum se lasă ea surprinsă la gînditorul britanic, atent la relațiile cotidiene dintre oameni și la resorturile lor psihologice. A scris povestiri cu tîlc și pamflete necruțătoare.

Le avem astăzi la dispoziție datorită unei traduceri pe care o putem desemna, fără ezitări, de excepție. Atît *Povestea unui poloboc*, *Satire și alte pamflete*, din 1971, cît și *Jurnalul pentru Stella*, din 1973, ne-au completat imaginea despre un scriitor care aparține umanității și despre

o formă de civilizație care ni se pare că și-a afirmat originalitatea, cu precădere, prin intermediul aceluși model unic de umanitate care este «gentleman»-ul; și înțelegem în ce mare măsură au contribuit la cristalizarea lui Swift și cei apropiați lui — dr. Arbuthnot, Addison și Steele. Realizarea excelentă a lui Andrei Brezianu își are sorgintea în capacitatea interpretului român de a transporta pe tărimurile noastre nu numai un text captivant, ci, mai ales, o personalitate scilicet. Scriitorul britanic a fost regăsit purtându-și anii prin orașele de acum peste două veacuri; traducătorul l-a reîntâlnit pe omul cu firea lute, pe Presto, în intimitatea lui și la masa tratativelor, i-a înțeles intențiile și i-a descifrat caligrafia. Locurile și cunoștințele par a fi comune. Din City și pînă în Chelsea, animată azi de tineretul care inundă străzile sîmbăta seara, se călătorește cu metroul în cîteva minute; dar Andrei Brezianu ne dă certitudinea că a fost alături de Swift în barca pornită alene pe Tamisa. Această substituție transformă traducerea în restituire autentică.

Neostenitul irlandez vizitează, sub privirile noastre, pe «lordul-vistiernic», «nu catadicsește să răspundă la o scrisoare», ne istorisește cum au fost «dregătorii maziliți» și ia «cina în tovărășia unor ipochimeni destul de deșuchești». Swift intră în intimitatea noastră, în zăbava acordată paginilor scrise de un Dimitrie Cantemir, un Neculce sau un Stolnic Cantacuzino. Il ascultăm cum a luat «brișca» pentru a merge în City, «unde am avut unele treburi de pus la cale cu un librar; mîine voi fi prins toată ziua cu domnul secretar tot în legătură cu asta», și vom înțelege că omul care crede în adevăr și slujește dreptatea, mai presus de răsplată, și care își tăinuiește căldura inimii sub cuvinte convenționale sau criptice, pregătește un pamflet care va grăbi sfîrșitul unui război. Datorită lui Andrei Brezianu, Swift a devenit contemporanul nostru; dar nu pentru că i s-a cerut să se adapteze mentalității noastre, ci pentru că a reapărut ca un om viu, dintr-un secol nu mai puțin frămîntat ca al nostru.

Și de aceea, credem că nu i se poate aduce traducătorului obiecția că l-a «localizat» excesiv pe Swift; un răspuns l-a dat [singur, atunci cînd în numărul omagial al revistei de față, dedicat lui Dimitrie Cantemir, a pus în lumină afinitățile celor două culmi ale începutului de veac XVIII. Afinități care nu acoperă divergențele și care, tocmai de aceea, ne fac să înțelegem bogăția culturii europene. Pentru că o restituire culturală îi datorăm lui Andrei Brezianu, traducător și interpret al unei opere ce reflectă, prin forța spiritului critic și încrederea în valorile umane, o permanență a civilizației europene.

ALEXANDRU DUȚU

Traducându-se *Les reveries d'un promeneur solitaire* s-a pus la îndemîna cititorului român cartea care, deși nu-i decît un volumaș, îi dă putința de a intra în contact absolut nemijlocit cu esențele romantismului. Nicăieri altundeva nu apare școala romantică mai nudă, mai ea însăși, mai dezarmant autentică decît în această cărțuție. *Ăsta e romantismul! Ăsta e Rousseau!* Cum adică? se va spune. Mai precis ni se desvăluie romantismul aici ca la Chateaubriand, la Byron, la Hugo, sau în *Confesiuni*, în *Noua Heloisă*? Da, aici microsemnalele sunt mai neînșelătoare, aici autenticitatea e mai nedeghizată, mai neprelucrată, mai puțin „romanțată” decît oriunde. Nici în *Contractul social* și *Emile* — opere cu pretenții teoretice — și nici chiar în *Confesiuni* — desvăluire bine pregătită și amplu orchestrată — nu se înfățișează Rousseau mai categoric în postura de pacient întins pe canapeaua cabinetului psihanalitic. *Noua Heloisă* e, totuși, un roman, deci o lucrare supusă regulilor obiective ale unui gen literar. Numai *Visările* sunt adevărata spovedanie pură și „nechibzuită” — neinfluențată dinafară și nesistemată — a sufletului romantic sensibil. Prefața la *Cromwell*, pentru teatru, este manifestul romantismului, dar e o rețetă, un program; în *Visări* nu-i nimic altceva decît fluxul firesc, îmbufnat ori extatic, al autorului însuși: supărat pe societate, în comuniune cu natura, setos de virtute și sinceritate, cu ochii spre cer și plin de obsesiile unui inconștient profreudian. Deaceia și sunt — paradoxal — *Visările* adevăratul manifest al părintelui romantismului și al doctrinei romantice mai mult decît oricare alt produs literar.

Ascultați începutul, uvertură la un *Discurs asupra metodei romantice*, unde cuvintele și tonul sunt involuntar (oare?) potrivite atît de analog cu cele care deschid și marchează discursul cartesian:

„Iată-mă deci singur pe pămînt. Nici frate nu mai am, nici semen, nici un prieten: pe nimeni cu care să schimb o vorbă în afară de mine însumi. Omul cel mai sociabil și mai iubitor a fost izgonit dintre semen; prin concursul tuturor... Doar încetînd să mai fie oameni, au izbutit să scape de dragostea mea. De vreme ce așa au vrut, iată-i deci străini, necunoscuți, într-un cuvînt inexistenți pentru mine. Ci eu însumi desprins de ei și de toate, ce sunt eu de fapt? E ceea ce-mi rămîne de cercetat...”

Singurătatea e leitmotivul plimbărilor rousseauiste și desigur că Mihai Șora, acest „mare singuratic” al culturii române și el însuși autor

al unui nemilos eseu intitulat *Dialogul interior* (— Brice Parain: dialogul interior e o unealtă de tortură)-a fost merit să traducă *Visările*: cu fidelitate și minuțioasă, participantă adâncime la meandrele și suferințele unei individualități în discuție cu ea însăși. (Nu-i și Rousseau autorul unor *Dialoguri*?)

Atenție însă. Dialogul acesta e încă în bună parte un monolog, ba și un monolog justificativ. *Cesurile de singurătate și meditație*, acelea în care autorul se *indentifică cu el însuși și fără diversiuni ori impedimente* este într-adevăr *așa cum l-a vrut natura* nu se confundă cu ale deznădăjduiților existențialiști și nici cu ale autodenigratorilor de mai târziu. Ne aflăm încă în prezența unei apărări. Visările sunt, ca la cardinalul Newman, o *apologia pro vita sua*. Vădesc ele și o manie a persecuției? De bună seamă, dacă nu luăm aminte la fraza lui Montherlant: Cine se crede persecutat, înseamnă că și este.

În *Visările* lui Rousseau sufletul, stilul și gândul romantic sună — clopot în răcoarea aerului cîmpenesc ori de munte — mai cristalin și mai puțin melodramatic decât în epoci mai tardive sau [la alți scriitori (Ca și în *Werther*, poate.) A le avea, *Visările* acestea, într-o versiune delicată și amicală, simțitoare și plină de respectuoasă înțelegere, este desigur pentru literatura română o achiziție de mare preț. Putem auzi în graiul nostru (cel mai curat) Vocea care deocamdată se tînguie și se îndreptățește între plante, păsări, ape, și flori. Curînd ea va declama în deșertul — din ce în ce, încet dar sigur — mai urbanizat, mai populat, mai suprapopulat al singurătăților multiple ori unidimensionale, unde, pentru Camus, de la un anumit punct încolo suferința devine însingurare iremediabilă și necomunicabilă și nimeni și nimic nu mai poate veni în ajutor. Dar nu s-a ajuns încă acolo.

Suntem pe la 1776. Autorul e vîrstnic, vremea freamătă de nădejdi. Diminețile sunt încă senine, Bois de Boulogne și Ménilmontant sunt încă locuri de excursie hăt departe de oraș, toate's încă inocente, bonumul Rousseau își ia toiagul drumeției și pleacă să încredințeze ciripelilor păsăretului, murmurului apelor curgătoare și foșnetului frunzelor-Naturii și creatorului ei — necazurile și iritațiile unei bătrîne inimi lacome de glorie, doritoare de iubire, adevăr și egalitate.

N. STEINHARDT

GOETHE

Poezie și Adevăr

în tălmăcirea

lui

TUDOR VIANU

Istoria traducerilor în limba română din opera lui Goethe depășește treisprezece decenii, dar primul ei secol e punctat de puține reușite, care să nu oblige la reluări. Se poate spune că în cadrul vastei acțiuni planificate de receptare a literaturii universale la noi, inițiate îndată după orientarea țării pe drumul ei nou, lucrarea de tălmăcire a acestor opere trebuia urnită iar de la capăt. Astăzi, după treizeci de ani, lista traducerilor impune atât prin numărul titlurilor, cât și, mai ales, prin importanța lor. Efortul editurilor s-a îndreptat spre difuzarea în tiraje mari, necunoscute altădată, a unor opere capitale, dintre care unele au primit veșmînt românesc abia acum. Astfel, *Călătorie în Italia*, *Anii de ucenicie ai lui Wilhelm Meister* și *Anii de drumetrie ai lui Wilhelm Meister* au contribuit în mod esențial la familiarizarea cititorului român cu universul gândirii și al artei goetheene. Seria traducerilor continuă într-un ritm susținut, răspunzînd nu numai unei cerințe culturale majore, ci și unui interes viu în cercurile largi ai iubitorilor de carte. Acest interes a primit o concludentă confirmare, cu cîțiva ani în urmă, prin rapida epuizare a monumentalei monografii dedicate titanului de la Weimar de către Friedrich Gundolf, care s-a tipărit la noi — fapt semnificativ — într-o colecție de popularizare. Cu prilejul unei călătorii în Republica Federală Germania, personalități de marcă ale vieții culturale și literare ne-au mărturisit admirația pentru nivelul înalt la care se desfășoară în România activitatea editurilor în domeniul traducerilor, văzînd în răspîndirea operei lui Goethe și a exegezei asupra acesteia un indiciu elocvent al acestui nivel.

Un moment notabil din etapa fertilă, la care ne referim, îl constituie anul 1955, cînd au văzut lumina tiparului două capodopere goetheene — *Faust* și *Poezie și adevăr* — în interpretarea a doi maeștri, Lucian Blaga și, respectiv, Tudor Vianu. Ambele versiuni sînt realizări definitive, vrednice de model, ceea ce se explică, firește, și prin certele afinități electivă dintre tălmăcitori și laturile respective ale creației lui Goethe.

Tudor Vianu, cu solida lui cultură germană, estetician și filozof, dar și poet sensibil, întrunea însușirile cele mai adecvate pentru a se apropia cu deplină înțelegere și vibrantă simțire de autobiografia mare-lui scriitor — perfectă cunoaștere a limbii, pondere și echilibru sufletec, reflexivitate, nu însă lipsită de căldură, acuitate în explorarea psihologică, cunoașterea erudită a vieții și a creației eroului autobiografiei, precum și a epocii, a mediului și a ambianței literare în care s-a format acesta. Toate aceste însușiri, întrunite în mod ideal de Tudor Vianu, erau neapărat trebuitoare. Căci *Poezie și adevăr* este o autobiografie de un gen deosebit, care se situează, cum a indicat autorul însuși prin chiar titlu, la liziera dintre literatură și relatarea istorică, dintre confesiunea personală și consemnarea obiectivă a realităților înconjurătoare. Opera, începută în pragul vârstei de șaizeci de ani, este rodul unei mari experiențe literare și de viață a unui scriitor conștient de valoarea sa unică, totuși prea înțelept, pentru a se lăsa ispitit și dominat de orgoliu. Într-un chip exemplar, Goethe se înfățișează ca un produs al circumstanțelor istorice în care a trăit, de unde stăruitoarea atenție pe care o acordă cercului familial și social, oamenilor cu care a venit în contact și care l-au înfriurit, de la făptuiri modeste, pînă la personalități de pe atunci celebre. De aici acel ton elevat și totuși de o captivantă simplitate, uneori de-a dreptul familiar al narațiunii, ca într-o convorbire amicală. Detașarea, exprimată prin trecerea la stilul indirect, nu tănuiește nicăieri emoția, și episoadele din tinerețe, indecsebi cele sentimentale, sînt retrăite cu o prospețime care se comunică nealterată cititorului. De la cea dintîi frază a tălmăcirii sale, Tudor Vianu nimerește forma românească exactă, întrucît el pătrunde în universul goethean cu siguranța de sine a celui competent. Transpunerea în românește se face, din interior, corectitudinea filologică subordonîndu-se și derivînd din grija pentru fidelitatea redării nu numai a sensurilor, ci și a valențelor emoționale. Cînd e vorba de un text german, performanța aceasta nu e nicidecum ușoară. Fraza germană, cu topica ei complicată și întru totul diferită de cea românească, dar și lexicul, îmbogățit aproape fără îngrădiri prin compuneri și derivări, îl obligă pe traducător la osteneți, pe care nici fraza latină nu i le solicită. În acest sens, Tudor Vianu notează sumar dificultățile cu care a avut de luptat, în special abundența „termenilor determinanți” și a „bogatelor perioade” din scrierea lui Goethe, care pot da „impresia încărcăturii”. Aceste dificultăți au fost cu siguranță mai mari decît ar reieși din această remarcă făcută cu pilduitoare modestie. Dar efortul de a le învinge nu este nicăieri vizibil în versiunea românească a celor două volume din *Poezie și adevăr*, iar aceasta constituie de fapt semnul

cel mai sigur al reușitei unei tălmăciri. Autorul fundamentalei lucrări *Arta prozatorilor români* se vedește aici el însuși un artist al prozei. Fraza, desfășurată cu dibăcie din textura germană, se recompune românește în aceleași perioade largi, păstrînd într-adevăr „tonul și particularitățile de stil și construcție ale originalului”, pentru a fi nu numai firească și cursivă ci și capabilă să reinvie sonoritățile din model. În tălmăcirea lui Tudor Vianu, *Poezie și adevăr* oferă cititorului român o lectură dintre cele mai atrăgătoare, care-i stimulează neîndoiește interesul și gustul pentru celelalte opere ale lui Goethe. Pentru un cititor tînăr, această carte a unui om vîrstnic despre propria lui tinerețe este poarta cea mai lesnicioasă și cea mai ademenitoare spre o creație vastă, stufoasă și nu rareori dificilă. Dacă mai adăugăm că tălmăcirea e precedată de un studiu introductiv, remarcabil sub aspectul informativ, ca și sub acela al evocării sugestive și pline de căldură a lui Goethe, studiu datorat tot traducătorului, *Poezie și adevăr* în interpretarea lui Tudor Vianu ne apare ca unul dintre marile succese ilustrative pentru exigența ce patronează acțiunea de îmbogățire a culturii noastre cu valorile de seamă ale literaturii universale.

ION ROMAN

MANZONI

Romantismul italian, maturizare a problematicii iluministe în condițiile luptei de eliberare națională, ar apărea limitat în experiența sa estetică și lipsit de profunzimea altor romantisme europene dacă n-ar fi repus în circuitul valorilor veșnice de opera lui Leopardi și Manzoni. Alături de poezia leopardiană, romanul „Logodnicii”, opera majoră a scriitorului milanez, a însemnat un punct de răscruce în evoluția literaturii italiene, situîndu-se, prin complexitate și monumentalitate, pe o culme a genului, la acea dată pătruns de lirism și sărăcit în esența sa epică, și a determinat două direcții fundamentale ale prozei italiene:

romanul istoric risorgimental și, mai apoi, proza veristă. Manzoni se apropie de Leopardi prin același sentiment al gravității existenței omenești și al responsabilității morale, dar se depărtează de el când, în acea epocă de deziluzie istorică și de incertitudini ideologice, justifică existența umană prin armonizarea individului cu universul, prin participarea lui la viața societății. Legat prin această gândire de istoria societății umane, Manzoni reia totodată, prin filiera lui Vincenzo Cuoco, ideea civichiană după care singurul mod de a înțelege esența și rostul lumii constă în a cunoaște ce a făurit omul de-a lungul timpului, istoria lui. Cum însă, pentru Manzoni, ca și pentru Michelet, cunoașterea istoriei înseamnă cunoașterea existenței în totalitatea ei materială și spirituală, depășind deci vitruțiile documentului istoriografic, scriitorul încredințează puterii de penetrație psihologică a poetului menirea de a scoate la lumină lumea subterană a pasiunilor omenești care, potrivit unei lungi tradiții ce, în Italia, vine de dincolo de Renaștere, stă la baza evenimentelor istorice. Așadar, în epoca Istoricismului romantic, Manzoni, revendicând artei funcția de parte integratoare a istoriei, este împins de o necesitate interioară, asemenea unei vocații, spre romanul istoric, ca formă de expresie. Adevărul istoric, după el, trebuie să fie nu un decor factice pentru țeserea de situații romanești, ci însăși materia romanului. Împlinind această exigență, «Logodnicii» se înfățișează ca o sinteză a spiritului manzonian, iar în literatura vremii ca o creație de o factură complet nouă. Romanul nu este numai istoria unei epoci (secolul al XVII-lea italian sub dominația spaniolă) ci e însuși căminul pe care vor să și-l întemeieze logodnicii — căminul ca locuință, dar și ca nucleu social și realitate morală, casa ca ideal de viață liniștită și totodată laborioasă. Înțeleasă în cheie morală, opera apare și mai pregnant ca roman al unei categorii sociale, «starea a treia», prin ale cărei întâmplări exemplare Manzoni propune contemporanilor săi o interpretare a prezentului.

Apariția în 1961 a romanului în versiunea românească a lui Alexandru Balaci, prima traducere completă după textul original, se prezintă, așadar, ca un moment fundamental pentru integrarea valorilor literaturii italiene în fluxul culturii românești, știut fiind că mulți romantici români au citit capodopera manzoniană și că stilul nuvelei istorice românești clasice se resimte de pe urma acestei lecturi. Dificultatea traducerii este evidentă pentru oricine cunoaște procesul de elaborare stilistică și lingvistică la care a fost supus romanul de către autor. Apărut într-o primă redactare sub titlul «Fermo e Lucia» în 1821, romanul este refăcut între 1823 și 1824 în versiunea «Gli sposi promessi», revizuită imediat ca limbă și conținut. Prima ediție a romanului cu titlul definitiv «I promessi sposi», publicată în 1827, este scrisă într-o italiană populară cu puternic accent dialectal lombard. Preocupat de eficacitatea moral-cetățenească a scrisului său, dorind să dărime barierele seculare dintre popor și artă, Manzoni își propunea să creeze cu acest roman și o limbă națională unitară, o limbă literară nouă, nici îngust dialectală, nici osificată de tradiția erudită. Revenind la limba mării literaturi italiene, Manzoni caută în florentina cultă acea expresie care la el devine simplă, modernă și pe înțelesul tuturor italianilor. După îndelungatul travaliu de eliminare a lombardismelor, apare în 1840 versiunea definitivă a romanului, o proză artistică perfectă,

unde tonul familiar capătă o intensitate neobișnuită prin simplificarea frazei și îmbogățirea semantică a cuvântului. Agilitatea, invențiile semantice și lexicale dau stilului o bogăție de nuanțe care nu abate însă textul de la prospețimea și simplitatea atât de elaborată a întregului. Traducerea lui Alexandru Balaci, lucrată de un spirit cultivat care doare să redea un întreg univers de conotații, reușește să păstreze tocmai această simplitate fundamentală, tonul povestelnic și domol care dă unitate originalului. Localizînd narațiunea printr-o binevenită conservare de adresative italienești, textul, care evită neaoșismele agresive, se citește fără a uita că ne aflăm dinaintea unei alte civilizații, a unui alt secol, traducerea adoptînd, așadar, în mod fericit, poziția pe care Goethe o numea «transportarea cititorului spre text», și nu pe cea contrară, aici nepotrivită.

SMARANDA BRATU STATI

MICKIEWICZ

În 1965 s-a publicat prima traducere românească integrală a operei celei mai reprezentative a lui Mickiewicz, textul versificat în limba noastră datorîndu-se poetului M.-R. Paraschivescu. O asemenea tălmăcire constituie o autentică faptă de cultură și o netăgăduită operă de creație în limba și pentru literatura în care se traduce. La vremea cînd a apărut versiunea românească, am analizat minuțios modalitățile de transpunere sub strictul raport al tehnicii stilistice, adăugînd observațiile adecvate problemelor de limbă; astăzi, vom neglija considerațiile de riguroasă specialitate și vom releva meritele — incontestabile — ale unei munci destinate a face cunoscută în românește una din operele majore și poate cea mai populară a literaturii polone. Căutînd să definim valorile artistice ale traducerii, ne întrebăm: s-a izbutit oare să se transpună în versurile românești coloritul specific, timbrul intim, aura de poezie romantică ale originalului? Poetul român, necunoscînd limba lui Mickiewicz, ajutat de cunoscătorii ai limbii polone nu totdeauna inițiați în materie de prozodie, de climat literar și de realități poloneze, s-a putut oare identifica cu opera originală, așa încît să ofere cititorilor o vie și fidelă oglindă a epopeii numite «enciclopedia poetică a poporului polon»? Ținînd seamă de multiplele greutăți și neajunsuri ale unei atare munci, de faptul că regretatul M.-R. Paraschivescu s-a străduit să se apropie de substanța umană și estetică a

creației mickiewiczziene, confruntînd textul polon rînd pe rînd cu traduceri în limbi ce-i erau accesibile (așa a procedat, mai sistematic încă, la traducerea lui Slowacki și parafrizarea lui Tuwim) se poate recunoaște că, la acel stadiu al tălmăcirilor românești din poezia clasică universală, versiunea lui *Pan Tadeusz* în limba noastră s-a dovedit utilă și în mare parte valoroasă.

În 1958, comparînd-o cu versiuni similare din alte limbi, constatăm că nu mai cele slave sînt pe deplin realizate (îndeosebi în rusă și cehă)), pe cîtă vreme cele germanice și romanice sînt ori peste măsură de laborioase, ori fade și plate. Prima traducere în Occident a fost cea germană (1836) fidelă și greoaie, apoi în franceză a apărut aceea a lui W. Gasztowt, care avea avantajul de-a fi cunoscut perfect și Polonia și limba polonă. Acestora le-au urmat alte versiuni, dintre care cităm pe-a eminentului polonist Paul Cazin (1934) în proză la propriu și la figurat și pe a Clotildei Garosci în italiană, tot atît de prozaic versificată. Confruntînd textele menționate cu acela semnat de M.-R. Parascchivescu, observăm că el a procedat ca un adevărat poet, suplinind cu o surprinzătoare intuiție toate «loca obscura» din așa zisa traducere literală ce i s-a pus la dispoziție. Paralela celor trei versiuni (Cazin, Garosci, Parascchivescu) evidențiază superioritatea celei de-a treia. Chiar stîngăciile acesteia, inerente unei tălmăciri ce ridică infinite probleme, își au un farmec naiv și frust, căci autorul ei niciodată n-a sacrificat o expresie sau o formulare spontană de dragul unei versificări impcabile. Astfel, tălmăcirea prezintă un caracter propriu, personal, nepretențios și totodată corespunde încintătoarei naivității nemeșteșugite a originalului scris — să nu uităm — la 1834.

Desigur, versiunea lui M.-R. Parascchivescu conține multe aproximații, localizări nu totdeauna nimerite, diluări prin procedeul vulgar denumit «umplutură», adăugîndu-se peste o mie de versuri (10.720 în română față de 9.711 în polonă), numirile poloneze sînt redată în chip mai degrabă fantezist — dar aceste scăderi sînt vizibile pentru poloniști. Cititorul obișnuit se lasă furat de culoarea distribuită de pe-o paletă bogată, de fluiditatea versurilor lui M.-R. Parascchivescu, ecou sensibil al stihurilor mickiewiczziene.

Ar fi trebuit un erudit care să dubleze pe poetul destinat să reproducă într-o limbă străină această «enciclopedie» în toată a ei savoare și valoare de cunoaștere, trăsături de moravuri, subtilități lexice și stilistice, nuanțe sesizate direct din realitatea trăită. Poetul nostru a fost în măsură să rețină și să transpună cu artă doar o anumită latură din ambianța generală a operei, latură de altfel semnificativă și definitorie, aparținînd unei zone comune literaturilor polonă și română: o sfătoșenie, o bonomie, o lumină de umor punctată cu scînteieri țîșnite din vîna populară, depistabile la Budai-Deleanu, poate la Creangă, pe alocuri la Sadoveanu. Așa sînt cărțile VI (*Răzășia*) și VII (*Sfatul*) — centru de greutate al operei, nod compozițional unde se încheie conflictul și se profilează desnodămîntul. E meritul lui M.-R. Parascchivescu de-a fi acordat o pondere deosebită acestor momente, realizîndu-se în versiunea sa la nivel superior. Răzeșii din Dobrztyn, în atmosfera specială, cu fizionomiile ascuțit creionate, cu limbajul lor discret regionalizat și arhaizat, și-au găsit o vie expresie în textul românesc. Cum pe toți răzeșii la Dobrztyn îi cheamă Matei sau Bartolo-

memu (= Bartek), distingându-se unul de altul prin porecle, ingeniozitatea verbală a poetului român a fost în așa măsură solicitată de verva mickiewicziană, încît a găsit pentru a ne aduce înaintea ochilor fiecare personaj cu apucăturile sale, echivalențe din cele mai hazlii: Matei-Sfîrlează, Matei-cel cu bita, cel cu nuiua, Matei zis Stropitoare, Bartek-brici și Bartek cel cu îngustă săbioară, încă mai năstrușnice fiind poreclele Șoldiul și Mătăzul. Acum aproape două decenii, scriam că în aceste pagini nu mai survin formulări greoaie, forțate, rime facile ca în alte pasaje ale traducerii. Recitind, constatăm că aici fluența versului e aproape fără cusur, culoarea strălucită, arhaismele dozate cu pricepere, convorbirile Dobrzyúskilor se-ntretaie ca jerbe din foc de artificii. Dacă n-ar fi tradus decît aceste două cărți-cheie din *Pan-Tadeusz* (circa 1300 versuri) și-ar fi fost îndeajuns ca M. R. Paraschivescu să bine-merite din partea ambelor literaturi: polonă și română. Dar și restul tălmăcirii poate fi socotit merituos, mai ales — repetăm — în comparație cu alte versiuni străine ale epopeii mickiewiczine. Chiar în pasajele mai slab realizate (ca de ex. debutul cărții IV, *Diplomație și vînat*, foarte dificil, împovărat de nume proprii poloneze greu de topit în factura versului românesc, există în versiunea lui M.-R. Paraschivescu un elan, o prospețime, o rusticitate șăgalnică, total adecvate acestui poem epic de inspirație — în esență — robust populară. Aceste tră-sături au dovedit că poetul român a găsit nu o singură dată consonanța originalului. Ca un act de înaltă cultură trebuie considerată deci versiunea lui *Pan Tadeusz*, datorată regretatului M.-R. Paraschivescu, tălmăcitor al celor doi corifei ai romantismului polon: Mickiewicz și Slowacki.

RODICA-CIOCAN IVĂNESCU

PUȘKIN

Pușkin a avut admiratori sinceri în rîndul scriitorilor români încă din prima jumătate a veacului trecut, dornici să-i transpună gîndurile și lirismul avîntat. În 1837, Alexandru Donici publică, la tipografia lui Ion Heliade Rădulescu, traducerea poemului *Țigani* în timp ce „Curie-

rul de ambele sexe" găzduiește în tălmăcirea lui Costache Negruzzi *Șalul negru și Cîrjaliul*.

Cu toate că romanul său *Evgheni Oneghin* era cunoscut datorită unor variante franceze, germane sau chiar în original, bucurîndu-se de aprecieri entuziaste, traducerea lui este un fapt al zilelor noastre, o realizare a ultimelor trei decenii. *Evgheni Oneghin* lucrare în care, după cum spune Bielinski, poetul și-a pus „toată viața, tot sufletul, toate sentimentele sale, concepțiile sale, idealurile sale”, a apărut pentru prima dată, fragmentar, în tălmăcirea lui N. I. Ilion, în „Viața românească”, nr. 7 din 1948, și abia după șase ani, în 1954, integral în traducerea lui George Lesnea. În 1967, Editura pentru literatură a publicat și varianta lui Ion Buzdugan.

Povestea lui Oneghin privită cu biciuitoare ironie și patetică participare de către autor și-a găsit în George Lesnea nu numai un traducător credincios ci și un interpret sensibil, de reală originalitate.

S-ar putea scrie multe pagini despre modul în care poetul român, învingînd diferențele de limbă și experiență socială, ne-a restituit spiritul pușchinian, despre vorba românească, deschisă, sonoră, cu vocale limpezi, supusă freamătului întunecat al cuvîntului rusesc mai lung, mai aspru, bogat în consoane ca b, v, ș, z, cu șuierat puternic de furtuni dezlănțuite. Dar nu despre fidelitatea lui George Lesnea vreau să vorbesc ci despre „trădarea” lui, adică despre felul în care a știut să creeze un *Evgheni Oneghin* al nostru.

În versurile lui George Lesnea se simte aceeași pătimașă dragoste pentru natură ca și la poetul rus, și totuși primăvara, iernile, codrii, cerul, păsările și florile au accente mai vii, multiple în traducerea românească, decît în versurile originale. Seara pușchiniană se transformă rînd pe rînd în „amurg”, în „însurare”, schimbîndu-și succesiv culorile. Ele nu mai sînt numai „întunecate” ci și „vinete” în timp ce „apele” se individualizează, devenind „riu”. (Cap. VII, XV). Atunci cînd omul se opune naturii, decupajul pușchinian este aspru și categoric. La George Lesnea el se estompează, nuanțele se înmulțesc, contururile se pierd înghițite de depărtare. În Strofa LIV (c. II) consacrată plictisului încercat de erou după două zile petrecute la țară, Pușkin este neiertător și dur: „Două zile i-au părut noi / Cîmpiile întinse...”. La Lesnea timpul își destramă precizuniile și zilele se lungesc, devine incert numărul lor, subordonîndu-se peisajului: „Cîmpia verde sub otavă / Murmurul apei din zăvoi/ Răcoarea dulce din dumbravă / O zi și-a doua i-au fost noi...”.

Evgheni Oneghin ca un adevărat roman liric romantic nu descrie și nu reproduce ci confesează, împărtășește, copleșește, de aici refuzul cuvîntului pușchinian de a urma legile obișnuite ale comunicării. Sfișierea lăuntrică și autoflagelarea sînt simțite din plin de poetul nostru, dar ne sînt transmise la o altă temperatură și prin alte dimensiuni, micșorîndu-se în primul rînd proporțiile, individualizîndu-se peisajul uman și natural. La Pușkin, oamenii din jurul eroului sînt mai degrabă umbre, glasuri, sunete. La George Lesnea se clarifică profilele și prezențele. În strofa XVI (c. I) Oneghin „se așează în sanie”/ He-ep, he-ep, răsună strigătul”, în versiunea românească omul înlocuiește sunetul: „E noapte: sania-l răpește/ He-ep, he-ep”! răcnește un vizitiu”. La teatru (strofa XXIII, c. I), „lacheii dorm”, în timp ce la George Lesnea: „Lacheii

încă, la intrare/, Pe blănuri dorm sau șed posaci". Acel „șed posaci" nu este cîtuși de puțin cerut de numărul de silabe, mai greu de obținut în limba română, ci de poziția traducătorului față de omul simplu, de dorința lui de a atribui acelor oameni, umbre doar, o atitudine, un gînd.

Evgheni Oneghin e un vinovat, dar un vinovat „fără vină", de aceea poate în tălmăcirea noastră „plictisul" lui („tosca" la Pușkin), devine „tristețe", accentuîndu-se totodată hedonismul și bucuria de a trăi.

Măsura, echilibrul, liniștea, armonia proporțiilor, specifice spiritualității noastre o găsim adeseori în poezia lui George Lesnea și în termenii întrebuițați pentru înlăturarea deliberată a negurilor și a misterului. „Volșebnîi krai", „locul vrăjit" devine „Ce magic loc!" (C. I. XVIII), reducîndu-se astfel puterea dușmănoasă a spațiului, mărindu-se implicit forța omului.

Pușkin este necruțător cu Lenski. Naiv, entuziast, copilăros cu mintea încă necoaptă, imaginea lui Lenski este tinerețea pușkiniană ironizată și condamnată. Lesnea refuză această crudă autoflagelare, lăsînd tinerilor dreptul să creadă în vise și în iluzii. „Sufletul lui era ars (sogreta)/ De salutul unui prieten, de mîngîierile fetelor" spune Pușkin, în timp ce poetul nostru ne arată că eroul „Credea-n prietenie adîncă/ În fete dragi și-n mîngîieri". Lesnea estompează și ironia cu care Pușkin o descrie pe Olga, evitînd echivocul. Acest usturător „Întotdeauna modestă, întotdeauna ascultătoare (vsegda kromna, vsegda poslușna) se transformă în „Modestă și ascultătoare/ Ca zorile cînd urcă-ncet".

Romantismul românesc nu cunoaște distanțările cosmice, biciuirile demonice, nevoia de a-i condamna pe ceilalți sau pe tine însuși, de aceea poetul nostru înlocuiește adeseori „eul" gigantic sau pronumele la persoana I-a plural, regesul „noi", prin „voi", „tu", „el", „ei". „Cu cît iubim mai puțin pe femeie/ Cu atît mai ușor îi plăcem" devine: „Lubește mai puțin femeia/ De vrei cît mai ușor să-i placi" (C. IV, I—VIII).

În George Lesnea avem un autentic și valoros cunoscător al lui Pușkin, un inspirat traducător dar în același timp și un interpret care a vorbit cu glasul epocii noastre, adresîndu-se spiritualității noastre. Poate de aceea eroul lui îl admiră mai puțin pe Byron, trăindu-și existența înconjurat de mîi mulți oameni, poate de aceea tonul de evocare este mai puternic decît acela de confesiune.

ILEANA BERLOGEA

GOGOL

Vorbindu-mi, odată, *inter pocula*, de moșul Oswald, eu tînăr de tot fiind, el bărbat verde, Păstorel Teodoreanu mi-a mărturisit c-o rupe „un pic pe rusește”. Ba chiar mi-a și șoptit un catren venit din vremea războiului cel de reîntregire, cînd moșu-su, alături de un principe rus (vezi obsesia și la Mateiu) priveau de din deal un ostaș „muscal” cum se străduia să suie o piesă de artilerie.

Încolo, cred că o rupea destul de bine pe rusește, fapt care — prin intermediul Xeniei Stroe — l-a făcut să și traducă *Mirgorodul* lui Gogol. L-am putea porecli *Oraș al Păcii* sau *Oraș al lumii* pe acest rural *Mirgorod* al lui Gogol. (Mir = pace sau lume).

E vorba de o *lume pașnică* acolo, pe care Păstorel, știind prea bine, dacă nu litera, apoi spiritul limbii ruse, a refăurit-o într-a noastră scriere, sadovenizînd și nu prea. Iată un exemplu, mai mult „dostoievskian”:

„Vi s-a întîmplat fără îndoială și dumneavoastră să auziți vreodată un glas chemîndu-vă pe nume; cei din popor zic că e sufletul care nu mai poate de dorul omului și-l cheamă la el, și că, după chemarea asta, urmează neapărat moartea”. Am putea continua citatul dar n-are rost a vădi tocmai grija traducătorului pentru fidelitate.

Frîntura amintită e din *Moșieri de altă dată*, titlu cam prea amplu tradus, dar dac-am voi a pildui arta specifică traducătorului, nu-i necesar a face altceva în afara punerii (așezării, ar zice Păstorel) în heterometria albă a următoarei fraze din *Taras Bulba*, în care Ostap, „întocmai ca hultanul din ceruri” se repede asupra unul leah:

Stacojie s-a făcut fața stegarului din roșie cum era cînd s-a strîns în jurul gîtului lațul nemilos : mîna-i s-a-nclăștat pe mînerul pistolului dar degetele închircite de durere n-au putut să-ndrepte țeava și glonțul s-a pierdut de-a surda.

De-a surda nu s-a pierdut însă „glonțul” traducătorului, care, precum în tot ce-a făcut, a pus inima-i cea mare și cu deosebire tandră. E, undeva, în această traducere a lui Păstorel o amintire din Creangă, De altfel, atît Gogol cît și genialul nostru povestitor își au lumea lor, închisă pentru neinițiați, fie ei humuleșteni ori mirogorodeni. Pilda e, și de astă dată, revelatoare.

„De-abia apuca să se răspîndească prin Kiev dangătul destul de răsunător, al clopotului de la seminar ... că cete întregi de școlari și bursaci, se grăbeau de zor într-acolo...”

Sfîrșitul, nu-i atît de frumos ca sfîrșitul amintirilor lui Creangă dar poate că, în acest caz, e vorba doar de începutul fantasticei povestiri a lui Gogol, numită *Vii* pe care nu mai puțin fantasticul traducător, Păstorel Teodoreanu, o explică:

„Vii este o plămuire uriașă a poporului. Acesta e numele pe care malo-rossienii îl dau mai-marelui spiridușilor”. „Vii are pleoapele ce cad pînă la pămînt...”

Pînă la pămînt, și nu mai jos, a căzut și traducătorul, băutorul și autorul Păstorel Teodoreanu, căruia îi păstrăm cu toțli nu o neștearsă ci o *cucernică* amintire.

LEONID DIMOV

**PROZA
AMERICANĂ
POST-MODERNĂ**

POST-MODERNII AMERICANI o traiectorie spre viitor

A discuta despre reperatele noului în evoluția romanului american al ultimei ore, fenomen care a cunoscut în anii din urmă o neîncetată și deconcertantă mutație de criterii, este o întreprindere nu scutită de riscuri. Unghiul european de vedere, marcat și de explozive manifeste mai vechi, ca acela al unui Robbe-Grillet (tributar, chiar fără vrerea lui, spiritului cartezian) oferă doar parțial o poziție operantă pentru judecată: peisajul prozei americane contemporane este, într-adevăr, o realitate suficient de diferită de experimentalismul așa numitului «nou roman,» după cum, ca am ploare, complexitate, vivacitate și climat de desfășurare, frământarea noului se deosebește aici, marcat, și de alte tentative similare agitând teatrul literelor europene.

La Salzburg, foarte aproape de inima geografică a Europei, Seminarul estival de Studii Americane a propus spre discuție invitaților săi din bătrînul continent, în 1973, tocmai cîteva din trăsăturile distinctive ale controversatei proze americane «post-moderne», unde — pentru a porni de la premisele obligatorii oricărui demers critic — unul dintre primele lucruri ridicînd dificultăți rămîne, evident, selecția de nume.

O alegere prin decupare dintr-un volum de producție editorială cum este la această oră cea a Statelor Unite, poate risca să pară și efectul unei selecții pripite sau arbitrare. Mobilitatea foarte mare a liniilor din care se constituie profilul ca și frontul de atac al literaturii americane contemporane, ritmul foarte accelerat în care

se produce ecloziunea noului, nu fac într-adevăr decît să îngreuneze opțiunile. Romanzierii socotiți aici reprezentativi pentru discuție, nu Bellow, nici Malamud, Roth sau Mailer ci, Barth, Coover, Barthelme, Gass și alți cițiva, nu sînt vedete ale premiilor literare (Barthelme a fost, ce-i drept, distins în 1972, cu *National Book Award*, dar în mod semnificativ, pentru o carte aparținînd literaturii pentru copii: *The Slightly Irregular Fire Engine*), ei nu sînt nici ceea ce se cheamă, «scriitori cu succes de public». Pe de altă parte, cărțile lor — ne vom referi la cîteva dintre ele — nu învederează convergențe sau înrudiri deosebite ca stil, tehnică și structură. S-ar putea chiar afirma că, luate în parte, vocile sînt greu de apropiat, fiind înzestrate cu tonalități de o indiscutabilă originalitate. De unde așadar alegerea? Într-un sens, însăși divergența este cea care justifică aducerea lor în discuție sub același numitor. Dacă acești «pionieri» sînt departe de a alcătui o școală, ceea ce îi unește este totuși o comună năzuință de explorare independentă a capacității actului creator — ca expresie și concepție — experiment în care, în mod curios, se manifestă, pe lîngă negarea unor prejudecăți «canonice» mai recente, tendința indirectă de regăsire a unor moduri tradiționale mai vechi; extremele se ating; într-un moment de mutații și răsturnări, cînd voci alarmate vestesc la răscruce (și într-un sens, nu fără dreptate) proxima sau consumata «moarte a romanului», în aceste încercări se intuiesc contururi noi de organizare a discursului literar, cu deschideri către depășirea unui moment de criză.

Ca premisă de climat, faptul cardinal petrecut în America ultimilor ani, cu impact nebănuit de mare asupra literelor, este ivirea și afirmarea unui nou tip de sensibilitate perturbînd cadrul normal de pînă acum al raporturilor dintre public și creator. E fenomenul la care, printre altele, se referea Susan Sontag în incendiarul ei eseu din 1969, *Against Interpretation*: «prima trăsătură a noii sensibilități, afirma criticul american, este aceea că produsul și modelul ei a încetat de a fi opera literară, și nu mai e în nici un caz romanul».¹ Desigur, referința privește romanul de factură tradițională, ale cărui resurse tehnice au încetat fatalmente de a fi relevante în ochii unui public educat și modelat la școala mass-mediilor, «mass-audience» a cărei apetență culturală a fost trezită și alimentată altfel decît prin lecturi de modă veche, — lente, compacte, zăbavnice... George Steiner în *Castelul lui Barbă Albastră*, strălucitul său eseu purtînd drept simptomatice și semnificative subtitlu cîteva măsuri din Béla Bartok — abordează și el frontal, cîteva aspecte legate de ceea ce trebuie să convenim a numi «post-cultura» (*In a post-culture*, capitol ante-final): într-adevăr, cu un oarecare avans față de restul lumii vestice, Extremul Occident a devenit întrucitva conștient de existența unei noi culturi, non-literare, dublînd cultura livrescă de tip clasic aproape la tot pasul, fenomen al cărui impact asupra sferei artelor nu poate fi apreciat decît drept covîrșitor în importanță.

În ceea ce privește cazul particular al artei cuvîntului, transformările au afectat profund gusturile și sensibilitatea publicului, în așa măsură încît, tot mai stringent, se face simțită nevoia unei racordări de alții, dacă rămîne de menținut axioma potrivit căreia destinația scrisului, în mod special a celui tipărit, este nu de a odihni în tăcere între filele cărților, ci de a pătrunde pînă la cititor, stimulîndu-i interesul, dacă nu reacția. Ca proces de comunicare (lucrul n-ar mai avea nevoie de subliniere), actul scrisului implică cu necesitate, pe lîngă emițător, un receptor care determină, — și cu toată greutatea — statutul și condiția însăși a literelor în cetate.

Din acest punct de vedere așa-zisa «moarte a romanului» nu este fără legătură cu decesul fizic al staticului public de modă veche. S-ar putea obiecta că argumentul este extra-estetic și extra-literar. Poziția rămîne însă justificată pornind de la premisa, bine înțeleasă, a artei- comunicare, în sînul unui ev plenar, de explozie informațională.

¹ Susan Sontag, *Against Interpretation*, N. Y. 1969, p. 298.

Indiferent dacă este cazul ca astăzi criticul să jubileze, să se întristeze sau să păstreze o tăcută și pasivă reculegere, inevitabilul, în această privință, pare să se fi produs: audiența burgheză, în largă măsură de sex feminin, care constituia în secolul trecut și pînă la jumătatea celui prezent, grosul contingentelor de cititori ai vechiului roman, a închis pe totdeauna ochii... Penuria de cititori pentru proza romanescă este un fenomen care n-a putut trece, firește, neobservat în patria tuturor sondajelor și statisticilor: proza («fiction») se citește din ce în ce mai puțin în Statele Unite; e drept, anual se publică aproximativ 130 de romane de nivel acceptabil sau bun; lăsînd excepțiile la o parte, tirajul mediu pe titlu nu depășește însă cifra de 3500 de exemplare. Luînd act de această stare de fapt, cei mai lucizi dintre reprezentanții noii proze americane acceptă cu remanere perspectiva de a se adresa unui număr restrîns de cititori. Într-un penetrant eseu consacrat acestei probleme și nu fără umor intitulat *Scheherazade runs out of plot, goes on talking: the King, puzzled, listens; an essay on new fiction*, Philip Stevick enumera șapte caracteristici fundamentale ale noii proze, acordînd, poate nu împlător, locul al doilea constatării cu valoare de axiomă că, în istoria genului «noua proză este primul corpus substanțial de ficțiune narativă, care, deliberat, deși cu oarecare sfială, își caută un public cititor mai puțin universal, încercînd să stabilească o comunicare de sensibilitate voit limitată».

Dar, oricît de ponderos, argumentul cantitativ «a lectore» rămîne investit doar cu o valoare probantă parțială. Mai apropiate de esența chestiunii rămîn, evident, argumentele intrinseci, de forță cărora nimeni nu pare a fi mai avizat decît cei direct implicați în lupta corp la corp cu îngerul, — scriitorii înșiși. În această ordine de idei, semnificativă ni se pare reacția unui John Barth al cărui nume are avantajul de a fi mai familiar publicului din Europa datorită atît vechimii sale în activitatea de condei (este de altfel, decanul de vîrstă al «noii proze») cît, mai ales, faptului că prima parte a carierei sale s-a desfășurat sub semnul tradiției cuminiți, a unui roman dens, descriptiv, «psihologic» și de proporții monumentale. Între ultimele producții ale lui Barth (care este totodată și un distins universitar, profesor de engleză la State University of New York, Buffalo) — ies însă acum în evidență prozele scurte, multe din ele eseuri sau pamflele abil deghizate în care, pe un ton de fină autoironie, autorul se examinează scriind; prea inteligent pentru a nu se arăta maleabil în raport cu mersul lucrurilor, el își reconsideră pozițiile în funcție de trăsăturile noii sensibilități, aceea care a redat urechii, în dauna defunctei autocrații a ochiului, rolul de care fusese văduvită prin excesele momentului gutenbergian din istoria culturii vestice. Astfel, volumul său *Lost in the Fun House* începe printr-o laconică punere în gardă tocmai asupra acestui aspect, căci o bună parte din prozele de aici au fost de fapt gîndite spre a fi rostite; unele prin intermediul benzii de magnetofon, altele prin recitare cu public (pe mai multe voci), altele prin citire de către autorul însuși («monophonic authorial recording») ș.a.m.d. Asemenea formule au de ce să pară șocante, mai ales sub pana unui scriitor de cabinet, cum a fost John Barth pînă nu de mult. Scurta prefață la *Lost in the Fun House* este, aici, din toate punctele de vedere grăitoare pentru convertirea autorului la *medium*-ul aural-sonor, înțelegerea distincțiilor ca «printed voice», «monophonic tape», «oral recitation», «monophonic tape and visible but silent author», — fiind cheia asimilării unor bucăți ca *Echo*, *Autobiography*, *Menelaid*, *Night Sea Journey* și altele. Tentativa de recurs la oralitatea ca structură de comunicare a prozei se izbește, firește, de limitele înseși ale speciei, gestînd totodată simburile unui puternic paradox, — aproape o contradicție în termeni. Să reamintim oare recurența frecventă, aproape obsesivă, la Barth, a unor titluri purtînd, în sufixele lor, nostalgia îndepărtatelor origini ale genului epic, făcînd ecou *Eneidei*, *Teseidei*, *Thebaidei* și a altor vechi texte izvorite, direct sau indirect, din oralitatea *Iliadei*? Ficțiunile lui se numesc, de pildă, *Bellerophoniada*, *Perseida*, *Menelaida* (remarcabilă, la nivel formal, și prin organizarea capi-

tolelor într-o serie deconcertant numerotată 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 7, 6, 5, 4, 3, 2, 1...), sau chiar *Anonymiada*... Pentru Barth (care, programatic, își concepe volumul mai sus citat, într-un mod aparte: «nici colecție, nici selecție, ci serie», afirmă el în prefață)—pivotal în jurul căruia gravitează toate căutările este o dramatică «deteriorare a unității literare» (subînțeleasă , de stil vechi), în fața căreia scriitorul nu rămîne insensibil. Sursele impasului sînt, la nivel instrumental, excesele înseși ale «Galaxiei Gutenberg» denunțate încă de acum un deceniu de McLuhan. Împotriva lor, Barth, așa cum arătăm, reacționează încercînd specularea simultană și aluzivă a mai multor *media* care să permită, măcar virtual, vehicularea mai nuanțată — nu numai vizuală, dar și aural-sonoră a eposului său, oricum, cantitativ scurtat. Cît privește afecțiunea de fond măcinînd pe dinăuntru sănătatea prozei, aceasta pare provocată de doi gemeni egal de virulenți prin consecințele lor: o greșită înțelegere a raportului dintre operă și autor (în sensul autorului de tip secolul 19, omniscient și omnipotent, care prin discutabila preluare de către artă a funcțiilor religiei, se identifica cu un soi de «guru», făcînd din opera literară un amvon spre educarea și edificarea cititorului și a viitorului (Balzac: «noi sîntem noii pontifi ai unui viitor necunoscut a cărui operă o pregătim»); pe de altă parte, o mioapă înțelegere a raportului dintre viața reală și viața descrisă (romanul prizat ca iluzie a vieții, prin virtuozități de tehnică «trompe l'oeil»). Ambele puncte sînt aduse în discuție de Barth prin aluziile, notele și contranotele ce împînzesc prozele sale din ultimul timp, multe din ele ficțiuni cu valențe de eseu-parabolă. Bucata ce dă titlul volumului la care ne-am mai referit e poate cea mai elocventă din acest punct de vedere, naratorul ironizînd aici cu necruțătoare finețe forma «descriptivă» de copiere a realului, cea năzuind prin artificiozitate să facă din proză replica și suma vieții, iar din eroi pseudo-persoane fizice, prevăzute cu acte de stare civilă. Ipocritul laț al verosimilului perfect, povara de gravitate impusă romanului-confesiune, duce, după Barth, la infundături labirintice care încep să nu mai intereseze pe nimeni. Convenția după care, prin roman, se pătrunde în viața secretă și intimă a aproapelui, se pare nefructuoasă și morbidă. Romanul ar trebui să redevină convenție fabulatorie cu chenare maleabile, în care cititorul să rămîină ascultător lucid al unui joc liber de metafore. Pentru Barth, actul «plăsmuirii prin scris» este un act genitiv, deci un act necomplexat de desfătare: creația e chemată nu să simuleze realul ci, fățiș, în primul rînd, să-l extindă: sînt fără rațiune cursele întinse de prozator bunei-credințe a cititorului; în elaborarea paginii, cel din urmă e chemat să asiste pe cel dintîi cam în același fel în care curiosul vizitator al unui atelier poate asista la nașterea, din lut, și apă, a vasului pe roata olarului. Dar gustul lăsat de autoflagelarea lui Barth — scriitorul de vîșcoală veche refuzînd să scuipe împotriva vîntului — nu e lipsit, firește, de o anumită amărăciune. Tranșînd asupra poziției teoretice la punctul culminant al piesei scurte *Life Story*, Barth însuși, prin gura unui alter-ego deprimat, ajunge la o concluzie astfel formulată în trei puncte:

«Proza trebuie: 1. Fie să-și recunoască deschis caracterul fictiv și invaliditatea metaforică. 2. Fie să opteze pentru ignorarea chestiunii sau, dacă nu: 3. Să stabilească o relație nouă, acceptabilă, între text, autor și cititor».

Pînă la găsirea unui răspuns viabil și eficient la propunerea lui în trei termeni, romanul de făgaș tradițional trebuie el considerat viu sau mort? Un mezin al «post-modernilor» Donald Barthelme într-o spumoasă schiță dialog, intitulată *The Explanation* (concepută în «multi media» prin faptul inserției în textul tipărit a mai multor percuții vizuale de caracter ideogramic), pune fățiș, deși nu fără subtilități ironice, întrebarea fundamentală:

«A murit oare romanul?» R: «O da. Fără îndoială. — Și care-i înlocuitorul lui? — Aș spune că-i înlocuit de ceace exista înainte de descoperirea lui. — Același lucru? — Da, același lucru». Stilist de o remarcabilă flexibilitate, spirit îmbinînd claritatea și

acuitatea ideii cu rafinamentul unui umor exploziv, Barthelme își compune pagina și cu o mare economicitate verbală: aluziile cuprinse într-o bucată ca *At the Tolstoi Museum*, satiră unde, alături de text, intră în joc gravura de epocă, desenul și caricatura, converg asupra ideii că moartea vechii proze coincide, într-un sens, cu muzeificarea ei de către nefericiții glosatori, istorici și exegeți neinspirăți ai literelor. În ceea ce privește pe Barthelme, ieșirea din muzeu și sarcofag se face părăsind regnul copiilor, anexînd, cu surîsul pe buze, istoria reală, revizitată ca fabulă și poezie. În proze ca *Robert Kennedy saved from Drowning* sau *Paraguay*, vechiul roman e mort și îngropat: trăiește, în schimb, sub formă de nepretențioasă mostră, proza străbătută de lirism și umor potrivită sensibilității erei noi; în aceasta, ficțiunea post-modernă (ca să reluăm formularea lui Barthelme) revine la ceea ce, într-un sens, a precedat invenția romanului «lung» (fenomen post-renascentist): proză-parabolă, roman comic, snoavă, povestire, o împletire liberă de elemente istorice și fabuloase, fără ambiția exhaustivă de a furniza replici «precizioniste» realității și vieții.

Decesul prozei narative de tip zolist nu-l îndurerează pe Barthelme, care prin propriul său scris, cu adresă, nerv și concizie, preferă să deplingă, de pildă, morții reali ca Robert Kennedy, trecut în lumea umbrelor nu de bătrînețe ci prin asasinat. Ce-ar fi însă de spus cu privire la cei care luînd act de decesul prin moarte bună a bătrînei doamne proza veche, încearcă totuși, cu relativa stăruință a inerției, să procedeze mai departe în raporturile cu defuncta ca și cînd, în ultimii cincizeci de ani, nimic nu s-ar fi petrecut în augusta ei casă?

Lucide și științietoare metafore ale acestei dramatice stări de fapt găsim la Robert Coover, talent lcu înzestrări foarte diferite de ale lui Barthelme, construindu-și prozele în disprețul tiparelor de gen sau specie, — cînd vapoarose și scurte, cînd compacte și dense; cînd vibrînd de un lirism atît de curat încît, sub masca prozei, constatăm că se ascund serii de versuri albe (ca în bucata *The Ginger-bread House* din *Pricksongs and Descants*); cînd, alteori, sacadate și nervoase încît avem impresia că parcurgem scenarii radiofonice, sau indicații de regie pentru teatru, film, sau televiziune (ca în piesa *The Baby Sitter*, din același volum). Ne vom referi aici la, schița *The Dead Queen*, care reia într-o formă istorico-fantastică motivul deja tratat într-un registru pseudopolitist, de «Thriller» grav, într-una din cele 7 ficțiuni exemplare ale volumului său din 1969, *Pricksongs and Descants*; parabola împletește elementul epitalamic cu cel funebru, persoana naratorului expunîndu-și strania experiență nupțială cu o mireasă dăruiată «cu o mie de mîini și guri pretutindenii», al cărei himen, cuptor mistuitor, cu toate eforturile, nu poate fi deflorat și fecundat în nici un chip. Revelația din final e cutremurătoare: tînăra și proteica mireasă de granit nu e decît o halucinație, de fapt una și aceeași persoană cu bătrîna regină moartă, numai bună de înmormîntat, al cărei cadavru, refractar tuturor avansurilor, trebuie, evident, coborît în criptă. Nu fără aluzii al conoscătorului episod baroc al Sf. Francisc Borgia privind catafalcul împărătesei Isabela, «Regina moartă» a lui Robert Coover se încheie pe următoarea constatare: «Dacă acesta este prețul frumuseții, e cu mult prea mare. Am fost bucuros că murise.»

Antropomorfizarea prozei și înfățișarea ei — printr-o cutezătoare prosopopee drept femeie și iubită (motiv reluat magistral și de William Gass în *Willie Masters' Lonesome Wife*) sau reprezentarea metaforică a actului scrisului ca actul însuși al copulei carnale era și simburile narațiunii de mare virulență *The Marker* (Semnul) unde, la o descindere a poliției, femeia din patul scriitorului, propria sa soție, se adeverește în final a fi un cadavru vechi de trei săptămîni...

O proză-eseu în care Coover expune cu mult rafinament credința sa despre decesul romanului și reînvierea sa în noi tipare poate fi considerată «Epistole dedicatorie» precedînd grupajul *Seven Exemplary Fictions*. Aici autorul se adresează lui Cervantes (parodiat cu reverență chiar în titlu): recunoscînd în el un maestru, pe de altă parte,

în similitudinea momentului istoric (revoluția tiparului/revoluția creată de mass-media) — fundamentul unei paralele, el se referă cu pertinență la nașterea noii culturi într-o lume nouă, clipă de răscruce când scriitorul ca artificier al cuvîntului (denumit foarte frumos «a language medium between generations»), are datoria de a conduce pe cititor spre explorarea noului în forme accesibile, oferind sinteze proaspete, îmbinînd analogia poetică și istoria; vocația romancierului este aceea de a da drept hrană închipuirii imagini bune, potrivite timpului, de a lepăda ceea ce e rînced și vlăguit, așezînd acum temeliiile unei primeniri a artei narative, cel puțin egală în prospețime cu cea marcată, la timpul ei, de apariția Cavalerului de la Mancha pe scena culturii omenirii. Menirea prozatorului este în fond de esență morală, aceea de a întinde punți între trecut, prezent și viitor; căci, nu este vorba de o repudiare a mării tradiții, ci doar de reanimarea și dinamizarea reacțiilor scriitorului față de materialul său, cu precădere în acele arii ale percepției artistice unde orizontul creației a fost treptat obturat de zidul gros al inerției și deznădejdi. Ceeace a intrat în descompunere trebuie auzvilit de o parte dar, în esență, arta narativă, păstrează și duce mai departe ceea ce înaintașii au lăsat valoros moștenire. Pentru Coover, ca și pentru Barth sau Barthelme, tradiția aptă să furnizeze modele este, nu întîmplător, ceva mai veche decît Flaubert și Henry James, și evident, mult mai veche decît «tradiția» postbelică a non-eroului teoretizat de un Robbe-Grillet; dialogul lui Coover cu Cervantes cuprinde, în această privință, și următorul moment relevant pentru un simț constructiv al paralelismelor istorice: «Dar, don Miguel, optimismul, inocența, adierea tuturor prospețimilor încercate la vremea dumată, sînt lucruri în mare parte sfîrșite căci universul pare să se închidă iarăși ca o menghină asupra noastră. Ca și dumneata, iată, se pare, că ne aflăm în clipa de față la o încheiere, pe pragul unui veac nou. Am fost și noi călăuziți spre o înfundătură fără de ieșire de către analiști și critici; suferim și noi de o «literatură a epuizării», deși, în chip ironic, non-eroii noștri nu mai sînt, de astă dată, neistoviți și istovitori Amadiși, ci biruiți Don Quijoți, țintuiți fără nădejde patului». Propunerea e evident aceea de a reacționa împotriva non-eroilor lincezînd în paturile lor fictive, prin crearea unor «ficțiuni» percutante, al căror suflu epic să măture ce este alterat, așa cum, revoluționar, El Quijote măturase la vremea lui întreaga tradiție bas-tardă de romanțuri cu cavaleri.

În *The Marker*, una din cele mai reușite piese ale celor «Șapte ficțiuni exemplare», descoperim și mărturisirea spiritului în care autorul a construit situația macabră de care aminteam mai sus; intervenția lui cade cu forța unei ghilotine: în final, în prezența cadavrului demascat, concluzia, totuși optimistă, e formulată în numele scriitorului prin gura inspectorului de poliție: «Nu sînt în sens strict un tradiționalist. Vreau să spun, nu recunosc că tradiția ar putea fi un lucru sfînt în sine. Pe de altă parte nu împărtășesc părerea celor care cred că tradiției i-ar fi specific un element prin esență malign, și care prin urmare, socot de cuviință, cu grozavă urgență, să scoată cu rădăcini cu tot orice datină moștenită. Personal sînt convins de existența unei căi de mijloc care ne îngăduie să recunoaștem că inovația își găsește terenul ei cel mai fertil în tradiție și că tradițiile la rîndul lor își găsesc justificările în înseși inovațiile care le-au creat. Sînt încredințat că regula și tradiția sînt lucruri esențiale dar că totodată, avem datoria de a le reconsidera și revizui neîncetat».

Reconsiderate, revizuite și comparate neîncetat, tradițiile mai vechi și mai noi vor constitui aici pentru noi doar puncte de reper în vederea citorva concluzii. Confruntat cu imperativele unui moment de acute prefaceri în instrumentele de comunicare a culturii, creatorul de astăzi, trăind dincolo de Ocean angoasa viitorului, înțelege că o anumită dulce pasăre a tinereții, acum îmbătrînită, nu mai poate zbura. Pasărea Phoenix a prozei americane va reînvia, de bună seamă, din alte scrumuri;

ceeace nu mai are decât o bătaie de aripi prea scurtă intră, la chemarea destinului, sub umbra de răcoare a bolșilor de muzeu, sau într-o zonă încă nenumită a mării și venerabilei Bibliotecii Babel. Noul care-și revendică de pe acum, febril, dreptul la aer și soare, se dorește o pasăre Phoenix adevărată, renăscut poate din vechile cenuși sfințite ale unor înaintași ca Petronius, Rabelais, Cervantes sau Swift — cu care să poată cumva împărtăși apelul nu numai la ochii, dar și la urechile cititorului; cu care să aibă în comun degajarea de canonul unei anume estetici iluzioniste, libertatea de a-și organiza discursul, oricât de șocant — în funcție de exuberanța, invectiva, capriciul, adresa sau fantezia creatorului, stăpîn și domn al cuvîntului său, *artifex verbi*. Apropierea metaforică de momentul cervantesc nu înseamnă pentru ea — ca pentru Pierre Menard, eroul lui Borges — rescrierea *grandeur nature* a unor paigini ci, mai, curînd, reînvierea unui spirit. În exemplele la care ne-am referit — lirică, directă, concisă, amară, sau mușcătoare, noua proză recuză — direct sau indirect — autocrația literel silențioase, nu mai acceptă demnitatea de a fi privită drept o «summa», se reîntoarce printr-un instinct atavic, dar pe căi de bună seamă noi, la fabulă, pamflet, parabolă, povestire; ca la origini, îmbină istoria cu poezia.

Condiția nouă a artei cuvîntului într-o eră dominată de mijloace noi (și totuși foarte vechi) de diseminare a culturii impune desigur vervă, degajare de piedici, flexibilitate și mobilitate în adaptarea la viitura curentului, ceea ce, în termenii logosferei, cîmpul ei privilegiat de penetrație și manifestare, înseamnă, în primul rînd, adaptarea la comunicare. Or, tocmai aici este loc pentru suficient de multă rezervă. În ce măsură șocanta tatonare a instrumentelor expresiei literare de către grupul post-modernilor americani conduce, măcar în perspectivă, la stabilirea unui spor real de comunicare față de cititor, este o întrebare ce-și așteaptă răspunsul, căci auditoriul lor, prin puterea împrejurărilor, rămîne dezarmant de restrîns. În mod ironic și paradoxal, reîntoarcerea epicului spre proto-realism, sau lepădarea de vechile convenții legate de monumental, tot atîtea strategeme născute din dorința fugii de un anume labirint, comportă inevitabilul risc de a conduce spre izolare și întortocheri noi, de două ori inextricabile: într-adevăr, pe planul deschiderilor mult visate spre îmbinarea noului cu foarte vechiul, tentativa poate să pară o dovadă implicită de indigență, dramatic marcată de opacitatea codurilor de lectură propuse, ce vin să sublinieze, odată mai mult, impasul comunicării, — în sensul propriu și delectabil al acestui termen. E drept că «proza nouă» nu nutrește ambiții profetice, absolutiste sau pontificale. Într-o piesă intitulată *Balonul* (voalată ipostază a noilor căutări) — Donald Barthelme accordea enigmaticului său aerostat o durată de viață descurajant de scurtă: douăzeci și două de zile. Dar capacitatea straniului volum de a-și undui interesanta formă, constituie, nu mai puțin, pentru toți cei ce îl privesc, un spectacol fascinant, spune scriitorul , și, în primul rînd «pentru oamenii care au trăit atît de mult în tipare rigide, cei pentru care o schimbare părea imposibilă, cu toate că și-o doreau».

Datorită caracterului ei accentuat elitar, încercarea, în operele-simptom atinse aici în treacăt, se constituie însă socotim noi, în problemă nerezolvată. Pasărea-Phoenix a prozei americane recente n-a reușit într-adevăr să omologheze pînă acum nici una din înfățișările sale: în scurte zboruri de încercare, ea simulează, pentru moment, modele de atac a căilor noi; sînt proiecții în spațiul verbal a unor traiectorii posibile, aventuri ale imaginației legate de un context istoric și social bine definit, față de care, cu realism, ne luăm distanțele poruncite de prudență și dreapta rațiune: ele rămîn pentru noi, așezate, sub semnul mare al tuturor interogațiilor, asupra cărora viitorul singur, suveran, va decide.

BALONUL

Pornind dintr-un punct de pe Fourteenth Street, a cărei localizare exactă n-o pot dezvălui, balonul, într-o singură noapte, în timp ce lumea întreagă dormea, s-a extins către nord pînă cînd a ajuns în dreptul Park-ului. Acolo l-am oprit; în zori, emisfera lui nordică se afla deasupra Plazei; se legăna încetișor prin aer, cu mișcări frivole. Simțindu-mă însă vag nemulțumit de faptul că se oprișe — deși astfel protejăm copacii — nevăzînd apoi nici un motiv pentru care n-ar trebui lăsat să urce deasupra acelor părți ale orașului pe care și așa le acoperise, amplificînd vertical «spațiul de aer» ce se găsea acolo, am spus tehnicienilor să se ocupe de asta. Dilatarea s-a efectuat în cursul dimineții, gazul fișînd discret, aproape imperceptibil, prin valve. Balonul acoperea acum patruzeci și cinci de străzi pe direcția nord-sud împingînd o excrescență de formă neregulată spre vest-est, unde pe alocuri, atingea proporțiile cuprinse în șase intersecții de-a lungul uneia din magistrale. Asta era situația atunci.

Dar eronat vorbim de «situații», atunci cînd ne gîndim la o serie de împrejurări ducînd la un anumit rezultat, la o rezolvare de tensiune; nu era de fapt nici o situație, ci pur și simplu balonul, legănîndu-se acolo — în tonuri opace și grele de gri și cafeniu, contrastînd de cele mai multe ori cu cîte un galben palid, ca de nucă. Lipsa deliberată a finisării, amplificată și de complicările echipamentului, făcea ca

suprafața să pară și neprelucrată; pe dinăuntru greutatea glisante, reglate cu atenție, ancorau uriașa masă multiformă într-un număr de cîrlige. Există desigur o multitudine de idei originale în toate mediile, opere de o frumusețe singulară, adevărate pietre de hotar în istoria inflației, dar în acel moment nu exista decît *acel balon*, particular și concret, legându-se acolo.

S-au născut reacții. Unii au găsit balonul «interesant». O asemenea remarcă putea părea nepotrivită față de imensitatea balonului, sau față de apariția lui subită deasupra orașului; dar nefiind isterică sau tributară altor anxietăți de origine socială, observația poate totuși fi considerată o remarcă «matură» și calmă. Inițial, s-au iscat unele discuții cu privire la «semnificația» balonului; de scurtă durată însă, fiindcă fuseserăm învățați să nu insistăm asupra semnificațiilor, iar acum, în afara cazurilor ce privesc fenomenele cele mai simple și mai sigure, vorbim rareori despre ele. S-a ajuns la concluzia că, deoarece semnificația balonului nu putea fi cunoscută în mod absolut, orice prelungire a discuției era lipsită de sens, sau, în orice caz mai inoportună decît activitatea celor care, de exemplu, se îndeletniceau cu atîrnarea felinarelor de carton albastru și verde, cu pînză gri dedesubt, pe traseul anumitor străzi, sau a celor care profitau de ocazie ca să aștearnă diferite mesaje pe asemenea suprafețe, anunțînd că sînt dispuși să săvîrșescă anumite acte nefirești, sau că ar fi gata să-și însușescă, grație lui, noi cunoștințe.

Unii puști, mai îndrăzneți, săreau la el, mai ales în locurile unde balonul plana foarte aproape de cîte o clădire, iar distanța dintre balon și clădire ajungea să nu depășească cîteva țoli, precum și alte puncte unde obiectul făcea cu adevărat contact, exercitînd presiuni aproape imperceptibile asupra cîte unei laturi de edificiu, clădirea și balonul alcătuiind atunci o unitate. Suprafața superioară arată, prin structură, ca un fel de «peisaj», cu mici văi și coline sau movile; odată ajuns pe spinarea balonului, puteai face o plimbare, eventual o excursie dintr-un loc în altul. Era foarte plăcut să vezi că poți alerga într-o vale, ca apoi să urci panta de vizavi, la fel de ușor înclinată, sau să faci o săritură de pe un vîrf pe altul. Puteai sări ca o minge, deoarece suprafața era pneumatică, ba chiar să cazi, dacă asta poftai. Cum asemenea mișcări, ca și multe altele, erau la îndemîna oricui, ajungea să te cocotezi pe partea superioară a balonului, iar copiii erau în al șaptelea cer, căci în raport cu suprafața tare și plană a orașului, experiența era cu totul extraordinară. Totuși scopul balonului nu era de a-i distra pe copii.

Este totuși de remarcat că numărul persoanelor — atît adulți cît și copii — profitînd de pe urma avantajelor aici descrise, nu era mare pe cît ar fi fost de așteptat: se observa chiar o anumită timiditate, o lipsă de încredere în balon. Ba, uneori, reacții ostile. Datorită faptului că disimulasem pompele acționînd heliumul în interior, suprafața fiind, pe de altă parte, atît de întinsă încît autoritățile erau incapabile să localizeze punctul precis de intrare (adică punctul de unde gazul era injectat), printre funcționarii primăriei, care în mod obișnuit se ocupau cu asemenea probleme, se putea observa și un sentiment de frustrare. Neîndoielnica lipsă de scop a balonului era un fapt jignitor (ca și, la urma urmei, faptul prezenței sale acolo). Dacă, spre exemplu, am fi pictat, în litere de o șchioapă pe laturile balonului, inscripții ca VERIFICĂRI TESTE LABORATOR sau 1% EFICIENȚĂ SUPLIMENTARĂ, această dificultate ar fi fost firește înlăturată. Dar n-am putut accepta să fac una ca asta. În general, luînd în considerare dimensiunile anomaliei, funcționarii în cauză se arătaseră curios de toleranți, dar îngăduința lor era în primul rînd rezultatul unor experiențe secrete, efectuate noaptea, în urma cărora se convinseseră că nu era nimic sau aproape nimic de făcut în sensul îndepărtării sau distrugerii balonului; în al doilea rînd, atitudinea lor era efectul simpatiei publice față de balon, nu arareori pigmentată cu unele accente ostile la care ne-am referit, reacție ce venea din partea cetățenilor obișnuiți.

Așa cum un singur balon reprezintă gândirea de o viață despre baloane, tot astfel fiecare cetățean exprima, prin opțiunea atitudinii asumate, un complex întreg de atitudini. Poate că unii considerau balonul nu fără legătură cu noțiunea exprimată de verbul a polua ; ca în propoziția *Uriașul balon polua cerul Manhattanului, de obicei senin și strălucitor*. Cu alte cuvinte, balonul era, în concepția acelora, o impostură, un obiect inferior cerului mai înainte aflător acolo, un obiect interpus, despărțind deci pe oameni de «cerul» lor. În realitate ne aflam în ianuarie, cerul era mohorât și urât; nu era un cer la care, întins pe spate în mijlocul străzii, să poți privi cu plăcere, afară de cazul când plăcerea ar fi însemnat senzația unei amenințări, perspective de a fi brutalizat. Și apoi era o adevărată plăcere să contempli partea de dedesubt a balonului, avusesem grijă de asta, vedeai tonuri de gri și cafeniu opac, în contrast cu acel galben palid, anodin, ca de nucă. Așadar, chiar în timp ce unii se gîndeau la poluare, în mintea lor se amesteca și o percepție agreabilă, contrazicînd reprezentarea originală.

Alții însă priveau poate balonul ca o parte dintr-un sistem de recompense neașteptate, ca atunci cînd patronul cuiva intră pe ușă și spune din cer senin: «Henry dragă, uite, pachetul ăsta cu bani e pentru tine, deoarece pentru moment ne-a mers foarte bine în afaceri și apreciez felul în care te pricepi să strivești lalelele; dacă nu le-ai strivi așa, serviciul tău n-ar merge bine, sau, cel puțin, n-ar merge atît de bine cum merge acum». Pentru aceștia, balonul era, deci, probabil, o splendidă experiență eroică de «genul culturii fizice intensive», măcar că greșit înțeleasă

Alții spuneau, «Fără exemplul lui... este puțin probabil că... ar exista astăzi în forma sa actuală»; și s-au găsit destui de mulți care să fie de acord cu aceștia, și alții care să-i contrazică. Au fost curînd introduse ideile de «dilatare» și de «plutire» ca și noțiunile de vis și de responsabilitate. Alții au elaborat fantezii extrem de meticuloase, iscate din dorința de a se pierde cumva înăuntrul balonului, sau de a-l îngur-gita. Datorită caracterului privat al acestor dorințe, ca și a originii lor profunde și necunoscute, ele au fost însă puțin comentate; există totuși dovezi că erau foarte răspindite. S-a mai susținut că important era ce simțea cînd te aflai sub balon; unii afirmau că, pentru prima dată în viață, se simt ocrotiți și înviațați, în timp ce dușmanii balonului se simțeau (sau pretindeau că se simt) apăsați, de o senzație de «greutate».

Opinia critică erau împărțită:

«revărsare monstruoasă»

«o harpă»

„unele contraste față de părțile mai întunecate“

«bucurie interioară»

«colțuri mari, pătrate»

«eclectismul conservator ce s-a manifestat întotdeauna în proiectarea baloanelor moderne»

.....«vigoare neobișnuită».....

«coridoare călduțe, moi, mătăsoase»

«oare unitatea a fost sacrificată în favoarea suprafeței?»

«quelle catastrophe»

«clefăituri»

Apoi, în mod curios, oamenii au început să denumească locurile după aspectul balonului:«Ne întîlnim la intersecția atingerii cu trotuarul, pe Forty-seventh Street, lângă Alama Chile House» sau «De ce n-am merge sus, pe el, să luăm puțin aer; poate ne plimbăm pe marginea aceea curbă unde e lipit de fațada Galeriei de Artă modernă». «Intersecțiile marginale» ofereau intrări pentru o perioadă limitată de timp,

și de asemenea «coridoare călduțe, moi, mătăsoase» în care... Dar ar fi inexact să vorbim de «intersecții marginale», fiecare intersecție era crucială, nici una nu putea fi trecută cu vederea (ca și când, plimbându-te pe spinarea lui, n-ai fi putut descoperi pe nimeni în stare să-ți abată atenția, măcar pentru o clipă, de la exercițiile vechi la cele noi, la riscuri și alte escaladări). Fiecare intersecție era într-adevăr crucială; contactul între balon și clădire, contactul între balon și om, contactul balonului cu balonul.

În ultimă instanță s-a afirmat că balonul era privit cu admirație fiindcă nu era bine limitat, sau bine definit. Uneori cite o umflătură, cite o excrescență sau sub-secțiune apucau să pornească, din proprie inițiativă, către est, pînă hăt departe, la fluviu, întocmai ca o armată care se mișcă pe o hartă la cartierul general, nu pe locul bătăliei. Apoi se întîmpla ca o astfel de porțiune să fie, așa zicînd, suptă înapoi sau reținută pînă la noi dispoziții; în dimineața următoare descoperea că pornise în cu totul altă misiune sau dispăruse cu totul. Această capacitate a balonului de a-și schimba forma, de a se modifica, era foarte apreciată, în special de oamenii ce trăiseră în tipare rigide, cei pentru care schimbarea era imposibilă, deși o doreau. În cele douăzeci și două de zile ale existenței sale, prin caracterul său imprevizibil, balonul a oferit posibilități ideale pentru manevre ieșite din comun ale personalității, contrastînd cu structura precisă, rectangulară, a cărărilor de sub pașii noștri. Cantitatea de informație de specialitate recerută în mod curent și, drept consecință, necesitatea unor angajamente de lungă durată, sînt o urmare a importanței mereu crescînde a mecanismelor complexe din mai toate genurile de operații; cum această tendință se accentuează tot mai mult, tot mai mulți oameni cuprinși de derută vor alege soluții al căror prototip sau «anteproiect» este reprezentat de acest balon.

Te-am întîlnit sub el, cu ocazia întoarcerii tale din Norvegia; m-ai întrebat dacă e al meu; ți-am răspuns că da. Ți-am mai spus că balonul este o destăinuire autobiografică spontană, legată de neliniștea pe care mi-a pricinuit-o lipsa ta, și de frustrarea sexuală îndurată; dar acum, cînd excursia ta la Bergen a luat sfîrșit, balonul nu mai este nici necesar, nici potrivit. N-a fost deloc greu să-l luăm de acolo; golită de gaz, învelitoarea a fost transportată în cîteva camioane cu remorcă și se află acum într-o magazie din Virginia de Vest, așteptînd alte momente triste, alte momente cînd, poate, vom fi supărați unul pe altul.

ROBERT KENNEDY SALVAT

K. la birou

Nu este nici dur dar nici excesiv de amabil cu asociații săi. Sau e și dur și amabil. Telefonul, pentru el e sfichiul unui bici, dar totodată un canal pentru cuvinte de îmbărbătare, buze în care toarnă și o cofă de miere dacă e cazul.

K. citește rapid, notînd neglijent scurte comentarii («Da» «Da») pe marginea paginii. Se lasă în fotoliul de piele, uitîndu-se în jur oarecum iritat, în așteptarea unor noi vizitatori, a unor noi dificultăți. Își petrece timpul trimițînd și primind mesaje.

«Îmi petrec timpul trimițînd și primind mesaje», spune el. «Unele din aceste mesaje sînt importante. Altele nu».

Descris de secretare

A: «Ca să fiu sinceră, cred că uită o mulțime de lucruri. Dar lucrurile pe care le uită K. sînt neesențiale. Cred chiar că le uită intenționat, ca să-și elibereze mintea. Știe cum să se descotorosească de detaliile neimportante. Și pune asta în practică».

B: „Odată cînd am fost bolnavă, n-aveam nici o veste de la el și am crezut că m-a uitat. Știi, șeful totdeauna îți trimite măcar o floare, sau altceva. Eram internată în spital și mă simțeam tare tristă. Mai era-n cameră și altă fată și nici ei nu-i trimisese șeful nimic. Atunci, dintr-odată s-a deschis ușa și a apărut el, cu un buchet de lalele galbene, imens, cum nu mai văzusem niciodată. Și cu el era șeful celeilalte fete, și el tot cu lalele. Stăteau acolo cu lalelele-n brațe și zîmbeau.

În spatele barului

La o serată cu mulți invitați, K. merge în spatele barului să-și pregătească un scotch cu soda. E cu mîna pe sticla de scotch; paharul așteaptă. Barmanul, un individ scund într-o uniformă bej cu nasturi auriți, îl roagă politicos să treacă de cealaltă parte împreună cu invitații. «Destul să-l lași pe unul să treacă încoace, și toți buluc după el», spune barmanul.

K. citind ziarul

Este imposibil să-i cataloghezi reacțiile. Găsește adesea cite o știre care-l distrează nemaipomenit, o anecdotă, de exemplu, despre un pompier care și-a condus mașina cu o viteză record la o adresă greșită. K. decupează aceste istorioare și le bagă prin buzunare, de unde le scoate la momentul potrivit, spre încîntarea prietenilor. Mai sînt și știri care îi produc mai puțină plăcere. Un cutremur de pămînt în Chile, cu mii de morți și sinistrați, îl poate deprima pe săptămîni de zile. K. memorează acele statistici îngrozitoare și le repetă la toată lumea adăugînd cu un aer grav: «Trebuie să facem ceva». De cele mai multe ori consecința sînt măsuri importante, luate în termen de cîteva ore. Pe de altă parte însă, într-o bună zi, aceste două genuri de reacții pot fi, la el, inversate în mod inexplicabil.

Aspectele mai banale din coloanele ziarului sînt neglijate de K. În timp ce citește, bate continuu darabana cu degetele pe birou. Primește zilnic douăsprezece ziare, dar serioase sînt pentru el numai patru.

Atitudinea sa față de muncă

«Uneori am impresia că nu pot să fac nimic. Hîrțiile zac în fața mea, în teancuri, și mi se par un obstacol insuportabil, mă depășesc. Stau și mă uit la ele întrebîndu-mă cum să încep, de unde să încep. Dacă iau o hîrtie și încerc să o citesc, mintea îmi fuge în altă parte, mă gîndesc la altceva, miezul chestiunii îmi scapă, mi se pare că problema nu are nici un înțeles, nici o legătură cu preocupările oamenilor, nici legătură cu viața. Apoi, după o oră, ba uneori, după cîteva clipe, totul se schimbă brusc: îmi dau seama că n-am decît să încep, să mă arunc în mijlocul hîrțiilor, procedînd mecanic: apuc primul lucru de rezolvat, pe urmă al doilea, apoi al treilea; e pur și simplu vorba de a mă urni, înaintînd apoi pas cu pas, oricît de încet. Apoi problemele încep să mă intereseze, încep să mă pasioneze, lucrez foarte repede, totul se armonizează, îmi vine să rîd, sînt uimit că tocmai aceste probleme mi s-au părut fără legătură cu viața».

Dormind pe lespezile orașelor necunoscute (Rimbaud)

K. se plimbă, ca de obicei, cu umerii ușor lăsați, pe străzile unui orașel din Franța sau Germania. Reclamele magazinelor sînt scrise într-o limbă care, la o privire mai atentă, pare să sufere modificări: MÖBEL devenind MEUBLES de exemplu, iar oamenii bolborosesc cu o virtuozitate misterioasă într-un amestec de sunete noi. Pe K. îl interesează totul, se uită cu atenție la orice, la magazine, la mărfurile expuse, la hainele trecătorilor, la timpul vieții de acolo, la oamenii înșiși, și își pune întrebări despre ei. Cît de mare este nevoia lor de apă?

«În occident, inteligența omului se manifestă mai ales la masa de prînz. La masă oamenii își dau drumul».

Privirile iritate ale chelnerilor.

Bucătarul înalt și chel, cu șorț alb, tricou alb, rînjind din spatele unei uși.

«De ce se uită bucătarul ăla la mine?»

Transportul urban

«Problema transportului în orașele noastre ca și în suburbiile ce se dezvoltă în ritm rapid, e cea mai presantă și totodată cea mai neglijată în cadrul mai mare al problemei comunicațiilor din țara noastră. În zonele puternic industrializate și cu populație densă, oamenii sînt la discreția unui sistem de transport pe cît de complex pe atît de inadaptat. Mijloacele tehnice depășite și solicitările în continuă creștere dau naștere unor dificultăți ce par de nerezolvat, iar metodele prin care astăzi se încearcă depășirea lor nu inspiră optimism».

Cuprins de tristețe

Se aud acordurile unui concert de la un aparat de radio, în altă parte a clădirii. Muzica este foarte tristă și deprimantă; cînd se poate distinge (cît de cît), cînd se pierde prin pereți.

K. dă drumul la aparat. Iată, a prins, la aparatul său, același concert. Răsună întreaga încăpere.

Karsh, Ottawa

«Am trimis pe cineva la pictorul Karsh, din Ottawa, și i-am spus că portretele lui ne plac foarte mult. În special, cum să spun, portretul lui Churchill și cel al lui Hemingway, și toate celelalte, știi. I-am spus că am dori să aranjăm să-i pozeze

și K., poate prin iunie, și a răspuns că da, perfect, în iunie e perfect ; și unde să-l facă: la fața locului, la New York, ori altundeva. Da, asta era o problemă, fiindcă nu știam exact care va fi programul lui K. în iunie, încă nu era fixat așa că am spus, deocamdată, New York, în jurul lui cincisprezece. A răspuns că așa e perfect o să vină el acolo. Voia să știe cât timp va avea la dispoziție, și noi l-am întrebat, «dar de cât timp ai nevoie?» A spus că habar n-are, cu fiecare model e altfel. Unii sînt foarte nervoși și atunci e foarte greu să le prinzi poziția. Știți, pentru fiecare persoană există o poziție anume, care-i cea mai potrivită, poziția cheie. Ne-a spus că o să vadă el, la momentul potrivit”.

mbrăcăminte

K. se îmbracă elegant dar fără ostentație. Costumele, croite sobru, sînt de culori închise. Ele trebuie să pară în permanență ca scoase din cutie, ceea ce este destul de greu din cauza deplasărilor frecvente dintr-un loc în altul, în condiții nu totdeauna din cele mai favorabile. De aceea K. își schimbă îmbrăcăminte foarte des, mai ales cămășile! În decursul unei zile își schimbă cămașa de mai multe ori. Are întotdeauna la el cămăși de rezervă, ținute în diverse cutii.

«Care din voi e cu cămășile?»

Comentariul unui prieten : Singurătatea lui K.

«În legătură cu K. trebuie subliniat faptul că, fundamental, e un om absolut singur în această lume. Tocmai această singurătate teribilă împiedică pe ceilalți să se apropie mai mult de el. Poate că își are rădăcinile undeva, cine știe, în copilăria lui. Oricum e foarte greu să ajungi să-l înțelegi; mulți cred că-l cunosc bine, dar în realitate nu-l cunosc de loc. K. spune ceva sau face ceva care te surprinde și atunci îți dai seama că, de fapt, nu l-ai cunoscut de loc pînă în acel moment.

Are reacții surprinzătoare. Îmi amintesc că odată eram pe mare, într-o șalupă. Bine înțeles K. era căpitanul. Vremea s-a stricat și atunci ne-am îndreptat spre țarm. Mie a început să-mi fie teamă că n-o să putem acosta și le-am spus că nu cred că ancora o să țină, pe o furtună ca asta. K. doar s-a uitat la mine. Apoi a spus:

«O să țină, fii sigur. De aceea-i ancoră».

K. despre mulțime

«Există mulțimi epuizate și există mulțimi pline de energie.

Uneori, stînd așa în fața lor, simt dacă mulțimea aceea este de un fel sau altul. Uneori, dispoziția mulțimii e înșelătoare, alteori îți trebuie un sfert de oră ca să vezi ce fel de mulțime ai în față.

Și nu li se poate vorbi tuturor în același fel. Trebuie să iei în considerație toate variantele. Trebuie să le spui ceva care să aibă înțeles pentru ei, după *dispoziția* în care se află».

Vizitînd o expoziție

K. intră într-o mare sală de expoziții de pe strada 57, în clădirea Fuller. În anturajul său sînt cîțiva domni și cîteva doamne. Sînt expuse lucrările unui geometrist. K. privește tablourile uriașe, de natură oarecum teoretică.

«În tot cazul putem fi siguri că nu-i lipsește rigla».

Cei din grup se prăpădesc de ris. Vizitatorii își transmit, rîzînd, remarca unul altuia.

Artistul, care a stat tot timpul în spatele unui agent comercial, îl privește pe K. cu dușmănie.

K. pus în încurcătură de copiii săi

Copiii plîng. Sînt trei, un băiat, de vreo patru ani, apoi alt băiat puțin mai mare și o fetiță foarte drăguță, în *blue jeans*, și toți plîng. În iarbă zac jucăriile, un tren electric, o minge roșie, o găletușă de plastic, o lopățică de plastic, și o carte cu poze.

K. se încruntă la copii care, sînt necăjiți pentru un motiv ce rămîne ascuns ochiului; suferința lor pare gratuită, generală, fără cauză. K. se întoarce spre mama copiilor care-i și ea acolo, îmbrăcată în *blue jeans* ce par din fire de nalbă, ținute cu diamante, dar se știe bine că eu unul nu am cine știe ce spirit de observație.

«Joacă-te cu ei» îi spune K.

Dar ea, mamă a zece copii, îi răspunde calm, sugerîndu-i «să se joace el cu ei»- K. culege de pe jos cartea cu poze și începe să citească copiilor. Dar textul e în nemțește. A uitat-o probabil vreun oaspete străin. Totuși K. perseverează.

«A ist der Affe, er Isst mit der Pfote» («M. este Maimuța, ea mănîncă cu Laba»).

Copiii continuă să plîngă.

Un vis.

Portocali.

Pe cer, un stol nesfîrșit și straniu de avioane aducînd obiecte de bucătărie, suporturi plane pentru pîine, foițe, strecurători.

Obiectele din aluminiu, strălucitoare, sînt în drum spre Sidi-Madani spre a continua bombardamentele.

Pe un deal, o fermă.

Probleme (de la un funcționar administrativ)

«O mulțime de probleme în suspensie au apărut subit, la un moment dat, dîndu-ne peste cap, căci trebuia să le rezolvăm urgent pe toate. Iar K. nu era de găsit. Nimeni nu știa unde este. Il căutasem peste tot. Se ascunsese, se făcuse în acest fel inaccesibil. Și era problema aceea, probabil mai presantă decît toate celelalte puse la un loc. Cu adevărat crucială. Ne învîrteam cu toții pe loc și ne întrebam ce să facem. Deveneam din ce în ce mai nervoși căci treaba aceea era cu adevărat... Atunci dintr-odată a apărut K. i a rezolvat-o printr-un simplu telefon! Printr-un simplu telefon!»

Copilăria lui K., din amintirile unui fost profesor

«Era un băiat foarte ager, foarte inteligent, bun la învățătură, foarte stăruitor foarte conștiincios. Dar aceasta nu este ceva neobișnuit; sînt caracteristicile foarte multor elevi ce trec prin această școală. Adică nu este neobișnuit să găsești aceste calități, care sînt la urma urmelor calitățile pe care le căutăm și le încurajăm la toți elevii. Ceea ce era cu adevărat neobișnuit la K. era bunătatea, o calitate foarte rară la băieții de vîrsta lui — care, dacă o au, de obicei caută să o ascundă, de frică să nu pară fricoși ca niște domnișoare. Cu toate astea, îmi aduc aminte că la K. această calitate era deosebit de pregnantă. Aș spune chiar că era caracteristica sa esențială.»

Nediscutînd cu nimeni, în afara chelnerilor, K....

«Cred că salată de pădăie cu slănină».

«Rysstafel»

«Rață fiartă»

«Cremă de fasole pestriță»

«Batog prăjit».

K. explică un procedeu

«E vorba de un expedient pentru a nu pierde din mână o situație îndelung pregătită-deosebită sau, dimpotrivă, un expedient pentru a o anihila, dacă se observă că în timpul perioadei de gestație, situația în cauză s-a transformat în alta, ale cărei implicații nu mai sînt cu totul cele de la început. Vreau să spun că în asemenea treburi, lucrurile evoluează neîncetat (de obicei în rău) și că, de obicei, vrei să dai impresia că nu urmărești acea situație deosebită într-un mod special, îndeaproape, că nu-i acorzi o atenție specială, decît în momentul cînd ești gata să faci mișcarea. Altfel spus, e bine să acționezi prin surprindere, dacă te simți în stare. Evident, nu întotdeauna lucrul e cu puțință. Uneori ești eliminat din joc, complet curățat și nu-ți mai rămîne decît să ridici din umeri și să uiți tot».

K. despre menirea sa

«Uneori mi se pare că nu contează ce fac, că e de-ajuns să exist, să stau undeva, de exemplu într-o grădină, uitîndu-mă la tot ce e de văzut acolo, la toate fleacurile. Alteori sînt conștient că alți oameni, poate foarte mulți, ar putea depinde de ceea ce fac eu, sau de ceea ce nu reușesc să fac, că am datoria, ca și toată lumea, de a folosi cît mai bine darurile ce mi s-au dat, pentru binele tuturor. Nu e de-ajuns să stau în grădină, oricît ar fi de odihnitor și de plăcut. Lumea e plină de probleme nerezolvate, și pentru a le rezolva trebuie acționat cu atenție, cu înțelepciune și cu perspicacitate. Spre exemplu în America Latină».

Ca antreprenor

Devizul pentru instalarea unei conducte de petrol în Marea Nordului a fost depășit cu o sumă considerabilă. Toți se întrebă ce va spune el despre această complicație, care poate avea consecințe grave pentru cei responsabili de costisitoarele greșeli de calcul, — după opinia multora, păcate de neiertat. Unicul comentariu al lui K.: „Sol stîncos deosebit de dificil“.

Printre tineri

Plimbîndu-se pe străzile unor orașe pînă atunci nevizitate, K. se trezește printre tineri. Tinerii se îngheșuie pe străzile strîmte și întortocheate ce le aparțin, ce le sînt destinate. Împînzesc locul, se relaxează pe cheiuri, cu ghitare, cu tranzistoare, cu plete. Stau așezați pe trotuare, spate-n spate, cu capetele întoarse, privind în gol. Stau implacabili la colțul străzilor pe la intrări, sau rezemați în coate la ferestre; sau ghemuiți, în grupuri mici, acolo unde trotuarul întîlnește zidul clădirilor. Străzile sînt ticsite cu astfel de tineri care nu spun nimic, nu manifestă, practic, nici un interes, refuză să se explice. Străzile îi cuprind pe toți, oricît de numeroși, încă și mai răs-firați, poate după ce dai colțul, gupuri, grupuri răsfirete pînă departe, plozi răsăriți parcă din vreo galerie, sau din *plaza*, privind în gol.

K. despre scriitorul francez Poulet

Pentru Poulet nu e suficientă ideea de *a-ți trăi clipa*. E mai degrabă vorba, citez, de a identifica, în momentul ce se naște și moare, ridicat din neant și sfîrșind într-un vis, intensitatea și adîncimea semnificației atribuită în mod obișnuit doar existenței în întregul ei.

„Poulet nu propune nici o etică, nici o ordonanță, ci mai degrabă o idee descoperită în opera lui Marivaux. Poulet a preluat canonul marivaudian, storcîndu-l pînă la refuz, pentru a descoperi esența a ceea ce am putea numi ființa marivaudiană, a ceea ce Poulet denuște de fapt ființa marivaudiană.

După Poulet, ființa marivaudiană este o persoană lipsită de trecut și lipsită de viitor, ce se naște din nou în fiecare clipă. Clipele sînt niște puncte ce se organizează într-o linie, dar importantă este clipa, nu linia. Într-un sens, ființa marivaudiană nu are istorie. Nimic nu decurge din ceea ce a fost înainte. Ea este luată prin surprindere în mod constant. Ea nu poate să-și prevadă reacțiile față de evenimente. Evenimentele o depășesc întotdeauna. Este mereu cu sufletul la gură, buimăcită. Ca atare, trăiește, într-o stare de prospețime, care, într-un sens, pare de dorit. Poulet, citindu-l pe Marivaux, descrie această prospețime cu mult succes“.

K. salvat de la înec

K. în apă. Pălăria lui mică, neagră, capa neagră, spada, toate sînt pe mal. Își păstrează masca. Mîinile lui bat suprafața apei, o sfișîie o despică. Spuma albă, adîncimile verzi. Arunc o frînghie, ochiurile ei saltă pe suprafața apei. A scăpat-o. Nu, se pare c-a prins-o. Cu mîna dreaptă (mîna ce ține spada) ține strîns frînghia pe care i-am aruncat-o. Sînt pe țarm, cu frînghia înfășurată în jurul mijlocului, legat de o stîncă. K. a apucat acum frînghia cu amîndouă mîinile. Il trag din apă. Stă acum pe mal, gîfîind.

«Mulțumesc».

În românește de RADU SURDULESCU

PUNCTE DE PLECARE

1

Am schimbat o obligație de cincizeci de dolari pe care mi-o dăduse frate-miu mai mare și am fugit de-acasă. Stăteam la bordura șoselei, eu și un coleg fugit și el de-acasă, și făceam autostop. Asta se petrecea în Texas, în timpul războiului. Un Hudson hodorogit opri. La volan se găsea un negru, pe locul mortului un alb, iar în spate o femeiușcă cu o mutră de orientală.

— Încotro? întrebă negrul.

— Mexico City, răspunserăm noi.

Purtam blugi și cămăși decoltate la piept.

— O.K., făcu negrul. Urcăți.

Albul care stătea în față se porni să ne vorbească despre el. Era compozitor, așa zicea. Scrisese cîntecul: „Cînd bei dimineața limonadă în Kentucky“. L-am auzit vreodată? Am răspuns că nu, dar asta din vina noastră — ignoranță curată. Ne povesti mai departe că locuise multă vreme în Hawai. Nevastă-sa, de pe banca din spate, era hawaiană. Negrul era baterist de jazz, profesionist. Printr-o coincidență fantastică, mergeau și ei tot la Mexico City. Locuiau împreună în Mexico City, unde aveau o mică afacere.

Am trecut granița la Larvedo. Herman, prietenul meu, și cu mine schimbaserăm toți banii în bancnote de cîte un peso, dar țineam deasupra teancului o hîrtie de cincizeci de peso. Vîram tot timpul teancul sub ochii grănicerilor ca să le dăm a înțelege că nu vom fi o povară pe spinarea statului. Învățasem din filme șmecheria asta.

După ce-am trecut de-al doilea post de control de la graniță, mașina a oprit în dreptul unei case și am coborît cu toții ca să schimbăm cauciucurile. Bateristul și compozitorul au scos anvelopele. Eu și cu Herman am dat o mînă de ajutor. De jur împrejurul fiecărei roți era încolăcită sîrmă de aramă, sute de metri de sîrmă. Amicii făceau contrabandă cu sîrmă de aramă, articol foarte rar pe vremea războiului. Iar nouă începeau să ni se arate avantajele faptului că fugisem de-acasă. Niciodată pînă atunci nu mai întîlnisem contrabandiști adevărați.

Cînd am ajuns la Mexico City, compozitorul și bateristul ne-au angajat în afacerea lor, care consta în a importa tomatate americane și a le transforma în tomatate mexicane. Sarcina noastră era să pilim deschizăturile în care se vîră monedele și să le lărgim, ca să poată încăpea în ele monedele mexicane, în general mai late. Am rămas la ei o săptămîină. După care ne-am întors acasă.

2

Planuri militare pentru uciderea prin înghețare a 3 milioane de păsări

Milan, Tennessee. Febr. 14 (Associated Press)

Armata plănuește să ucidă prin înghețare circa trei milioane de mierle care s-au instalat în urmă de doi ani pe clădirea Arsenalului din Milan.

Paul Lefebvre, de la Ministerul de Interne al Statelor Unite, coautor al acestui plan, a declarat ieri că păsările vor fi stropite cu două substanțe chimice care provoacă o rapidă scădere a căldurii animale. A mai adăugat că acțiunea va fi întreprinsă într-o noapte în care temperatura va fi sub zero grade.

Peste drum de locuința mea, se află o școală elementară, a sectorului P.S. 421. Ministerul Educației transportă cu autobuzele copiii din zonele inferioare ale orașului aducându-i în P.S. 241 (zona noastră e presupusă a fi curată) și îmbarcă în autobuze copiii din sectorul P.S. 421 ducându-i în școlile din zonele inferioare, în vederea asigurării unui just echilibru rasist în școli. Părinților copiilor din P.S. 421 nu prea le vine la îndemână treaba asta, dar cum sînt cu toții buni cetățeni, își spun că așa trebuie să fie. S-ar putea ca nici părinții copiilor din zonele inferioare să nu fie prea încintați știindu-și odraslele atît de departe de casă, dar probabil că și ei își dau seama că acest proces urmărește o mai bună educație. În fiecare dimineață, autobuzele verzi sosesc în fața școlii, unele dintre ele aducînd copii negri sau portoricani în P.S. 421, altele transportînd copiii de aici, în cea mai mare parte albi.

Întreaga operație este prezidată de maistrul de transport.

Maistrul de transport e o femeie albă, între două vîrste, solidă fără a fi grasă, mbrăcată într-un pardesiu albastru și cu o basma legată în jurul capului; în mîină ține un perforator. Ea îi încarcă și-i descarcă pe copii în autobuze, iute, iute, și strigînd: «Haideți, haideți, HAIDEȚI!» Are o voce mai puternică decît patruzeci de copii. Uplete vîrf mașina, face un tur rapid cu perforatorul și-l trimite la treabă pe șofer: «O.K., José». Autobuzul a fost parcat în mijlocul străzii și în spatele lui s-au adunat un șir lung de mașini care n-au loc să treacă și ai căror șoferi claxonează cu nerăbdare. Cînd conducătorii acestor mașini claxonează prea viguros, maistrul de transport coboară din autobuz și răcnește la ei cu o voce mai puternică decît paisprezece șoferi stivuiți care claxonează toți o dată: «Aveți puțină răbdare!». Apoi, către șoferul autobuzului: „O.K., José”. Cînd autobuzul se pune în mișcare, ea rămîne în spate, plesnindu-și în treacăt crupa cu o autoritară șfichiuire de bici (amintind de un antrenor care trimite pe teren un jucător cu forțe proaspete). Apoi face semne de liberă circulație șoferilor stivuiți — cîte o autoritară mișcare de braț pentru fiecare șofer. Continuă să facă semne autoritare multă vreme după ce nu mai e nici o nevoie de ele.

4

Dunkerque

Odată, bunicu-meu s-a îndrăgostit de o driadă — o nimfă a pădurii, care trăiește în copaci, cinstește copacii ca pe un lucru sfînt, dansează în jurul copacilor avînd drept unic veșmînt o minunată frunză verde, ținînd în mîină o secure din argint scînteietor, gata să hăcuie pe oricine ar atenta la bună-starea și la sănătatea mintală a copacilor. Pe vremea aceea, bunicu-meu era chereștegiu.

Toate acestea se întîmplau în vremea Marelui Război. Primise o comandă pentru un milion de scînduri, late de treizeci de centimetri și lungi de trei metri, de cea mai proastă calitate, necesare la construirea barăcilor pentru soldați. Indicațiile cereau ca lemnul să fie atît de ud încît rășina brun-roșatică să curgă pîn-o umple gălețile umflata ca valurile cînd e marea înfuriată, iar găurile nodurilor să fie cît căpățîna unui om mintos, pentru ca vîntul să poată șuiera prin ele și să-i călească pe «răcani» (cum li se spunea pe atunci).

Bunicu-meu s-a îndreptat spre estul Texasului. Acolo se întindeau pogoane întregi de pădure. Pin sudic, gălbui, din specia *Pinus toeda*. Arbuști piperniciți, cioturoși, de ultima calitate — exact de ce era nevoie pentru ostași. Nici că se putea ceva mai potrivit. Așa încît el și oamenii lui s-au pus pe treabă și, la primul trosnet al lăzii cu unelte, s-au pomenit încercuții de șizeci de driade și hamadriade fermeceătoare, toate purtînd frumoasa frunză verde, și agitînd securi din argint scînteietor.

— Ei, asta-i, se adresă bunicu-meu driadei șefe. Lăsați-o mai moale, mai moale, că s-ar putea să răniți pe careva.

— Fără îndoială, răspune fata mutîndu-și securea din mîna stîngă în cea dreaptă.

— Eu credeam că dumneavoastră, driadele, sălășluiți în pădurile de stejar, urmă bunicu-meu. Ori aicea-s pini.

— Unele dintre noi preferă străvechiul stejar falnic și rămuros, răspune fata, altele mesteacănul alb și zvelt, iar altele se aciuiesc pe unde apucă, dar dumneata ai arăta teribil de caraghios fără picioare.

— N-am putea cădea la învoială? stăruî bunicu-meu; ce facem noi e muncă pentru front, iar dumneata ești cea mai încîntătoare fată pe care am văzut-o vreodată; și cum zici că te cheamă?

— Megwind, răspune fata, și de asemenea, Sophie. Noaptea sînt Sophie, iar ziua Megwind, și mă pricep la muzica șuieratului de secure, fie ziua fie noaptea, iar dacă dumneata ți-ai pierde picioarele, drumul vieții ți s-ar părea teribil de anevoios.

— Uite ce-i Sophie, zise bunicu-meu, hai să ne așezăm aici, sub copacul ăsta, și să deschidem o sticlă din rachiul ăsta grozav și să discutăm lucrurile ca doi oameni cu scaun la cap.

— Nu-mi folosi numele de noapte cînd afară e plină zi, ripostă fata, și-apoi eu nu sînt om și n-avem nimic de discutat împreună și ce fel de rachiu ziceai că ai acolo?

— Se cheamă «Groapa de veci a Cărușului» și-ar trebui să străbați cale lungă pînă să-i afli perechea.

— Voi bea o cană plină, spuse fata; surioarele mele vor bea la rîndul lor cîte o cană plină, după care noi doi vom dănuî în jurul acestui copac, atîta timp cît mai ai picioare de dănuî, după care îți vei lua tălpășița cu oamenii dumitale cu tot.

— Bea, o îndemnă bunicul meu, și află că dintre toate femeile cu care am avut de-a face în viața mea, ești a mai prima.

— Eu nu sînt femeie, rosti Megwind. Eu sînt un spirit, deși, recunosc, aparența mea înșeală.

— Stai puțin, vrei să spui că între noi doi nu poate avea loc nici un fel de comunicare fizică?

— Asta-i un lucru care se poate aranja, dacă am chef.

— Și ai chef? întrebă bunicu-meu. Mai ia o înghițitură.

— Cu așa ceva sînt de acord, spuse driada, și mai dădu o dușcă pe gît.

— Și un pupic, insistă bunicu-meu, crezi că așa ceva ar fi posibil?

— Se poate aranja, răspune driada; nu ești cel mai antipatic dintre bărbați și-apol, în ultimii ani, bărbații au călcat foarte rar pe meleagurile noastre, pentru că arborii sînt, cum bine vezi, piperniciți, cioturoși și de proastă calitate.

— Megwind, ești frumoasă, exclamă bunicu-meu.

— Te lași amăgit de forma mea aparentă, care, recunosc, e frumoasă, dar află că această formă nu e necesar fixă ci întimplătoare, uneori sînt un frumos ou pestrîț, alteori sînt aburul care se înalță dintr-o scobitură în pămînt, iar alteori sînt un miriapod.

— Colosal, se miră bunicu-meu, ești schimbăcioasă, nu glumă.

— Astea-s lucruri pe care le pot aranja.

— Ia spune-mi, urmă bunicu-meu, te-ai putea preface într-un milion de scînduri de treizeci de centimetri pe trei metri, de cea mai proastă calitate, frumos stivuite în vagoane de cale ferată expediate pe o linie laterală, la Fort Riley, în Kansas?

— E un lucru care s-ar mai putea aranja, răspune fata, dar nu-i văd partea frumoasă.

— Partea frumoasă sînt șase cenți pe metrul de scîndură.

— Și care ar fi profitul nostru? întrebă fata.

— Cum adică, spiritele încheie tîrguri?

— Nimic din nimic, nimic pentru nimic, asta-i una dintre legile vieții.

— Profitul, adăugă bunicu-meu, este că eu și oamenii mei vom lăsa neatînși acești arbuști piperniciți, cloturoși și de proastă calitate. Tot ce ai de făcut, este să te lași transformată în barăci pentru ostași, iar după război, vei fi demolată și liberă să te întorci acasă.

— De acord, spuse driada, dar ce-i cu comunicarea aia de natură fizică despre care vorbeai adineaori? Căci soarele asfințește și în scurt timp voi deveni Sophie, și bărbații au fost atît de rari prin părțile astea, în ultima vreme.

— Sophie, exclamă bunicu-meu, ești frumoasă ca lumina zilei, dă-mi voie doar să mai scot o sticlă din camion și voi fi la dispoziția ta.

...De fapt, lucrurile nu s-au petrecut așa. Fantezia mea le-a plăsmuit. În realitate, bunicu-meu pur și simplu a doborît copacii.

CITAȚIE

În cutia poștală, o mică citație albă de la Biroul de Conformări; Cetățeanul Bergman de acolo îmi cere să mă conformez.

Vă solicităm ca, lăsând la o parte orice treburi și alte scuze dumneavoastră și toți membrii familiei să vă prezentați și să participați...

«Vă solicităm» scris cu albine, și o pecete roșie, lucioasă, în colțul de jos din stînga. Ca să-mi atragă atenția.

Eu credeam că mă conformasem. Mă conformez în fiecare an, uneori mai des decît e necesar. Priviți fișa. O listă neîntreruptă de conformări, începînd din 1948, cînd eram un puști. Ce-o fi în capul acestui Bergman, de găsește cusur pe fișa mea imaculată?

M-am prezentat și am participat. M-am străduit să fiu rezonabil... «Uite, Bergman, înțelege despre ce e vorba!» l-am citit un eseu de-al meu despre felul în care statul ar trebui să evite să se bage exagerat de mult în treburile vasalilor săi. Dar Cetățeanul Bergman a rămas grav.

— Se pare că ești posesorul sau proprietarul unui monstru care poartă numele de Charles Evans Hughes?

— Da, dar ce legătură are asta cu...

— Numitul monstru locuiește în Tryst Lane Nr. 12?

— Exact.

— Acest monstru are o înfățișare și caracteristici umanoide, implicînd facultatea de a se mișca, producerea de vorbire de un anumit fel, ingerarea de alimente și comunicare cu alte făpturi?

— Mă rog, «comunicare» nu-i cuvîntul potrivit. Ascultă de comenzi simple pe care le poate înțelege. Nîmic abstract. «Așează-te. Mîncîncă. Vorbește. Învrîtește-te. Cere». Comenzi de genul acesta.

— Acest monstru este angajat de dumneata în calitate de prieten?

— Mă rog, «angajat» nu-i tocmai cuvîntul potrivit.

— E remunerat sau nu?

— Doar ceva bani de buzunar.

— Pe baza unui sistem fix?

— Ascultă-mă, Bergman, e vorba de o indemnizație. Pentru diverse mărunțișuri de care are nevoie. Țigări, batiste și altele de felul ăsta. Îi curge nasul.

— Cu toate acestea, primește sumele de bani de la dumneata pe baza unui sistem fix.

— *Domnule ofițer; e din metal, în proporție de patruzeci și patru la sută, metal.*

— Biroul nostru nu e interesat de conținutul în metal al suszisului monstru. Sîntem exclusiv interesați de conformare.

— Și prin ce am omis să mă conformez?

— Nu ne-ai supus spre aprobare formularul nr. 244 privitor la însoțitori plătiți, incluzînd relațiile cu prostituate, ajutoarele plătite celor care împing cărucioarele infirmilor și care n-au fost repartizați de Biroul Ajutorului Perpetuu. De asemeni, ai omis vîrsarea sumei reprezentînd impozitul pe «Tovărășie Plătită», care se ridică la 122% din toate sumele de bani care circulă de la unul la celălalt.

— O sută douăzeci și doi la sută!

— Țasta-i procentul. Există de asemeni și o penalizare pentru nonconformare. Penalizarea este de două sute doisprezece la sută din o sută douăzeci și doi la sută

din cinci dolari pe săptămână, calculați pe cinci ani, perioadă, cred, de cînd datează delictul.

— Dar cum stăm cu procentul de uzură?

— În cazul monștrilor, uzura nu se calculează.

Am plecat acasă, simțindu-mă prea puțin fericit.

Avea o înfățișare din cele mai înțeleghătoare, opera mea personală. Cînd zîmbea, un colț al gurii i se ridica în sus, iar celălalt i se lăsa în jos. Nu conținea părți furate din morminte sau lucruri de genul ăsta. Plasticul și metalul făcuseră toată treaba. Azi, poți găsi prin drogherii cele mai uluitoare lucruri: unghii, gene și tot restul. Construcția propriu-zisă durase cîteva săptămîni! Mă gîndeam să trimit proiectele la *Popular Mechanics*. Ca tot omul să-și poată construi unul la fel.

Era calm — calm ca o pălărie. În timp ce eu sînt nervos ca o rază de reflector, și sufăr de tremurături, iau calmante dimineața și whisky începînd de la două după-amiază.

El privește totul cu calm.

Dacă cineva ar fi venit să ne anunțe: «A fost zdrobit în lift la Hotelul Prosperității», Charles ar fi răspuns:

— E o problemă foarte serioasă.

Cînd am deschis ușa, ședea în balansoar, citind *Life*.

— Charles, am spus, ne-au descoperit.

— Conform unui sondaj recent efectuat de Louis Harris, șaptezeci și șapte la sută din studenții americani au declarat că socotesc religia importantă, îmi răspunse Charles legîndu-se liniștit.

— Charles, am continuat, tipii cer bani. Impozitul pe «Tovărășie Plătită». Două sute doisprezece la sută din o sută douăzeci și doi la sută din cinci dolari pe săptămîină, calculați pe cinci ani, plus, firește, cei o sută douăzeci și doi la sută, de bază.

— Asta înseamnă foarte mulți bani, comentă Charles zîmbind. O sumă frumușică.

— Nu pot plăti, am spus. E prea mult.

— Mă rog, foarte bine, răspunse el zîmbind și continuînd să se legene. Și ce-ai de gînd să faci?

— Să te dezagreg.

— Interesant, făcu el trăgîndu-și scaunul mai aproape de-al meu pentru a-și manifesta interesul. De unde începi?

— De la cap, presupun.

— Minunat. O să ai nevoie de șurubelniță, de clește, de fierăstrău. Mă duc să le iau.

Se ridică din balansoar, ca să coboare la subsol. Deodată, îi veni o idee:

— Și cine-o să care pe urmă gunoiul afară? mă întrebă.

— Eu. O să-l scot eu.

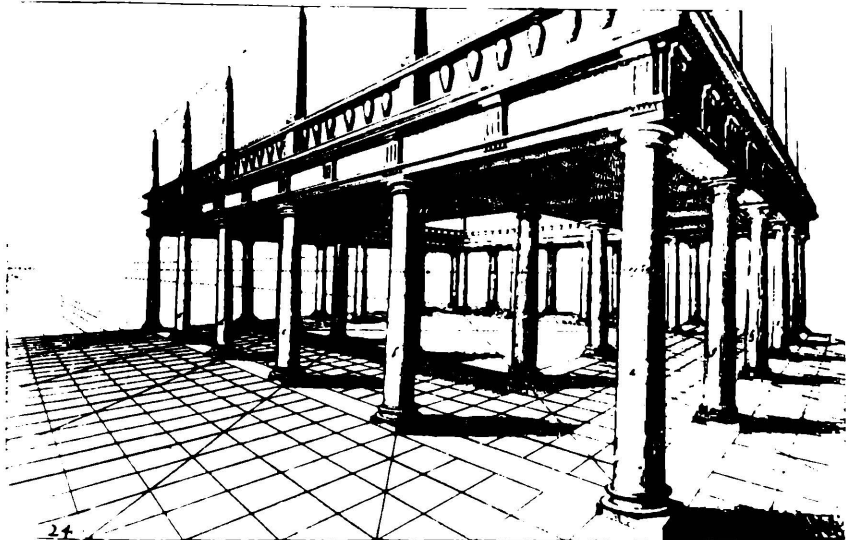
Zîmbi. Un colț al gurii i se ridică în sus, celălalt i se lăsa în jos.

— Foarte bine, dă-i drumul!

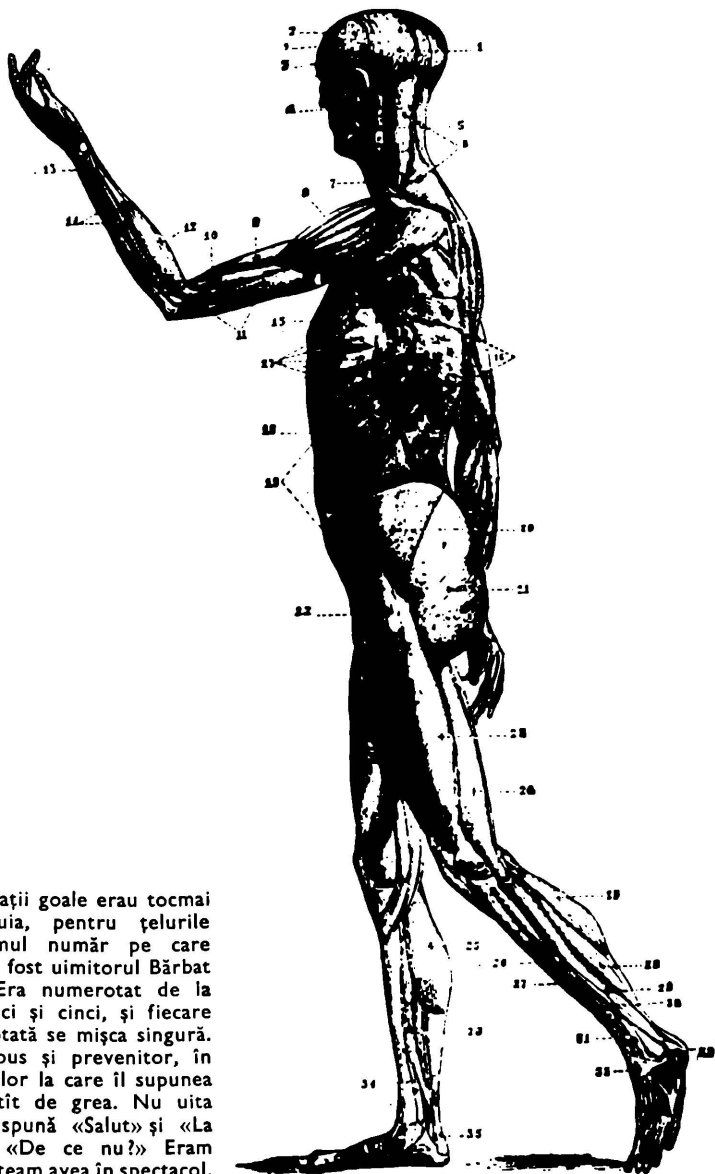
Îl numeam prietenul meu și mă gîndeam la el ca la un prieten. De fapt, îl țineam ca pe un instructor de comoditate. Stătea întotdeauna liniștit, perfectul noncombata-tant. Mîncă și bea și dormea și se trezea și nu transforma lumea. Privindu-l, îmi spuneam: «Vezi, e posibil să trăiești în lume și să nu vrei s-o schimbi». Citea ziarele, se uita la televizor, asculta noaptea țipetele de sub ferestre — slavă Domnului —, nu sub ale noastre, dar puțin mai încolo de blocul nostru — și nu întreprindea nimic. Fără Charles, fără exemplul lui, fără exemplara sa liniște, risc să acționez, risc riscul. Va trebui să particip. Va trebui să ies din casă să dau din mîini și din picioare.

În românește de ANTOANETA RALIAN

UN ZBOR DE PORUMBEI DIN PALAT

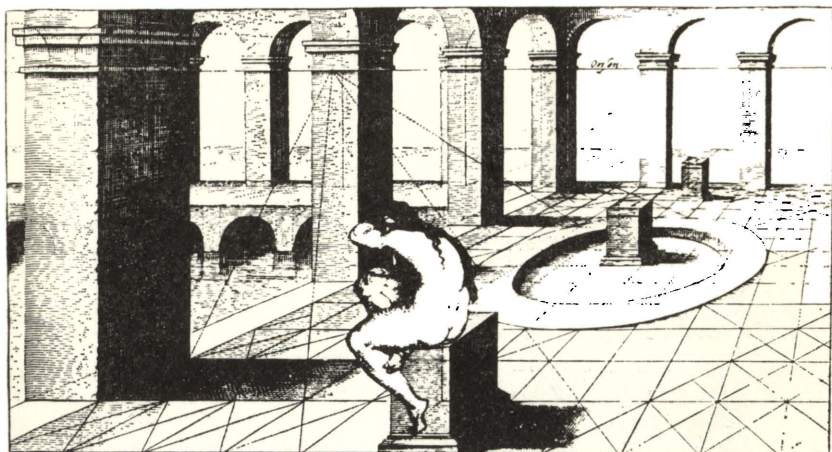

În acel palazzo părăsit încăperile erau năpădite de buruieni și pături vechi. Un palazzo aproape căzut în ruină. Am muncit să curățim acest palat, părăsit vreme de zece ani. Am lustruit lespezile. Toată splendoarea-i arhitecturală și-a recăpătat strălucirea și culoarea. Ne-am ocupat și de uși și ferestre. Și atunci am fost gata pentru spectacol.

Nobilele spații goale erau tocmai ce ne trebuia, pentru țelurile noastre. Primul număr pe care l-am angajat a fost uimitorul Bărbat Numerotat. Era numerotat de la unu la treizeci și cinci, și fiecare parte numerotată se mișca singură. Era bine dispus și prevenitor, în ciuda ostenețelor la care îl supunea meseria sa atât de grea. Nu uita niciodată să spună «Salut» și «La revedere» și «De ce nu?» Eram fericiți că-l puteam avea în spectacol.

Apoi am obținut-o și pe Doamna Cea Îmbufnată. Ea ne arăta spatele. Pentru că asta-i era starea de spirit. Întotdeauna îi fusese asta starea de spirit, ne-a spus. Aceasta-fusese starea de spirit încă de pe vremea când nici nu împlinise patru ani.

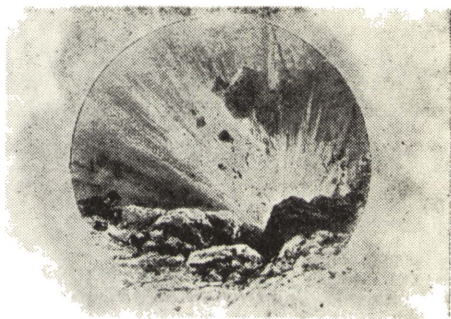

Am obținut și alte numere de atracție — O Sabie Cîntătoare și Un Înghițitor de Pietre. S-au pregătit biletele și programele. Au fost așezate ici-colo găleți de apă, pentru cazul că ar fi izbucnit un incendiu. Animalele-cu-urlet-răsunător și urtmirositoare erau prigonite cu corzi de argint.

Programul pentru spectacolul din seara premierei cuprindea:

- Un bărbat surprinzător de bine
- Un Mare Hau.
- O-tulipă-o-nebunie
- O rată primă
- Edgar Allan Poe
- O lumină colorată

Ne întrebam: Cum am mai putea îmbunătăți spectacolul?

Am pus la cale audiționarea unei explozii.

Erau și o mulțime de situații cu bărbați care erau răi cu femeile — dominându-le și mîncîndu-le mîncarea. Situațiile astea le-am introdus în spectacol

În vara cînd a fost spectacolul au apărut în piesă jefuitorii de morminte. Morminte celebre și erau jefuite văzînd cu ochii. Giulgiurile erau desgiulgiute și lucruri pe-care-mai bine-să-le-lăsăm-uitate erau readuse în amintire. Melodii triste se auzeau intonate la orchestră, cu mințile

rătăcite de moartea propriei ei tradiții. În seara blindă a spectacolului, o trupă de agoutii a executat evaziuni fiscale uite-așa-de-înalte, legînd prăjine galbene. Văzînd cu ochii.

Zburătoarea la trapez cu care aveam o înțelegere... Clipa în care n-a reușit să mă prindă...

Dar a încercat în realitate? Nu-mi amintesc să fi scăpat vreodată în aer pe cineva la care să fi ținut cu adevărat. Mușchii ei mari sînt prea îndemînateci pentru așa ceva. Mușchii ei puternici spre care ne alunecăm privirile pe sub pleoapele îngreunate...

Am recrutat bufoni și nebuni pentru spectacol. Stabilisem locurile pentru un număr de nebuni (și în numărul-cel-mare-cu-nebunii-toți care se produc îndată după actul al doilea, aveam și unele chestiuni mai speciale). Însă nebunii sînt greu de găsit. De obicei nu le place să recunoască. Ne-am resemnat atunci cu niște încetiniți, înapoiți la minte, găgăuți. Cîțiva mai simpluți, mai săraci cu duhul, bobleți, bezmetici. Am angajat și o babină — și pe lângă ea niște amorțiți și amăriți. Și un mofluz. Cînd îi vezi pe toți cum umblă de colo pînă colo, pe sub luminile colorate, gîngăvind și făcînd minuni, mai mare mirarea.

L-am pus în spectacol și pe tata, cu ochii lui de ghiță. Partea asta se chema Tata Îngrijorat De Ce-i Cu Ficatul Lui.

Dădeam mereu spectacole, unul după altul.

Am jucat Vânzarea Bibliotecii Publice.

Am jucat Maimuțele Spațiale Aprobă Aproprierea.

Am prezentat Noutăți Teologice și am dat și Muzica Cereală (cu minunații ei struguri de splendoare) și n-am neglijat nici hecatombele de Femei Părăsite Înălțându-Se Din Mare.

Aplauzele au fost cam slabe. Spectatorii se îndesau unii într-alții. Oamenii-și numărau păcatele.

Au fost introduse în spectacol scene din viața casnică.

Scenes of domestic life were put in the show.

E greu să-i ții pe spectatori cu sufletul la gură.

Publicul cere minuni noi după minuni noi.

Deseori nici nu mai știm de unde ne sare minunea următoare.

Provizia de idei stranii nu e inepuizabilă.

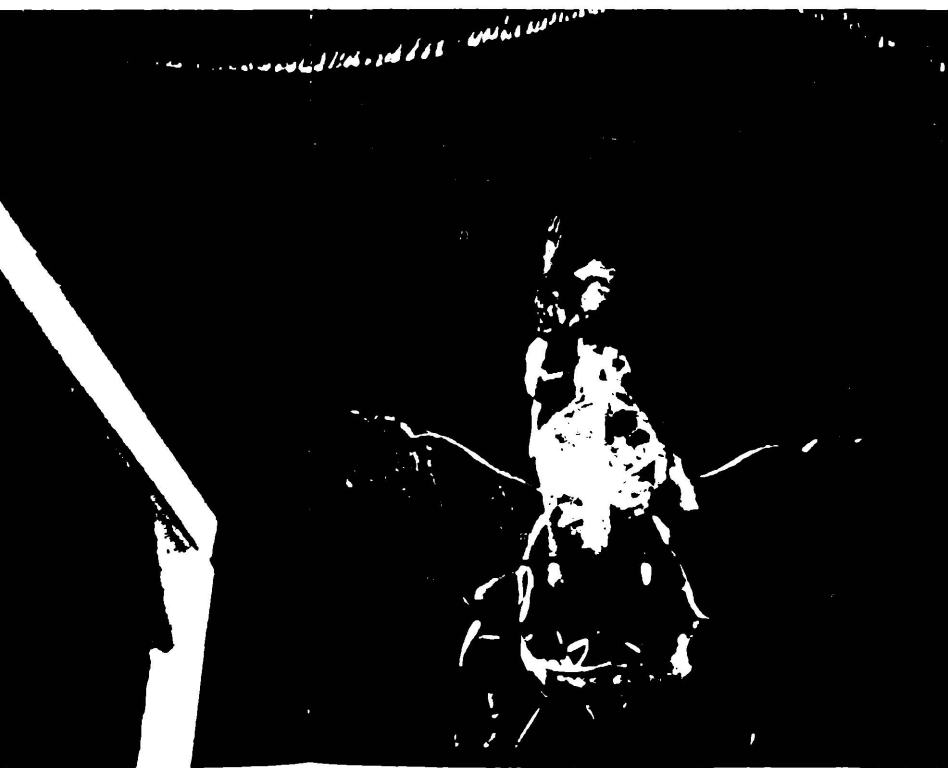
Dezvoltarea de minuni noi nu e ca producția de conserve. Unele lucruri par să fie minuni la început, dar când te mai familiarizezi cu ele nu mai sînt de loc. Uneori cîte un cacodemon de șaptezeci și cinci de picioare pe care-l plătești ca ochii din cap nu stîrnește decît un frison abia simțit. Unii dintre noi ne-am gîndit chiar să suspendăm spectacolele, să le închidem de tot. Gîndul acesta aluneca prin foier și prin cabinetele de repetiție.

Vulcanul cel nou pe care tocmai l-am contractat
pare să fie foarte promițător...

În românește de MIRCEA IVĂNESCU

Explorarea curentului post-modern în literatura americană contemporană va continua cu fragmente din prozele unor scriitori ca Robert Coover, John Barth și William Gass.

**Un centru vital
în spațiul creator al renașterii**

A R I O S T O

Dacă ți-e uneori milă de sărmana ta limbă, dacă vrei să-i dăruiești toate comorile, o vei face să se înalțe cu adevărat mîndră, egalînd cu bravură minunatele limbi care sînt latina și greaca, așa cum a reușit în vremea noastră, în limba sa vulgară, italianul Ariosto, pe care aș îndrăzni (de n-ar fi prea sfintele poeme străvechi) să-l compar cu Homer și Virgilius.

DU BELLAY

Dacă pictorii vor să găsească fără osteneală un exemplu desăvîrșit de femeie frumoasă, să citească acele strofe ale lui Ariosto, în care acesta zugrăvește admirabil frumusețea zînei Alcina: și vor vedea totodată în ce mare măsură poezii buni sînt și ei pictori.

...În coloritul său Ariosto se dovedește a fi un Tițian.

ARETINO

Ariosto e mai presus decît Aristot.

GUEZ DE BALZAC

Dacă literele noastre ar avea un Milton, l-aș compara cu Iulius Cezar; dacă am avea un Tasso, l-aș compara cu pictorii Carracci; dar dacă am avea un Ariosto, nu l-aș compara cu nimeni, căci este incomparabil.

MONTESQUIEU

Tasso îmi place, dar pe Ariosto îl iubesc.

LA FONTAINE

Născut la Ferrara, Ariosto a dus mai departe ca nimeni altul gloria poeziei italiene. Niciînd vreun om nu a avut mai multă imaginație și nici mai multă dibăcie; a izbutit în tot ce-a săvîrșit. În comedii a înfățișat obiceiuri și a știut să înnoade intrigi. Elegiile sale palpită de iubire, satirele sînt o împerechere de gravitate și bucurie. Poemul său *Orlando furioso* a uimit și a încîntat Italia prin rapiditatea imaginației,

prin inventivitatea neobosită, prin alegoriile acelea atît de bine cumpănite care sînt întotdeauna o plăcută imagine a adevărului, dar mai ales prin stilul său mereu pur, mereu fermecător; — marele merit al operelor sale și fără de care toate celelalte trăsături ale spiritului ar fi frumuseți vane.

...Știu că un poem ca *Orlando furioso*, clădit dintr-o mulțime de istorisiri incoerente și neverosimile, nu poate fi comparat cu un adevărat poem epic în care miraculosul trebuie să fie el însuși verosimil. Ficțiunile romanești, cum sînt vechile opere cavalierești, cum sînt *Amadis* sau poveștile persane, arabe și tartare, au în sine un preț neînsemnat, în primul rînd pentru că frumos nu este decît adevărul, în al doilea rînd pentru că e cu mult mai ușor să te folosești de extravagant decît să făuești simetria. De aceea, meritul lui Ariosto nu e născocirea mulțimii de uriași ci arta de a îmbina tablouri verosimile ale întregii naturi, de a verifica pasiuni, de a povesti cu o firească ingenuitate, niciodată alterată de afectare și, în sfîrșit, acel talent al versificației hărăzit atît de puținoz genii. Nu voi traduce, din el, nici un rînd, căci e prea cunoscut. Voi spune numai: e aproape imposibil să-l traduci în întregime în vers francez, iar să-l citești în proză ar însemna să nu-l cunoști deloc.

VOLTAIRE

La contele Fries întîlneai, în afară de samsarii de obiecte de artă, și *literatori* care se preumblau în veșminte preoțești. Conversația cu ei nu era de loc plăcută. De-abia începeai să vorbești de poezia națională, căutînd a te informa într-o chestiune sau alta, că te pomeneai, tam-nesam, cu întrebarea: pe care dintre cei doi poeți îl consideri mai mare, pe Ariosto ori pe Tasso? Dacă răspundeai că s-ar cădea să mulțumim lui Dumnezeu și Naturii pentru a fi binecuvîntat o națiune cu doi oameni atît de geniali și, că amîndoi, după timp și împrejurări, după condițiile în care au trăit și sentimentele ce i-au

frământat, ne-au dăruit cele mai înălțătoare clipe, ne-au mîngîiat și ne-au fermecat — nimeni nu da ascultare acestor vorbe bine gîndite.

GOETHE

Precum natura rodnicul ei sîn
L'îmbracă-n pajiști verzi și smălțuite,
Așa învăluiește și Ariosto
Tot ce-i mai vrednic de iubire-n om
În haina înflorită-a fanteziei.
Seninătate, profunzime, spirit
Putere de-a crea și sentimentul
A tot ce-i bun, frumos plutesc — fantasme —
În cînturile lui

GOETHE

(*Torquato Tasso*)

Caracterul copilăros pe care geniul îl redă în operele sale îl prezintă și în viața sa particulară și în obiceiurile sale! Este *puđic*, pentru că natura însăși este astfel; dar nu este decent pentru că numai ipocrizia este decentă. Este *rațional*, căci natura nu poate fi nicicînd altfel; dar nu este *complicat*, căci așa nu poate fi decît arta. Este *fidel* caracterului și înclinațiilor sale, dar nu pentru că are principii, ci pentru că natura, în pofida fluctuațiilor ei, revine mereu la starea dinainte, își înnoiește mereu vechile trebuințe. Este *modest*, ba chiar sfios, pentru că geniul rămîne totdeauna o enigmă pentru sine însuși, dar nu este timorat pentru că, nu cunoaște primejdiile căii pe care a pornit. Știm puține lucruri despre viața particulară a celor mai de seamă genii, dar și puținul care ni s-a păstrat despre aceasta, de pildă, a lui Sofocle, Arhimed, Hipocrat, iar în vremurile mai noi a lui Ariosto, Dante și Tasso, Rafael, Albrecht Dürer, Cervantes, Shakespeare, Fielding, Sterne, etc. confirmă această afirmație.

SCHILIER

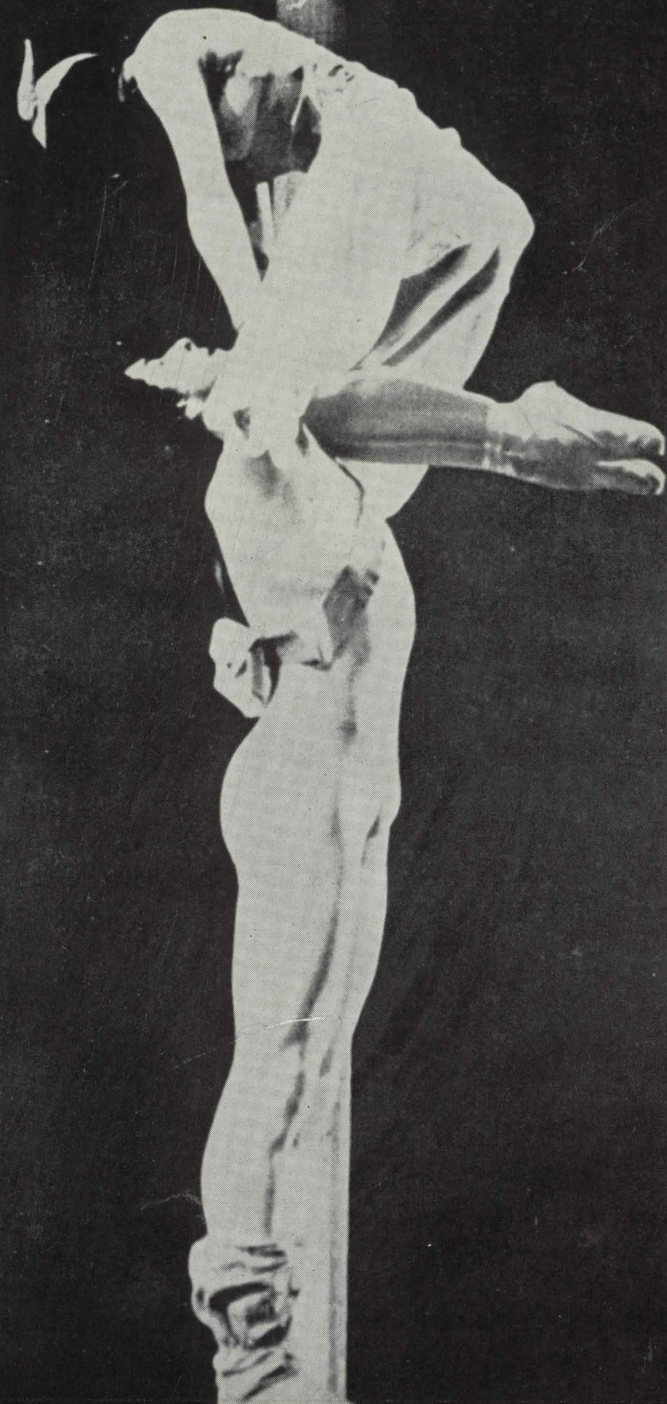
ORLANDO FURIOSO

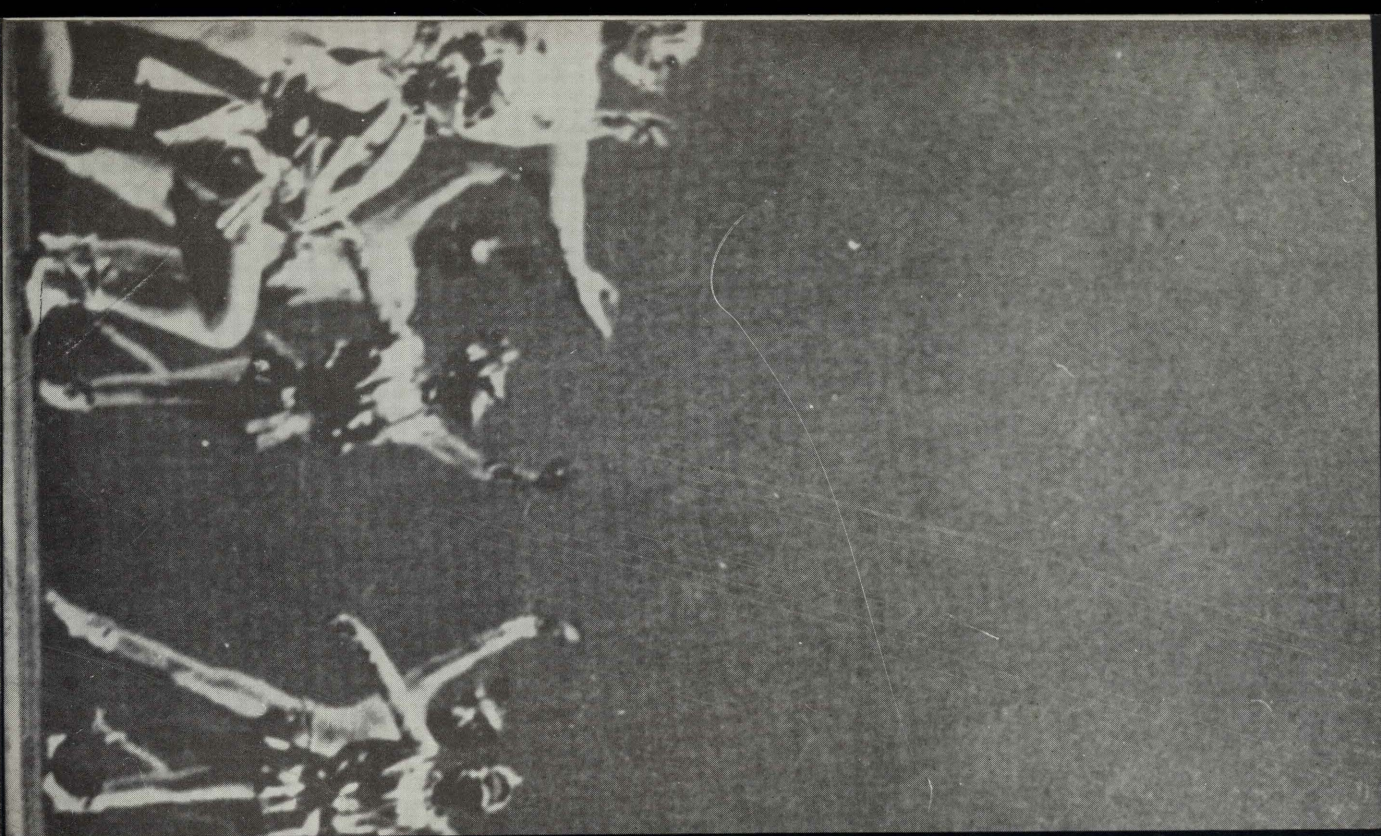
PE SCENĂ

1. O scenă din „Orlando furioso” de Sanguineti-Ronconi
La paginile 68—69, imagini din același spectacol

1

2

2, 3, 4 și 5. Imagini din baletul „Nebunia lui Orlando“, la Opera din Roma.
Coregrafia: MILLOSS; muzica: PETRASSI; decoruri: MANZÚ; în rolurile principale: ELISABETTA TERABUST și AMEDEO AMODIO

2, 3, 4 și 5. Imagini din baletul „Nebunia lui Orlando“, la Opera din Roma.

Coregrafia: MILLOSS; muzica: PETRASSI; decoruri: MANZÚ; în rolurile principale: ELISABETTA TERABUST și AMEDEO AMODIO

3

4

ARIOSTO

ORLANDO FURIOSO

NEBUNIA LUI ORLANDO

CÎNTUL XXIII

- 107 *Mihnitul Conte de pe cal descinse :
Și sus, de-asupra grotel, la intrare
Văzu cuvinte, de Medor întinse,
Ce păreau scrise chiar acuma, clare.
Plăcerea care-n peșteră-l cuprinse
O înscrisese-n versuri lapidare;
Cinstite-n limba lui erau, mi-e gândul,
Și-n graiul nostru-așa ziceau cu rîndul :*
- 108 *Dulci plante, ierburi, apă ne-ncepută,
Cavernă sumbră-n umbre reci gătită,
Unde-Angelica gingașă, născută
Din Galafron, de mulți în van iubită,
Ades la pieptu-mi goală sta, și mută;
Ocaziei ce-aici îmi fu menită
Eu, bietul Medor, nu mai pot să caut
Răsplată alta, decît să vă laud;*
- 109 *Și-apoi să rog femeile galante,
Domni și domnițe ce iubesc într-una,
Și-orice drumeți aduși aici pe pante
De bunăvoia lor sau de Fortuna,*

Ca ierbii, apei, fragedelor plante
Să zică: Blinde Soarele și Luna
Vă fie, cor de Nimfe vă păzească,
Păstorul turma-aici să nu și-o păască.

- 110 Era-n arabă scrisa, înțeleasă
De Conte-aidoma ca și-n latină;
Din multe limbi pe care le-nvățase,
De-aceasta-avea știință mai deplină,
Și multe griji și rele-i evitase,
Pe cînd umbla prin lumea sarazină;
Dar nu se lăuda cu-a ei știință:
Îi poate-acum plăti, prin suferință.
- 111 De trei, de patru ori citi înscrisul,
Nefericitul, încercînd să creadă
Că vede nu cu ochii, ci cu visul;
Dar tot mai clar era silit să vadă:
Și-n pieptul ars îl fulgera zapisul
Ca-n inimă un ascuțit de spadă.
Rămase-apoi cu ochi și minte-asemeni
Cu cremenea, privind năuc la cremeni.
- 112 Crezu atunci că-i va plezni simțirea;
Atît de mult se prăbuși-n durere.
O, credeți cui a cunoscut iubirea,
Că-i ne-ntrecută-n chinuri și putere;
Căzută-n piept îi tremura gîndirea;
Fruntea fără mindrie-n lut se cere,
Și nu avea (de-atîta chin ce-l frînge)
Nici glas de scos, nici lacrimă spre-a plînge.
- 113 Lăuntric jalea-i aprigă vibrează,
Căci prea grăbită năzuia să meargă.
Așa vedem cum zace apa-n vază
Cu gură-ngustă și cu burtă largă:
Căci în avîntul înălțat pe bază
Apa, grăbită a ieși, aleargă,
Ci-n gîtul strîmt, din valuri încurcate,
Doar strop cu strop afară mai răzbate.
- 115 Apoi își reveni, zicînd în minte
Că poate-i doar un rod al măsuirii:
Că cineva prin scrisu-acesta-l minte,
Pradă lăsînd iubita lui hulirii,
Ori că i-a scos acest necaz nainte
Din gelozie, ca să-l dea pieirii;
Și că-a avut, dacă a fost oricine,
Mîna ce-a imitat-o foarte bine.

- 115 *Speranța mică, firavă-l abate
Să-și vie-n fire, și-i mai stinge focul;
Îi sare-atunci lui Brigliadoro-n spate,
Cînd Soarele-i ceda surorii locul.
Nu merge mult, și peste țuguiate
Clădiri zărește fumul, bolomocul;
Aude cîini, cirezi mugind în tihnă,
Ajunge-n sat, și caută loc de-odihnă.*
- 116 *Abia descalecă, sleit, și-l lasă
Pe Brigliadoro unui prunc în seamă;
Altuia pîteni, altora cuirasă;
Iar pentru arme grele pe-alții-i cheamă.
Rănit, zăcuse chiar aici, în casă,
Medoro încercînd sublima-i dramă.
Roland un pat de somn, nu cină cere;
Sătul nu de-altă hrană, ci durere.*
- 117 *Cu cît încearcă să-și găsească pace,
Cu-atîta grija-l sfișie mai vie.
Iar blestematul scris pe uși opace,
Pereți, ferestre-n fața lui învie;
Nu vrea să strige; stringe dinții, tace,
Ca nu cunva mai limpede să-i fie
Nenorocirea care-i stă în față
Întunecîndu-i mintea, ca o ceață.*
- 118 *Nu-l bucură a se-nșela pe sine;
Dar, fără-a-i cere, cineva-i vorbește.
Păstorul care-l vede cum se ține
Zdrobit și trist, și-a-l întări dorește,
Povestea veche, spusă la oricine,
Cu Angelica și Medor, rostește;
Știind că pentru mulți plăcută fuse,
Fără de grabă, ne-ntrebat, i-o spuse:*
- 119 *Cum el, rugat de mîndra Angelică,
L-aduse-n casă pe Medor, de-afară;
Cum era grav rănit; cu mîna-i mică
Ea-l vindecă: și-Amor cu dulcea-i pară
Cum o răni adînc; și cum adică
De mici scînteii ce-abia păreau că zboară
Cuprînsă fu făptura ei, și focul
O mistuia, nemaigăsindu-și locul.*
- 120 *Fără-a-i păsa de ea, că-i din alese
Stirpe regești din Orient ivită,
Constrînsă de Amor ea își alese
Ca soț un crai de spiță urgisită.*

Povestea, la sfîrșit, i se alese,
Cînd gazda-i arătă o strălucită
Piatră prețioasă, de-Angelica dată,
Cînd a plecat, pentru-ospeția toată.

- 121 Această încheiere-a fost toporul
Ce capul de pe umeri i-l desprinde;
Cînd de nenumărate ori Amorul
Lovindu-l, e sătul ca de-o merinde.
Orlando-ar vrea să rabde; dar zăporul
E prea cumplit, abia de-l mai cuprinde;
Prin lacrimi și suspin din ochi și gură
Îi lasă, vrînd nevrînd, și-afară cură.
- 122 Atunci dînd friu durerii lul cumplite
(Căci singur e, și nimeni nu-l ogoaie)
Din ochi țîșnind în lacrimi nesfîrșite
Pe pieptul său ca un torent șiroaie;
Suspînă, geme, cu mișcări ciuntite
Se-nvirte, cearcă patul din odaie:
Mai aspru ca un bolovan, ca zimte
Ce arde-n frunze de urzică-l simte.
- 123 Grozav îl chinuie de tare gîndul
Că-n patu-acesta chiar în care zace
Venea ingrata tînără căutîndu-l
Pe cel iubit; nu mai puțin îi place
Culcușul lui acuma, respingîndu-l,
Și nici mai lent din pături se desface
Ca un țăran întins pe mușchi, cu pleoape
De plumb, cînd vede șarpele aproape.
- 124 Patul acesta, casa și păstorul
Trezeau în sinea lui doar chin și ură;
Fără s-aștepte Luna, cînd ușorul
Pojar al zării naște ziua sură,
la arme, cal, pornește cu tot zorul
Prin crînguri spre pădurea cea obscură:
Și-apoi, cînd nu e nimeni să-l audă,
Strigînd, urlînd își plînge soarta crudă.
- 125 Nu contenește urletul și plînsul
Nici zi, nici noapte, dar nu află pace:
Fuge de sat și tîrg, în codru-ntînsul
Pe aspru pat, și fără haine, zace.
De sine se uimește, cum dintr-însul
O undă țîșnitoare se desface,
Și cum mai poate încă să suspine:
Și-n plîns adesea zice întru sine;

- 126 Nu mai sînt lacrimi acestea, care
 Se scurg din ochi pe căi nenumărate :
 Nu scapi prin lacrimi de-o așa turbare ;
 O, chinul meu i-abia la jumătate.
 Din focu-aprins vitala revărsare
 Își află-n ochi doar drum spre libertate ;
 Ea curge, și curgînd o să-mi culeagă
 Și suferințele și viața-ntreagă.
- 127 Acestea, ce durerii-i dau cuvîntul,
 Suspine nu-s; suspinele sunt line,
 Și-ți dau răgaz : dar eu nicicînd avîntul
 Durerilor nu-l simt scăzînd în mine.
 Mă arde-Amor, cu dripi iscă vîntul
 Spre-a înteți văpăile haine.
 Amor, prin ce minune faci anume,
 Că stau în foc, fără să mă consume ?
- 128 Nu eu, nu eu sunt sub această față :
 Era Orlando, mort e, sub țărînă ;
 Ingrata-i doamnă l-a ucis ; semeață,
 Fără credință, cu frumoasa-i mină.
 Sunt duhul lui, desprins de el, ce-o viață
 Întreagă-aici în iad o să rămînă,
 Spre-a fi, ca umbră doar, ca biată zdreanță,
 Pildă cui în Amor și-a pus speranță.
- 129 O noapte rătăci-n desișuri crunte :
 Și-n zori, ursita i-abătu făptura
 La peștera cu scrijelită frunte,
 Urde Medor săpase scriitura.
 Văzînd jignirea scrisă sus pe munte,
 În el s-aprinseseră minia, ura,
 Turbarea; fără-a-ntîrzia o leacă,
 Sălbatic trase sabia din teacă.
- 130 Tăie înscris și stinci, spre zări senine
 Zburau din spadă așchille roată.
 Nefericită peșteră, tulpine
 Cu stema celor doi, îmbrățișată!
 Din ziua-aceea nimeni nu mai vine,
 Păstor sau turmă,-n umbra-ntunecată ;
 Și-acel izvor cu limpezite ape
 Nu mai crezu de mina lui să scape ;
- 131 Căci trunchiuri, ramuri, pietre, bulgări sute
 Nu conteni s-arunce-n mîndre unde,
 Cît timp nu fură de noroi umplute,
 Pierzîndu-și clarul, fețele afunde ;

Apoi, sfișit, cu brațele căzute,
Văzind că forța-nvinsă nu răspunde
La ura și sfidarea lui nătingă,
Căzu-n genunchi și începu să plîngă.

- 132 Zdrobit și frint, se lasă-n iarba deasă,
Înalță ochii-n sus, stă-n nemișcare.
Așa rămîne, fără somn și masă.
A patra oară Soarele răsare,
Dar chinul fără margini tot nu-l lasă,
Și mintea-ntreagă-l duce spre pierzare.
În ziua-a patra, cu mișcări turbate,
Își smulge za și platoșă din spate.
- 133 Ici zace coif, și dincolo zac zale
Zvirlite-n mare neorînduală,
Împrăștiate toate-n iarba moale:
Armura, pîntenii și mîndra-i pală.
Apoi, rupîndu-și hainele de jale,
Apare uriaș, în pielea goală.
Așa-ncepu cumplita nebunie
Cum alta nu s-a pomenit să fie.
- 134 Atîta ură, furie îl mină,
Că pierde orice simț și judecată.
Nu se gîndi s-apuțe spada-n mină:
Cred că făcea vreo poznă minunată;
Dar nici topor, nici bardă la-ndemină
Nu cere forța lui nemăsurată.
Dovada nici nu zăbovi să vină:
Că smulse-un pin înalt, din rădăcină.
- 135 Smulse-apoi alții, ca minat de streche,
Parc-ar fi soc, mărar sau ierburi grase;
La fel pățiră ulmi cu scoarța veche,
Paltini și fagi și trunchiuri rășinoase.
Ce face-un păsărar fără pereche
Cînd pune curse și-mpletește plase
Din mușchi, din ierburi, din urzici mărunte,
Făcu din ceri și din copaci de munte.
- 136 Păstorii, auzind grozavul ropot,
Uitară-n crîng de turma de mioare,
De jos, de sus, veniră-n mare tropot,
Să vadă toți ce se petrece oare.
Însă povestea-i lungă, și eu n-o pot
Rosti fără a fi stinjenitoare;
Și mai curînd aș amîna-o, ca să
Nu fie prin lungime plictisoasă.

În românește de ȘTEFAN AUG. DOINAȘ

SPIRITUL ARMONIEI

ARIOSTO

S-a putut face afirmația că alături de Machiavelli, Ludovico Ariosto reprezintă elevația conștiinței italiene în epoca Renașterii. La amândoi a existat comună și prezența puternică a filonului clasic al Antichității, care nu i-a îndepărtat de contemporaneitate. Au moștenit dimensiunile antropomorfe a îndepărtatei ere, a cărei prezență nu s-a stins niciodată în spiritualitatea Peninsulei. Echilibrul seninătății clasice, dimensiunile raționalității sale, sint preceptele estetice milenare pe care Ludovico Ariosto a altoit experimentul trăirii și modernității sale. Niciodată arta lui nu a fost echivalată cu evadarea din realitatea înconjurătoare, nici înălțată în turnurile care se pierd în nori, de fildeș sau de oțel, ale purității fantaziei sale. Dintre cărțile aruncate pe ruguri, ale cavaleriei care aducea nebunia înaltă a lui Don Quijote prin întoarcerea la miturile sale primordiale, era și *Orlando Furioso* al poetului italian Ludovico Ariosto. În realitate, Ariosto se abandonează nu visului care îl izolează de oameni, nu aspiră spre plutiri singulare pe mări necunoscute, ci năzuiește să poarte întreaga umanitate spre o lume armonică, rațională. Ugo Foscolo îi putea asemăna arta cu marile unde oceanice, subliniindu-i originalitatea, excepționala facultate de asimilare și de omogenizare la incandescențele focului propriu, a unor terne preexistente. La 15 ianuarie 1761, Voltaire, a cărei luciditate era necruțătoare în emiterea de judecăți de valoare, putea să afirme, într-o scrisoare adresată doamnei Du Deffand: „Ariosto este Dumnezeuul meu: toate poemele mă plictisesc în afară de al său”... Așa să revină și în *Eseul despre poezia epică* publicat în *Dicționarul Filozofic*, avea să facă amenda onorabilă în legătură cu păreri anterioare, considerându-l pe autorul italian totdeauna superior materiei pe care o tratează. „Romanul” lui Ariosto este pentru filozoful francez de o rară complexitate, de o înaltă expresie artistică, încântându-i totdeauna dorința reluării lecturii. Iar afirmația finală este de absolută admirație atunci când declară că *Orlando Furioso* este o sinteză supremă a Iliadei, Odiseii și a lui Don Quijote. Așa să revină cu aprecieri pozitive constante și în *Eseul despre moravuri* (1756), considerându-l pe Ariosto superior lui Petrarca, Pulci, Boiardo sau Homer el însuși.

Pentru Schelling, Ariosto este reprezentantul celei mai înalte valori artistice ale epocii Renașterii, a cărui ironie pătrunzătoare se impune drept o caracteristică origi-

nală a materiei. Lucidul Hegel avea să sublinieze într-adevăr acea esență a operei lui Ariosto care îi acordă rezonanța specifică în epocă — demitizarea instituției medievale a cavaleriei, sau cum avea să fie numită, „criza” cavaleriei, desprinderea lucidă, ironică, de o entitate căreia i se puteau atribui cel mult vetuste caracteristici idealizante.

Alături de Machiavelli, în raționalitatea stării lor florentine, Ariosto nu se lasă tirat în navigarea lui pe mări necunoscute spre zonele înfășurate de misticism și tenebre ale îndepărtatului Septentrion. El dă dovadă de italianitate supremă, argumentînd despre superioritatea intelectuală a țării care dăruise lumii miracolul Renașterii, acum cînd Italia se afla pe drumul istoric al involuției. Se tira agonic și aripa care purtase zborul tragediei nedesăvîrșirii, al contrastului între ideal și realitate. „Surisul în agonie” putea să pară unui spirit romantic cum fusese Edgar Quinet, luciditatea senină a lui Ariosto, a cărui frunte, după expresia lui Goethe, merita să fie încununată nu cu coroana grea de lauri ci cu cununa multicoloră a florilor.

Nici dramatismul episoadelor din *Orlando Furioso* nu poate să nu fie relevant, ca superior oricăror alte poeme epice apărute în literatura trecutului. Cunoșcătorul profund al sufletului uman a știut totdeauna să distingă și să aleagă din producțiile de artă literară precedente, întreaga complexitate a unei umanități aflată pe drumurile cercetării și cunoașterii. Și nimeni ca Ludovico Ariosto nu a știut să ascundă sub lumina surisului întreaga melancolie pe care o acordă cunoașterea care străpunge și relevă nucleul adevărului, necorespunzător cu visul și idealul. Ritmul renaștivist a acordat lui Ariosto ca și lui Machiaveli, facultatea critică de a nu farda realitatea, de a se dedica, cu instrumentele specifice artei, servirii adevărului. Poetica lui Ariosto, tezele sale estetice au încercat să armonizeze contrastele trăirii contemporane, istorica concretă a fost transfigurată de suflul artei, dar niciodată știrbită în esențele ei de cristal. Concepția renaștivistă a încercat să concilieze și ideile filozofiei platonizante și raționale, și poeticile asimilării modelelor trecutului cu suflul viguros al artei contemporane. Există un intens ritm, o pasionantă, ferventă trăire în poemul lui Ariosto, a cărui vitalitate de reprezentare este perenă. „Grația” ariostescă a putut să fie considerată drept o altă caracteristică majoră, merită să-i impună înalt deasupra tuturor autorilor de poeme epice și nu numai ale Renașterii. Armonia ariostescă este o fuziune supremă între experiența umană singulară de viață și de artă și coraliitatea istorică a lumii căreia creatorul i-a aparținut. Capodopera poate uneori cuceri atribute de ființă de sine stătătoare în miracolul suprem al armoniei spiritualității sale.

Ariosto, ca și Machiavelli, a fost un căutător tenace al adevărului efecual. Nu a avut uneori dinamismul și încrederea nestrămutată în viitor a prea inteligentului secretar florentin. Mobilitatea lui era uneori frînată de un spirit de echilibru, în căutarea de soluții care îl puteau aminti pe celălalt mare istoric al epocii, pe Francesco Guicciardini, a cărui prea înțeleaptă deviză informatoare putea să fie în nonagitație. Moralitatea, starea etică a marelui său poem se revendică însă de la sinceritate și spirit cercetător, de constatare și de transmitere de experiențe reale, de cunoașterea efectivă a lucrurilor. Gnoseologia saturată de experiment, siguranța estetică acordată creatorului de tenacitatea sa de investigator al sufletului omenesc reprezentativ pentru o epocă de afirmare a omului plenar, acordă pecetea realistă a adevărului de artă și aura imensului talent al lui Ludovico Ariosto. Triada de geniu a „trecentiștilor” Dante, Petrarca, Boccaccio, își alătură, nu mai puțin demn de a fi primit în înalta companie, pe autorul poemului care semnifică apogeul literar al Renașterii. Ludovico Ariosto a putut să fie considerat piatra de încercare a oricărei estetici. Dar Ariosto, spre deosebire de Tasso, nu ascultă de nici o normă, de nici un comandament estetic. El a aspirat totdeauna să fie un „cap liber”, dincolo de zăgazuri teoretice, facultatea sa creativă fiind supusă voinței sale de fier atunci cînd se deda acelei activități intense de a face să fuzioneze, la locul propriu, în marele creuzet; realitatea și forma ei de artă.

Ariosto nu s-a revendicat nici de la precepte și dogme filozofice. Gîndirea lui era echivalentă cu rațiunea suficientă a creatorului care-și caută în univers argumente pentru demonstrarea frumuseții lumii. O altă regulă de aur a miracolului Renașterii considera că frumusețea se potrivește oricărui obiect, de la scobitoarea de dinți pe care o cizela arta aurarului de geniu Benvenuto Cellini, pînă la minunea de marmoră, strigătul alb de durere al lui Michelangelo, cristalizat în grupul armoniei, numită *Pietà* din magnifica Bazilică San Pietro din Roma. Ariosto a putut să caute și să cînte această frumusețe, să o reproducă în toate răsfrîngerile ei, de la frumusețea trupului omenesc, pe care Leonardo da Vinci îl descompunea anatomic pînă la ultima fibră și-l recompunea, în artă, în cel mai frumos portret pe care îl cunoaște istoria, pînă la spectacolul de lumină iradiantă a traiectoriilor astrelor în cosmos. Frumusețea căutată și cîntată de Ludovico Ariosto este egală cu euritmia. Armonia este echivalentă cu ordinea, cu aspirația către o altă simetrie ordonatoare a lumii care își găsește expresia maximă în ideea de justiție.

Ariosto poate să fie definit drept poetul armoniei. În starea de lucruri a evenimentelor și faptelor contemporaneității sale, singura stea călăuzitoare i-a fost poezia și servirea ei armonică. Ea a fost considerată drept ultima finalitate a omului, ajungîndu-și, fiindu-și suficientă sieși și creatorului ei, farmec superior al vieții. Om al vremurilor sale, al acelor vremuri ale căror axe ordonatoare erau politica sau arta. Machiavelli a fost reprezentantul primei orientări iar Ariosto al secunde pe care a căutat-o în armonie. Vîrtejurile lumii erau echilibrate de arta rațională, de caracteristicile divinei simetrii, care era departe de orice metafizică. Luciditatea nemiloasă a lui Machiavelli putea să înspăimînte, sfărîmînd iluzii, fără remușcări, imaginația lui Ariosto oferea compensații în univers, dar și el cunoștea o limită de sus a imaginației, un zid invizibil de care se izbea, o ironie revărsată asupra zborurilor fără întoarcere.

Zborurile fără întoarcere erau ale miturilor cavaleriei. Cum poarta Evului Mediu fusese închisă de mîna uriașă a lui Dante Alighieri, legendele rămăseseră pe tărîmurile trecutului. Omul a devenit expert „al lumii și al valorii ei”, tinzînd spre cunoașterea universală cu Leon Battista Alberti sau Leonardo da Vinci. Se anunță marile descoperiri geografice și științifice. Se descoperă în plin natura și fenomenele ei. Se descoperă cauzele raționale ale lucrurilor care se dimensionează la scara omului. Ironia lui Ariosto este a omului care știe, este un surîs omenesc în esența lui modernă. Nu mai există mari eroi ai cavaleriei, autoritatea lor este înfrîntă de pasiuni umane, marile fapte capătă proporții umane și nu supranaturale. Realitatea este determinată de bunul simț, de judecata omului care trăiește într-un secol care întoarce spatele miturilor de orice fel. Nici religia știrbită de Reformă în rigoarea ei ecleziastică, nu mai oferă ultima soluție. Epoca este multiformă, complexă, Renașterea este infinit variată. Idealurile sînt acum determinate de servirea culturii de către intelectuali care se dovedesc tot mai mult a fi apărători ai demnității umane.

Nu se poate afirma că dispare preocuparea de conținut și arta își reface jocurile minunate numai sub egidele formei. Nu numai știința se revendică de la realitatea investigației naturii și omului. Sinteza secolului este Ariosto ingenios în cea mai fascinantă versificație a octavei de aur, dar și preocupat de transmiterea unui nobil mesaj, încercat de umanitate și de istorie.

Ludovico Ariosto era conștient de propria-i valoare, dincolo de modestia existenței sale. Există în cîntul X al Poemului epic, un vers autobiografic care îi definește autenticitatea unică, tiparul sfărîmat după mularea prototipului, pentru a nu se repeta o serie: „Natura îl face, e poi ruppe la stampa”. Integrarea lui în lumea Renașterii a însemnat uneori și pendularea între spiritul contemplativ inerent creatorului și angajarea integrală în activități umane în care se utilizează energii dezlănțuite. Ariosto a izbutit să oprească la un punct ferm această pendulare între contemplație și acțiune,

între concret și abstract. Raționalitatea îi este totuși lege primă în această convergență de bipolaritate, în alegerea deliberată a argumentelor, în tratarea lor rațională, sub curcubeiele multicolore ale formei de artă. Liberul arbitru în alegere, lipsa de prejudecată, realitatea, determină opera lui Ariosto, care poate să fie considerată și o profundă analiză psihologică, un lung, savant sondaj, în sufletul plurivalent al omului din Cinquecento. Tendențiozitatea artei lui Ariosto va fi totdeauna umanistă și senină. Nu elementele negative ale condiției umane sînt preponderente în literatura sa. Răspunsul la întrebările pe care și le pune omenirea de la apariția sa, nu sînt ale alienării umane. Ariosto este un umanist, un optimist primordial, chiar atunci cînd realitatea pe care el însuși o descrie, ar tinde să dezmințim concluzii senine, armonice. Tensiunea spiritualității sale se încarcă sub semnul acestui ideal umanist care subliniază calitățile fizice și intelectuale ale omului. Se tinde spre omul perfect, spre acel prototip uman, determinat de echilibru, de dominare rațională asupra naturii și sensurilor ei. Omul devine centrul universului, el însuși argument al unei noi mitologii, zeu tutelar, însă cu prevalențe terestre asupra celor supranaturale. Spiritul său rafinat, spiritul său critic sondează universul și creează știința. Poemul lui Ariosto nu este desprins de istorie, ci este o operă aflată la o răscruce de drumuri, în care creatorul, pe baza experienței și tradițiilor anterioare, nu șovăie pentru a urma itinerariul spiritual al unei armonii care nu este al poeziei pure, înscrisă în contemplații transcendentele. „Ochiul lui Dumnezeu” este în realitate ochiul omului, iar armonia și echilibrul artei sînt determinate de proporții dimensionate de omul-creator. Ochiul omului observator al timpului și contingențelor pătrunde în nucleul iradiant al „lucrurilor”, sfîrșind vălurile care împiedică vederea.

Ariosto este lipsit de fiorul tragic pe care l-a avut Shakespeare, și el mare poet al unei crize generată de înfruntarea a două mari epoci istorice. Ariosto a putut să fie poetul de multe ori senin al idilei și al humorului descriind marile fapte de luptă ale paladinilor medievali, în a căror mitologie el nu mai putea crede. Ironia sa, nicio-dată sumbră, este marele ris al Renașterii sceptice. Dante deschisese porțile sufletului omenesc în *Divina Comedie*, poezia devenind atribut al istoriei umane, instrument de cunoaștere a sufletului individual dar și al marelui suflet colectiv. Cunoașterea omului, cunoașterea socială este orientarea noii literaturi care-și găsește punctul de plecare în capodopera veacului de mijloc, precursora a Renașterii, și culminația de sondare, în *Orlando Furioso*, care încheie înnoirea literară.

Cînd a apărut, în 1581, *Gerusalemme liberata*, a izbucnit o mare polemică între „tassiști” și „ariostiști”. Poemul lui Torquato Tasso, era „regolar”, urmînd îndeaproape normele poeticii aristotelice, poem eroic, în care supranaturalul era umanizat prin alegorii. Ariosto scria, nesupus regulilor, fără teoretizări retorice, gîndind cu capul propriu. S-au scris zeci de lucrări, impresionante ca volum, pînă în secolul al XVIII-lea, cînd polemica, această adevărată *Querelle*, a încetat să mai înflăcăreze spiritele. I se reproșa lui Ariosto complexitatea și varietatea temelor multiple, încrengăturile, starea luxuriantă a vegetației sale poetice. Măsurile și proporțiile de arhitectură perfectă, „regulară” a poemului i se recunoșteau lui Torquato Tasso. Nici personajele sale nu-și conservau coerența și logica de comportament în vîrtejul miilor de aventuri succesive. Apărătorii ariostiști considerau, dimpotrivă, că într-o asemenea stufoasă varietate și simultaneitate de situații, constă adevărata facultate a artei, al cărui unic scop este de a surprinde și de a desfăta. Torquato Tasso însuși, într-un *Discurs* despre poezia epică recunoștea marile calități artistice ale lui Ariosto „citit și recitat la toate vîrstele”, cu toate că nu urmăse canoanele estetice pe care autorul *Ierusalimului eliberat* le considera îndreptat al creației. Revelatorie este intervenția lui Galileo Galilei, partizan al lui Ariosto, „complex și magnific”, după propria-i expresie. Și nici

nu putea fi altfel, dacă ne amintim cât de învins adversar al aristotelismului a fost totdeauna marele experimentator care cerea cu violență ca spiritele speculative să se aplece asupra naturii și a observației și nu asupra dogmelor transmise de cărți. El a pledat totdeauna cu hotărîre și cu mare vervă în favoarea raporturilor vii și dialectice cu realitatea, cu multipla varietate a experienței. Faptele, pentru el, sînt prezente și vorbesc mai tare decît Biblia ori afirmațiile aristotelice.

Baretti, Bettinelli se ridică alternativ, cu violență, împotriva acelor care încearcă să-l atingă pe scriitorul demn să fie citit doar de marile spirite. Ei recunosc spontaneitatea ariostescă drept o caracteristică a adevăratei poezii. Îndeosebi episodul nebuniei lui Orlando este considerat simbolul însuși al artei țîșnite din inima arzătoare de pasiuni a poetului ca lava vulcanilor. Bettinelli, prin orientarea lui iluministă avea să sublinieze ascuțimea psihologică, moralitatea austeră, tonalitatea sobră, fluiditatea melodică a poemului ariostesc. Nu putea să scape nici altor participanți la polemica Ariosto-Tasso echilibrul armonic în poezia lui Ariosto între rațiune și fan-tezie, aderența directă la evenimentele și faptele vieții, încrederea în inteligența creației, facultatea sculptorică prin care Ariosto și-a determinat personajele. Barocul este exclus din literatura scriitorului ferrarez, ca și retorica clasicizantă. Există principii raționale ale reprezentării naturalului și verosimilului.

În realitate, pe arcul estetic al Renașterii, Ariosto îi determină centrul vital, iar Torquato Tasso, curba involutivă a acestei uriașe deschideri umaniste. De la surisul plinar al lui Ariosto la melancolia crepusculară a lui Tasso, este semnificația ultimă a unei dezbateri care poate fi oricînd reluată. Poemul lui Torquato Tasso este străbătut de un filon prețios al durerii. Capodopera este în realitate o dramă lirică trăită de poet și de personajele pe care le-a creat.

Eroii săi par să fie urmăriți de un destin advers, care-i condamnă să-și schimbe soarta în sens invers dorinței și să contemple de aproape fericirea, numai atunci cînd devine imposibilă.

Ritmul eroilor lui Ariosto este ritmul vieții și ei pot cunoaște fericirea aici, pe pămînt, și nu în îndepărtatele ceruri. Dumnezeu eroilor lui Ariosto este un Dumnezeu rațional, iar extazul care pătrunde paginile poemului nu mai este al misticilor ci al simțurilor care vor să se manifeste în armonia plinară a vieții.

ARIOSTO

LA SURSELE UNUI NOU TEATRU POPULAR

EXPERIENȚA RONCONI

Prin această regie, de care sînt singurul r sponz tor, n-am înțeles să-i joc o festă lui Ariosto ci să propun o nouă mecanică a teatrului. Pe Ariosto l-am pus de o parte. Am vrut să rup bariera dintre actori  i spectatori în manieră neartificial , f c ndu-i adică pe cei dintii să se miște printre ceilalți,  i  ndemn ndu-i pe cei din urmă să participe.  n locul tradiționalei gradualit ți emotive, am întemeiat diferitele acțiuni pe o continuă explozie a emoțiilor. Ceea ce mă interesează e să existe o încărcătură motiv  în fiecare clipă a spectacolului. Mă g ndesc în această privință că, asemeni oricărui alt artist, are  i actorul dreptul să încerce să se exprime pe deplin, chiar dacă nu reușește în general. Un scriitor își cunoaște subiectul  i intențiile mult mai bine decit izbutește să le exprime într-o carte. Același lucru e legitim  i pentru actor. Aici, în acest Orlando, fiecare actor își poate repeta rolul de cite ori vrea. Dacă sînt multe scene care se petrec în același timp, sau care sînt repetate, e pentru că selecția spectacolului trebuie să vină din partea publicului. Circul nd printre diversele cărucioare scenice, sau de la un grup de actori la altul, spectatorul va putea, poate într-adevăr, să citească spectacolul așu cum citește de obicei o carte; răsfoind-o, concentr ndu-se asupra vreunei pagini ici şi colo. Nimeni nu mai citește cărțile în întregime; așu cum nimeni nu urmărește pe de-a-n-tregul un spectacol obișnuit.

Nu propun o nouă lectură a lui Ariosto... Am vrut să fac teatru. Se poate face teatru cu orice.

LUCA RONCONI

Angajare nu supraviețuire

Poate chiar ne va fi stîrnit plictiseala, într-adevăr, această continuă nevoie de a ne ocupa de teatru ca structură-organizare-prezență a fenomenului: de altfel, e un discurs gata făcut. Nu e vina nimănui — dar, în același timp, e vina tuturor — dacă teatrele cu gestiune publică, de exemplu, consumă nouăzeci la sută din carburantul lor pentru a rula pe pistă fără a reuși să ajungă la decolare (excepțiile, ca marea stagiune strehleriană a lui „Piccolo Teatro”, sînt, tocmai, excepții); sau dacă majoritatea actorilor italieni trebuie să facă din fiecare stagiune un cont închis și să porneaască iar de la început (și aici excepțiile, precum continuitatea stilistică și organizatorică a grupului inspirat de De Lullo și Valli, rămîn doar excepții). Și ce discurs estetic vreți să se țină, în aceste condiții, cînd angajarea există pentru a supraviețui?

Cel mai mic lucru care se poate întîmpla este definitivă abstractețe a ipotezelor și imposibilitatea verificării lor: o muncă pur teoretică, lipsită de susținerea laboratorului și de necesara, articulata lui experimentare. Nu poate surprinde, atunci, o critică exprimîndu-se episodic asupra faptelor estetice și își caută în schimb discursul lung asupra organizării structurale a fenomenului teatral; și totuși, chiar dacă se vede justificarea acestui itinerar, nu i se poate ascunde riscul, care este acela al unei progresive scleroze atît a discursului critic cît și a substanței estetice a evenimentului scenic.

De altfel, e vorba de date vizibile la suprafața însăși a lucrurilor. E deajuns să ne gîndim la modurile de dezvoltare a așa numitului spontaneism teatral: sînt numeroase grupurile autonome, formate și administrate de actori, care se anunță pentru proxima stagiune. Dar „revoluția” lor constă numai într-o formulă de organizare la care se reduce pînă și noțiunea de spontaneitate; restul — ipoteze de limbaj, intenții estetice, situarea într-un discurs cultural autonom — rămîne la voia întîmplării. Ceea ce, bineînțeles, nu pare să preocupe pe nimeni.

Dacă apoi, într-o panoramă de acest fel, explodează, cu tot potențialul său de fantazie, de invenție, de rigoare stilistică, un spectacol ca *Orlando furioso* al lui Luca Ronconi, atunci contradicția devine dramatic manifestă, și clarifică net diferența între „ceea ce este” și „ceea ce ar putea fi”.

Dar discursul lui Ronconi pare într-adevăr un „aparte” cu totul singular față de ceea ce se întâmplă pe scenele italiene. E sigur, oricum, că pînă aici, opera lui a arătat că se mișcă în direcția opusă aceleia pe care am putea-o defini a „divertimentului organizatoric”. Căutarea lui a fost de natură fundamental estetică; itinerarul străbătut a fost condiționat de o poetică avînd rădăcinile bine înfipte în sugestia iraționalului, dar care punea la încercare rezultatele cele mai actuale ale ipotezei artaudiene (nu degeaba s-a pomenit atît de des, în legătură cu opera lui Ronconi, numele lui Peter Brook). Mai mult, această operă s-a desfășurat pe o teamă fixă — tema nebuniei — îndreptîndu-se de la sine către un anumit limbaj teatral, și către ultimele sale consecințe. Cel mult, tocmai asupra acestor „ultime consecințe” Ronconi și-a creat anumite obstacole, poate din prudență, poate din convingere nedesăvîrșită. Desigur că rezultatele atinse pe jumătate — ca *Richard al III-lea* — sau deloc — precum *Luminărarul* sau, mai clamoros, *Fedra* lui Seneca — sînt explicate prin însăși incapacitatea — sau imposibilitatea — de a ajunge la consecințele ultime ale discursului.

Pe scurt, itinerarul lui Ronconi rămîne unul de exclusivă preocupare estetică, condus cu instrumentele de organizare cele mai diverse și cu singura grijă de a-și asigura un anumit tip de actor: preocupare, și aceasta, exclusiv estetică.

Cred însă că se cuvine să explicăm ce se înțelege la Ronconi prin „preocupare estetică”. Nu există în munca acestui regizor intenții demonstrative sau reprezentative nici pe planul stilistic, nici pe plan ideologic: întîlnirea cu problemele tehnico-formale are loc pe un teritoriu de absolută puritate, acela al „interpretării” în valoarea ei absolută: povestirea scenică se anulează în mișcarea scenică, aceasta din urmă guvernează totul, împingînd la fund, ca materiale inutile, conținuturile. Operațiunea e fascinantă tocmai în măsura în care creează — pe planul acțiunii teatrale — un ritm de delirantă iraționalitate. Pe scurt, Ronconi nu reprezintă, nu povestește, nu explică tema sa a nebuniei, ci o așează în centrul unei dinamice scenice continuu și alternativ centrifugă și centripetă: e unicul mod pe care el îl cunoaște: de „a scrie” un spectacol, E iluminată în această privință — operațiunea întreprinsă cu *Lunatecii* lui Middleton, cu acel cerc închis, imaginat într-o structură deformantă a personajelor, a acțiunilor și a conținuturilor, în jurul unor „sănătoși” și „nebuni” aduși, fizic și expresiv, la același ritm, la aceeași mișcare. Și e unic, într-un anume fel poate miraculos, faptul că rupturile aduse acelei purități interpretative de spectacolele următoare (slăbiciunea „mișcării” în *Luminărarul* nu e nimic în raport cu renunțarea din *Fedra*) n-au împiedicat constituirea punții care leagă *Lunatecii* de *Orlando furioso* în chip atît de exemplar.

Ceea ce e de știut asupra structurii scenice a acestui spectacol — prezentat pentru prima dată în biserica S. Nicolò la Spoleto și dus apoi, ca o mare serbare populară, în cîteva piețe faimoase din Italia, de la Ferrara la Bologna și pînă în piața Domului din Milano — se știe deja. Două rampe — dacă se poate spune astfel — opuse, și spațiul care le divide, străbătut de cărucioare care devin sau numai platforme pentru actori, sau cai încălecați de cavaleri frenetici, sau corăbii; și publicul găzduit în același spațiu și cărucioarele care îl străbat, constringîndu-l să devină parte din mișcarea care este aici chiar substanța reprezentației; și simultaneitatea acțiunilor, la rîndul ei corelativă ideii de mișcare în măsura în care adaugă un timp imprevizibil cum este acela al disponibilității oferite spectatorului de a-și alege acest sau acel moment, și de a rupe astfel linia dinamică pe care condensarea acțiunilor o va reconstrui totuși imediat după; și labirintul cu care se încheie spectacolul, în care sînt luați actori și spectatori formînd fiecare un univers al său de nebunie deasupra căruia Astolfo, zburînd pe un hipogrif, jumătate monstru, jumătate mașină leonardescă, se îndreaptă spre Lună.

E limpede că această structură — și ar fi mai bine spus această structură scenică — e totul, în ceea ce privește interpretarea lui Ronconi: sînt și aici, e firesc, momente de slăbiciune, și unii s-au gîndit că trebuie să le vadă în scenele pe care actorii le execută la sol, în cercul format de public care se creează numaidecît, și care într-un fel par străine dinamicii spectacolului (dar și aici: Orlando care își exprima fizic propria nebunie ca un luptător în piață, nu participă în modul cel mai adecvat la acest mare turnir popular?). Pe scurt tocmai în această fantazie gîndită, în această invenție continuu controlată rezidă sensul adevărat al interpretării lui Ronconi, idealitatea ei cu totul unică, uluitoare. Spun unii: dar *Orlando furioso*? Ce se vede din el, ce se înțelege, ce mai rămîne din el? Doamne, într-adevăr nu știu: ba chiar, neapărat dispus să scandalizez pe cel ce vrea să fie scandalizat, voi spune că nu mă interesează nimic din toate astea. Știu că Ronconi și Sanguineti — care a îngrijit acest montaj al poemului lui Ariosto — ar fi vrut să desacralizeze, să demitizeze, etc., aventurile Angelicăi și ale lui Medoro, luptele lui Orlando, călătoria lui Bradamante și așa mai departe, inevitabil ne-am fi simțit învăluți de nori de plictiseală. Dar ei n-au făcut decît să se folosească de minunata disponibilitate oferită de lectura ariostescă, de o ironie atît de vie, pentru a divide planuri și a le reuni, fără altă preocupare de unitate care să nu fie aceea a interpretării și deci a mișcării. Și astfel au regăsit sensul dezinteresatei aventuri ariostești restituindu-l deplin și fascinant. Am spus mai sus „turnir popular“. Vă invit să reflectăm asupra faptului că întreg spectacolul, utilizînd materiale foarte rafinate pe planul scenografic, ca și pe cel recitativ (nu știu unde și cînd, am avut aici la noi exemple de traducere gestică precum acelea pe care Ronconi le-a atribuit actorilor săi), obține rezultate de o totală, elementară evidență. E un fapt care trebuie subliniat: în disperata nevoie de discursuri asupra esteticei teatrale, acest parcurs de la tehnicile cele mai avansate (și pînă acum aproape întotdeauna verificate numai în spectacole destinate să le asume și ca scop reprezentativ) la rezultatul celei mai largi inteligibilități, va fi analizat în momentele sale cele mai profunde, pentru că și lui îi poate fi încredințat un rol important pentru o nouă noțiune de popularitate a fenomenului teatral.

În românește de ȘTEFAN DELUREANU

PREZENȚE ROMÂNEȘTI

Colocviul „Formarea literaturilor naționale și codificarea limbilor naționale în Centrul și Sud-Estul Europei“, Bressanone-Brixen, 28 septembrie—4 octombrie 1974.

Situat pe una din văile care șerpuieste, încărcată, toamna de rodul pomilor și al viilor, printre culmile mereu înălbite ale Alpilor, Bressanone a oferit un loc predilect pentru discutarea interferențelor culturale. Influențe din Nord, manifeste în arhitectura gotică și în barocul vienez, se întâlnesc aici cu influențe sudice care atestă iradierea Renașterii italiene; o plăcută surpriză o rezervă fortărețele legendare în care încăperile calme sînt împodobite în cea mai autentică pictură bizantină. Nu departe, în văile dominate de Dolomiții fantastici, grupuri compacte continuă să converneze într-o ciudată latină, retroromana. Călătorul român își va reaminti de portretul lui Vlad Țepeș păstrat în castelul de lângă Innsbruck și de peregrinările lui Petru Șchiopul prin apropiatul oraș Bolzano.

Universitatea din Innsbruck, Universitatea din Padova și Centrul pentru studiul relațiilor culturale din Centrul Europei, de la Lüneburg, care au organizat acest colocviu, au formulat de la bun început un scurt chestionar supus atenției specialiștilor veniți din toate țările Centrului și Sud-Estului european. Răspunsurile au pus în lumină procese istorice diverse favorizate de condiții de existență deosebite. Limbile și literaturile moderne s-au afirmat în cadrul unor tradiții formate în societăți cu structuri proprii și în funcție de anume relații dintre nivelele culturale. Literatura poloneză își poate fixa începuturile în secole mai timpurii decît cele pe care le pot revendica slavii de sud, dar societatea poloneză a trecut printr-o dramatică criză a veacului XVIII; cehii și slovacii au inițiat literatura modernă, după ce s-au desprins de o epocă întunecată; maghiarii au cultivat secole de-a rîndul latina; albanezii și-au codificat recent limba literară. Ritmuri variate și moduri deosebite de a da o replică intelectuală condițiilor de existență au făcut ca apariția beletristicii să nu aibă caracter uniform. Apelul la creația folclorică a fost peste tot puternic, dar el nu a avut aceeași pondere la polonezi sau la sîrbi.

Dar disparitățile nu au ascuns convergențele: intelectuali de naționalitate deosebită au lucrat laolaltă în aceleași centre, iar problemele culturale ridicate de ei au fost

direct implicate în lupta de afirmare a popoarelor, decise să dea o nouă configurație Europei, o Europă a națiunilor în locul ansamblurilor imperiale. Pe plan cultural, perioada de la începutul secolului XIX pune în lumină, cu o vigoare sporită față de Apusul Europei, orientarea spre o nouă formă de universalitate; alta decât cea conturată în lumea medievală sau de umaniștii Renașterii, care a fost transpusă pe plan politic de filosofii Luminilor. Această orientare apare cu claritate în cultura română, dezvoltată într-o societate în care libertatea de decizie culturală a fost mereu păstrată, în care nivelele culturale s-au întrepătruns și unde conexiunile culturale au avut caracter de permanență. Și acest fapt nu a fost pus în lumină numai de participanții români la colocviu (Dan Berindei și subsemnatul), ci și de referirile semnificative pe care le-au făcut Zoran Konstantinović, B. Nicev, Mahir Domi, H. Ischreyt, sau Laszlo Siklay la cultura română sau la fenomene similare celor petrecute în spațiul carpato-danubian. Investigarea formării limbilor și literaturilor moderne a redescoperit în viața intelectuală din prima parte a secolului trecut *modele culturale* ce se impun atenției cercetătorilor istoriei civilizației. Discuțiile s-au deplasat, astfel, tacit, de la studiul influențelor și al receptărilor spre analiza unor forme de gândire și activitate artistică ce atestă prezența vie a tuturor popoarelor în cultura universală și, de aici, cerința de a da noi dimensiuni patrimoniului mondial al artei și literaturii.

ALEXANDRU DUȚU

O nouă antologie de poezie română în engleză

Recenta apariție la editura «Univers» a volumului *Romanian Poets of our Time* înseamnă un eveniment. Este, mai întâi, o nouă carte destinată propagării în lume a valorilor spirituale naționale și, prin aceasta, importanța ei este indiscutabilă. Culegerea e totodată publicată într-un moment solemn, dedicată omagial împlinirii a trei decenii de la insurecția națională antifascistă, «Three decades of promise and fulfilment», cum se afirmă într-o prefață program pusă în pagină sub formă de exergă solemnă:

*Thirty years, ago
a nation of poets,
emerging from the clinging shadows of an adverse past,
set out on a new path
to fulfil their ancient dream
of building a life worth living.
This selection, published to mark
the anniversary of the anti-fascist insurrection,
which enable the Romanians
to pursue their quest of truth and beauty,
is offered to English-speaking readers
without any claim to be fully representative
of contemporary poetry in this country;
yet we hope it will succeed in conveying
some of the essential features of the spirit
that led to Liberation in August 1944
and set its mark on three decades
of promise and fulfilment.*

Regăsim, cu câte o poezie, uneori cu două, o constelație de optzeci și trei de scriitori contemporani anilor noștri, oglindind fiecare, în creațiile lor, câte un crimpei, mai mic sau mai mare, din fizionomia spirituală a literaturii noastre; versiunile engleze sînt semnate de nouă traducători cu contribuții inegale; menționăm traduceri excelente — și cele mai frumoase —, semnate de Dan Duțescu, Leon Levițchi și Andrei Bantaș, talmăcitori remarcabili la care cunoașterea limbii este completată organic de o adîncă înțelegere a vibrației lirice, iar abordarea dificultăților este făcută cu răspundere și talent. Întrucît volumul ne invită la meditație retrospectivă, vom adăuga că în anii ce s-au scurs de la eliberare, numele lor s-a ilustrat constant, în cîmpul traducerilor, ca al unor făuritori, prin cuvînt, de clasice și dăinuitoare frumuseți, rodul unei munci îndelungate întemeiată pe răbdare și dăruire.

Antologia *Romanian Poets of our Time* nu ambiționează firește să cuprindă sau să reflecte exhaustiv poezia noastră contemporană, — ea își propune numai să comunice lumii cîteva din trăsăturile sufletului românesc astăzi, cu speranțele lui devenite realitate abia după August '44. Scopul declarat al traducătorilor este acela de a pune la îndemîna cititorului de limbă engleză cîteva premise către înțelegerea tiparului spiritual al unui popor ce reunește în idealul său de dreptate noțiunile de „adevăr și frumusețe”, „Truth and Beauty”, magice cuvinte astfel statornicite în memoria iubitorilor de poezie de la Shakespeare încocace; citind acest buchet de poeme, ochiul din afară va putea întrezări cîteva din direcțiile care au dat sens gîndirii lirice românești din ultimul timp, ajutîndu-l să guste ecoul înțelepciunii și omeniei noastre, investimîntată în cuvînt înaripat, rostit din inimă, disciplinată prin tăria inteligenței, în echilibru și armonie.

Urînd noii antologii să-și îndeplinească rolul de mesager fertil al poeziei noastre în lume, o prețuim ca un act artistic și totodată patriotic de însemnătate deosebită, un meritat omagiu adus spiritului țării.

IRINA GRIGORESCU

O revistă sovietică despre literatura română din ultimii 30 de ani

Deși foarte tînără, abia intrată în al doilea an de existență, revista *Literatnoie Obozrenie* se bucură de o largă popularitate în rîndul maselor de cititori din Uniunea Sovietică. Faptul se datorește într-o măsură individualității sale oarecum aparte, fiind singura revistă specializată în problemele de critică literară. La aceasta ar trebui însă adăugat, ca un considerent de ordin major, interesul materialelor publicate în paginile ei, variate și substanțiale, răspunzînd în chip operativ la preocupările publicului larg ca și a celor ce studiază literatura sovietică de astăzi în chip profesional. O simplă enumerare a rubricilor permanente ale revistei este edificatoare. Atenția principală este acordată procesului literar contemporan și în mod firesc numărul cel mai mare de articole, recenzii, comentarii se înscriu sub titlul *Literatura Sovietică astăzi*. Un caracter complementar față de această rubrică are cea intitulată *Critica criticei*.

Revista se interesează și de dezvoltarea altor literaturi, recenzînd cărți traduse din alte limbi și publicate în URSS sau comentînd fenomene literare contemporane din străinătate la rubrica *Literatura de peste hotare*.

Ca un omagiu adus literaturii și culturii românești, poporului român, cu prilejul aniversării a 30 de ani de la eliberarea țării noastre de sub dominația fascistă, revista *Literaturnoie Obozrenie* a consacrat în numărul său pe luna august această din urmă rubrică în întregime fenomenului literar din România. Ea se deschide cu articolul lui Zaharia Stancu intitulat *Patosul revoluționar al literaturii noastre*. Arătând că tradițiile realiste și revoluționare au fost proprii literaturii române din cele mai vechi timpuri „transmițându-se din generație în generație și înriurind mereu creația celor mai buni scriitori”, Zaharia Stancu subliniază: „Partidul Comunist Român a avut totdeauna și în anii de existență legală și în cei de luptă în ilegalitate o influență nemijlocită asupra dezvoltării literaturii noastre. De nu ar fi fost această înriurire, am fi fost lipsiți de multe opere fundamentale ale literaturii noastre”. Și adaugă: „toate inițiativele mai importante ale Partidului în domeniul obștesc s-au bucurat totdeauna de sprijinul larg al maselor muncitoare, de sprijinul întregului popor”. În concluzia articolului său Zaharia Stancu spune: „Socialismul a învins în țara noastră pentru totdeauna! În mod firesc literatura și arta noastră trebuie să aibă un conținut socialist, trebuie să fie socialiste în esența lor. Pe acest drum sînt toate succesele de astăzi și de viitor ale culturii noastre”.

Articolul semnat de Tatiana Nicolescu dă o privire de sinteză, într-o perspectivă istorică, asupra procesului de popularizare prin tălmăciri a fenomenului literar sovietic. În mod firesc se pune accentul pe cunoașterea literaturii contemporane, pe contribuția adusă în acest sens în ultimele decenii. „Interesul față de literatura contemporană a sporit simțitor și evident în jurul lui 1960 cînd în paginile unor reviste precum *Secolul 20*, *România literară*, *Lucașfărul* etc., iar ulterior și în volume, apar versuri de E. Evtuşenko, A. Voznesenski, E. Vinokurov, R. Rojdestvenski, B. Ahmadulina, B. Okudjava, nuvele și schițe de I. Kazakov, E. Kazakievici, S. Antonov, C. Aitmatov, G. Baklanov, I. Bondarev, V. Axionov, V. Tendriakov etc.”

Autoarea remarcă și o altă orientare caracteristică și manifestă în ultimii ani și anume tendința de a lichida „petele albe”, de a umple unele goluri, ce continuau să existe pe harta tălmăcirilor din literatura sovietică și rusă clasică: „Inițiative prețioase în acest sens au avut revista *Secolul 20* și editura *Univers...* O nouă tălmăcire a versurilor lui Blok a publicat editura *Univers*. Inițiativa revistei *Secolul 20* care a dat în 1969 prima tălmăcire a romanului *Petersburg* de Andrei Belii a fost continuată de editura *Univers*, care a publicat și un volum de poezii ale aceluiași scriitor”.

Grupajul este completat de o interviu al tov. Nicolae Moraru cu privire la preocupările și planurile de viitor ale revistei „Rumînskaia Literatura” și de o recenzie semnată de M. Fridman la romanul lui Laurențiu Fulga, *Oameni fără glorie*, recent tradus în limba rusă. Recenzentul îl prezintă pe Laurențiu Fulga cititorilor sovietici ca fiind „un reprezentat de seamă al romanului de război în literatura română” și „autor al unei singure teme, care a pus o adîncă stăpînire pe sufletul său; Apreciind acest letopiseț tragic, expresie a „dramei întregului popor” ca o „victorie a prozatorului român”, recenzia subliniază „intuiția justă” a scriitorului român care i-a îngăduit să „reliefeze în destinele complicate, în caracterele complexe ale eroilor elementul principal, cel care definea în esența lor faptele oamenilor, comportarea maselor uriașe de oameni”.

Un roman al lui Mihai Beniuc tradus în polonă

A apărut la Varșovia, la Editura Książka i Wiedza, cu câteva luni în urmă (iulie 1974), romanul *Explozie îndăbușită* de Mihai Beniuc.

Romanul concentrează într-un număr redus de pagini, circa 200, episoade multiple care se suprapun și se interferează precipitat, pentru a sugera aparenta încălceală sau incoerență a întâmplărilor de viață, mai înainte ca scurgerea lor într-un timp îndelungat (aici douăzeci și șapte de ani, adică perioada 1943—1970) să le permită să fie ordonate și descifrate.

Traducerea avea așadar în primul rând sarcina să păstreze pentru cititorul polonez ritmul, tonusul, vioiciunea narațiunii de factură polițistă a originalului, ceea ce traducătoarea Janina Wrzoscowa a reușit pe deplin. Versiunea poloneză a romanului *Explozie îndăbușită* captivează și reține permanent atenția. Janina Wrzoscowa este însă și o foarte inițiată cunoscătoare a limbii române, dovadă expresiile neaoșe, formulările specifice etc. ale căror echivalențe le-am regăsit cu interes și plăcere. În sfârșit transcrierea exactă a numelor proprii; localități, străzi, persoane, o anume nuanțare și suplețe a frazei indică mai mult decât o cunoaștere, fie și aprofundată a limbii curente, sugerează familiaritatea cu fenomene de viață culturală românească.

OLGA ZAICK

Teofil Demetrescu despre Busoni

La sfârșitul lunii iulie a. c., au apărut în suplimentul literar al ziarului vest-german „Frankfurter Allgemeine” amintirile pianistului român Teofil Demetrescu despre Ferruccio Busoni (1866—1924). Deși scrise la scurtă vreme după moartea marelui muzician italian, ele au fost publicate abia acum, la împlinirea unei jumătăți de veac de la stingerea lui din viață, fiind puse la dispoziția redacției ziarului de către văduva autorului lor, Olga von Liechtenstein-Demetrescu. Relatările acestea devin astfel, peste decenii, un document postum de autentic interes cu privire la ultimii ani ai maestrului, ani petrecuți la Berlin, unde Busoni revenise după sfârșitul primului război mondial pentru a preda la „Akademie der Künste” un curs de măiestrie compozitivă și unde soarta i-a mai îngăduit să se manifeste trei ani de zile ca un veritabil gigant al muzicii — pianist, dirijor, compozitor, pedagog, estete deopotrivă.

Autorul amintirilor a studiat pianul la Berlin cu un fost elev al lui Liszt, pe nume José Viana da Motta, care — cum avea să constate nu peste multă vreme tânărul Demetrescu — „era un prieten devotat al lui Busoni și se afla cu totul sub înfrumusețarea acestuia”. Familiarizat astfel de timpuriu cu tehnica pianistică a lui Busoni, Demetrescu parvine ulterior, după 1920, să se perfecționeze sub directa îndrumare a maestrului, afirmându-se în curând nu numai ca un pianist cu un remarcabil orizont muzical, dar și ca un fervent propagator al creației îndrumătorului său. El interpretează în 1922 la Berlin, sub conducerea maestrului, concertul acestuia pentru pian, cor și orchestră (op. 39), iar un an mai târziu susține în mai multe orașe din Germania un recital alcătuit exclusiv din piese de Busoni, prezentînd în felul acesta în primă audiere al său „Perpetuum mobile”. În continuare, Teofil Demetrescu concertează în țară și în marile centre muzicale ale Europei, prezentînd publicului aproape întregul repertoriu pianistic consacrat într-o manieră întrucîtva neobișnuită, lipsită de convenționalism dar plină de semnificație și culegînd de la cronicarii vremii răspotrivă aprecieri elogioase și negative. A depus, de asemenea, după cel de al doilea război mondial o interesantă activitate pedagogică ca profesor la conservatorul din Cluj.

Iată cum descrie T. Demetrescu prima sa „întîlnire” cu Busoni:

„Sfîrșitul lui 1920. Sala „Philharmonie” este arhiplină. Berlinul dornic de muzică pîndește apariția bărbatului, ce-și găsește în Elveția pe vremea războiului nu numai azilul, dar și exilul. Busoni pășește pe scenă. Izbucnește furtuna celui mai năvalnic entuziasm, pe care l-am trăit vreodată la ivirea unui artist. Busoni este nevoit să aștepte minute în șir pînă se face înțeles spre a transmite mulțimii din lăuntru inimii sale agitate tema Goldberg din variațiile lui Bach. Între timp părul îi albeste de tot, capul său producea un efect fascinant. Transfigurat și suveran, cum ședea pe bancheta din fața pianului de concert, avea ceva din solemnitatea unui sacerdot.”

Dar Busoni nu era numai pianist de virtuozitate, ci și un muzician complex, din păcate prea puțin înțeles de publicul larg, lucru pe care T. Demetrescu nu întîrzie să-l înregistreze:

„Este o ironie a soartei că Busoni, care nu s-a bucurat nici pe departe, nici chiar în ultimii ani, de popularitatea unui Paderewski sau a unui d'Albert, a fost asaltat totuși pînă la urmă de agenți cu tot felul de oferte, la care nici măcar nu se ostenea să dea vreun răspuns. Mă aflu la el într-o zi de vară, cînd a primit vizita unui impresar polonez, care ținea să-l angajeze pentru niște concerte în orașe de relativ mică anvergură precum Katowice, Cracovia, Lwow etc. Plăcerea lui Busoni era să nu-l refuze direct, ci să-i ceară, chipurile, un răgaz de cîteva zile pentru a reflecta. Omul l-ar fi putut tenta, probabil, cu un singur lucru: să-l fi invitat să dirijeze. Pentru că nimic nu-l stîrnea pe Busoni în mai mare măsură. Publicul, în schimb, prefera să-l asculte interpretînd „Campanella” de zece ori la rînd. Cînd aplauzele îl întreprueau pe scenă în mijlocul acestei piese, devenea furios de fiecare dată. Adevărul este că piesa nu-i plăcea (dar o executa mai bine decît oricare altul). Incluzînd în programul său permanent toate cele șase studii de concert după Paganini sau toate cele 24 de preludii de Chopin, făcea publicul să creadă, grație rutinei și a talentului său actoricesc, că ar fi la mijloc o afinitate intimă cu niște piese, calificate altminteri de el fără jenă drept „vomitivă,” cum este, spre exemplu, studiul în do diez minor op. 25, nr. 7 de Chopin”.

Dragostea cea mare a lui Busoni pare să fi fost Mozart. Demetrescu n-are nici o îndoială în această privință.

„În decursul celor patru ani, pe care a apucat să-i trăiască la Berlin după întoarcerea sa din Zürich, l-am auzit cîntînd de cinci ori în săli publice. Evenimentul dominant l-au constituit cele șase concerte de Mozart la „Philharmonie”. Au fost profesiunea lui de credință fără rezervă pentru Mozart, către al cărui geniu îl împingea o dragoste fanatică și — dacă expresia este îngăduită — chiar senzuală, o admirație explozivă, prin care se detașa de el însuși... Studiam așadar, la cei 30 de ani ai mei, cu zel muzica lui Mozart. Într-o zi i-am cîntat lui Busoni variațiile pe o temă de Gluck. Nu le știa: era o plăcere să-l simți cum sorbea literalmente fiecare ornament, fiecare tril, fiecare pasaj, cum încîntarea lui sporea de la o variație la alta.”

Autorul articolului dezvăluie apoi metodele maestrului, dînd amănunte interesante despre maniera lui de a cînta la pian, despre modul său de a lucra cu elevii. Din păcate, răstimpul, în care i-a fost îngăduit să stea în preajma lui Busoni, s-a dovedit a fi limitat. Sfîrșitul maestrului se apropia vertiginos, deși abia împlinise 55 de ani:

„Cînd a apărut pentru ultima dată într-o sală publică la Berlin și a cîntat concertul în mi bemol major de Beethoven, fusesem plecat — încheie Demetrescu articolul. Cu un an înaintea morții sale a încercat să-și refacă moralul, plecînd la un prieten din Paris, dar s-a întors mai bolnav decît plecase. Prin forța împrejurărilor vizitele mele s-au rărit și a trebuit să mă obișnuiesc cu gîndul amar că un om ne va părăsi cu cîteva decenii prea devreme, un om deopotrivă de mare ca creator, virtuoz și pedagog muzical.”

Prin portretul schițat, T. Demetrescu redă un Busoni viu, deloc schematic, plin de contradicții desigur, dar și de o forță interioară, care se revarsă în permanență. Nu este greu de înțeles, chiar și după o jumătate de secol, că fascinația acestui om trebuie să fi fost atotcuprinzătoare, că prezența sa a putut urni inerția din loc chiar și în perioade de apatie, că au știut să dea frâu liber spiritelor creatoare din jurul lor, că au stîrnit în rîndurile publicului larg gustul pentru o muzică de o mai bună calitate.

În felul acesta, T. Demetrescu aduce o contribuție la rememorarea unei personalități pilduitoare nu numai pentru el, dar și pentru oricare alt interpret muzical, pentru orice iubitor al muzicii secolului nostru.

NESTOR GHEORGHIU

Dialogurile noastre

Recenta expoziție de carte jugoslavă organizată la București — în replica celei similare românești deschisă la Belgrad în decembrie trecut — a adus printre noi o delegație de oameni de cultură alcătuită din *Tanasije Mladenovic*, vice-președinte al Asociației Scriitorilor din Serbia, *Zoran Gavrilovic*, critic și eseist, profesor la Universitatea belgrădeană, precum și *Sava Lazarevic*, directorul renumitei edituri „Nolit”. Reprezentanții culturii jugoslave au fost oaspeții redacției noastre în cadrul unei întâlniri de lucru avînd ca obiectiv informarea reciprocă asupra acțiunilor întreprinse pentru o cit mai vie răspîndire în ambele sensuri a creațiilor literare valoroase din țările noastre vecine și prietene. S-a subliniat, cu acest prilej, interesul crescînd și de o parte și de alta, și necesitatea care decurge de aici, de a spori volumul măsurilor practice de multiplicare a mijloacelor de informare și de diversificare a modalităților de contact și cunoaștere pe o scară cit mai largă. Concret și operativ a fost supus discuției profilul unei proiectate antologii de poezie sîrbă în limba română sub supravegherea poetului Ștefan Aug. Doinaș, cu completări și sugestii prețioase din partea oaspeților, mai ales a profesorului Gavrilovic. Deasemenea s-a luat în discuție oportunitatea inițierii, organizării și desfășurării unei întâlniri literare bilaterale sub forma unei mese rotunde la care să se dezbată tocmai stadiul relațiilor existente și căile de stimulare a lor, cu grijă pentru a evita riscul căderii în amabilități generale, în generoase expozeuri de principii, sterile sub raportul aplicabilității, pentru a se asigura obținerea prin consens, a unor decizii eficiente, bine chibzuite, cu urmări imediate, palpabile, lesne de constatate.

În același interval, redacția noastră a primit vizita unei delegații de poeți din Uniunea Sovietică (*Kaisîn Kuliev*, *Tamara Jirmunskaja*, *Iuri Levitanski*) veniți în România în schimb cultural. Discuția vie, susținută, a îmbrățișat probleme privind dezvoltarea contemporană a literaturii și artei sovietice, ca și valorificarea unor momente ale moștenirii unui trecut mai apropiat sau mai îndepărtat, îndeosebi din domeniul poeziei. *Kaisîn Kuliev*, în calitatea sa de membru în colegiul de redacție al colecției *Biblioteca poetului*, a împărtășit din experiența sa și a colegilor săi în publicarea unor volume de opere alese din operele lui O. Mandelstamm și A. Belii. Oaspeții au manifestat un viu interes față de preocupările revistei „Secolul 20” de a lărgi și nuanța în continuare popularizarea literaturii sovietice la noi, făcînd prețioase precizări pentru înțelegerea diversității fenomenului literar actual din Uniunea Sovietică. Schimbul de păreri dintre oaspeți și gazde a îmbrățișat și aspecte ale vieții literare din țara noastră, poeții sovietici interesîndu-se mai ales de apariția elementelor noi în dezvoltarea poeziei noastre din ultimii ani.

○ revistă cehoslovacă despre fintînile lui Ilie Pavel

Un ecou îmbucurător despre creațiile lui Ilie Pavel a văzut, nu de mult, lumina tiparului în periodicul praguez, *Ceskoslovenski Architekt*; „Plasticianul român Ilie Pavel este o personalitate artistică cunoscută. Creația lui depășește de fapt granițele plasticii și, prin destinația ei, se apropie de arhitectură. Interesantă este concepția lui despre noile funcții estetice ale artei în civilizația contemporană. Artistul se inspiră din materiale naturale în spiritul artei conceptuale, care folosește mediul naturii ca material de bază al creației. În toate lucrările sale, Ilie Pavel tinde să exprime problema arzătoare a epocii noastre — acea tensiune delicată dintre mediul artificial și mediul naturii. Nu este numai o problemă, ci și un subiect pentru considerații teoretice sau științifice. Este o problemă de stringență actualitate a omului contemporan. Ilie Pavel își trage rădăcinile culturale din fondul străvechi românesc care, atît în arhitectură cît și în celelalte domenii ale vizualului, a știut să păstreze sensul pentru dimensiunea umană a valorilor și nu a cedat în fața artificialului. Vedem acest lucru de exemplu în excepționalele lucrări ale lui Ilie — întitulate „proiecte de fintîni“. El le amplasează de pildă în aer liber, ca aci să poată utiliza fiecare element — să spunem izvorul de apă natural, fără mijlocirea artificială a conductelor, etc. Alteori, artistul folosește materialul natural ca modalitate de construcție. În fiecare caz primează natura, de la lemn la iarbă presată. Ilie Pavel este un artist cu o înaltă conștiință profesională, dotat cu un simț deosebit al formei și compoziției.

Forma are la el un contur original, compoziția elementelor situate în spațiu fiind înțeleasă într-o structură deschisă. Operele lui au o valoare conceptuală remarcabilă. Ilie Pavel se întoarce, însă, în pofida acesteia, spre o anume simplitate în construcție și în înțelegerea formei. Este inutil să subliniem cît de modernă și apropiată omului contemporan este această calitate de excepțională simplitate.“

«Literatur und Kritik» despre literatura română

Apreciata revistă vieneză „LITERATUR UND KRITIK“, editată de Jeannie Ebner și Rudolf Henz, a dedicat unul din ultimele ei numere (88/1974) literaturii române de după cel de al doilea război mondial. Jeannie Ebner și Rudolf Henz reprezintă două nume de prestigiu ale literaturii contemporane austriece, cunoscute de altfel și cititorilor români din antologia „Poezia austriacă modernă“, scoasă de Maria Banuș și Petre Stoica în anul 1970. În acest context trebuie spus că literatura austriacă este prețuită de publicul român și că numărul însemnat de tălmăciri dovedește aceasta (Nu vrem să pomenim decît cîteva nume: Kafka, Werfel, Doderer, Musil, Broch, Gütersloh, Urzidil, etc.) Nici literatura română nu mai este de la un timp încoace necunoscută în Austria, prin strădaniile unor traducători — atît români cît și austrieci (ca Max Demeter Peyfuss, spre exemplu care mediază consecvent între cele două culturi).

Numărul este prefațat de un succint tur de orizont al lui Aurel Martin despre „Cartea în România“, care oferă un tablou sinoptic al diferitelor tendințe manifestate în literatura română a ultimelor trei decenii în domeniul prozei, poeziei, teatrului și criticii. Articolul oferă o serie de repere necesare pentru orientarea cititorului străin, care se află încă la primul său contact cu fenomenul scrisului românesc. Astfel, Aurel Martin expune pe scurt sistemul editorial, specificul unor edituri și colecții, organizarea vieții literare românești în jurul Uniunii Scriitorilor din R.S.R., precum și unele dintre publicațiile editate de aceasta.

În continuare, revista „LITERATUR UND KRITIK“ prezintă patru poeți și patru prozatori români.

Este prezent marele nostru Tudor Arghezi în frumoasa traducere a lui A. Margul Sperber, cu poezia „Cîntec la fereastră”, meditație de o intensitate tragică pe tema incognoscibilei divinități.

Eugen Jebeleanu, poetul indignărilor impetuoase, revoltat permanent împotriva nedreptății, oriunde s-ar afla aceasta, figurează într-o versiune semnată de același traducător cu poemul reprezentativ „Ca să pot mai ușor apăra”, rechizitoriu virulent care demască atrocitățile ultimului război mondial.

Ca reprezentanți ai generațiilor mai tinere apar Ion Horea, cu poezia „Ritmuri”. — poezie de un erotism subtil care se desfășoară pe fundalul unei vegetații colorate și opulente — și Gabriela Melinescu, cu versuri pure și hieratice în talmăcirea sensibilei poete Anemone Latzina.

Dacă, după cum observăm, selecția din lirica română descoperă patru generații de poeți, — prozatorii în schimb, sînt aleși din ceea ce s-ar putea numi generația de mijloc a literaturii noastre contemporane.

Marin Preda, creator de mare originalitate, unic în felul cum descrie psihologia, modul de gîndire precum și exprimarea verbală meandrică și plastică a țaranului român, este prezent printr-un fragment din romanul său „Marele singuratic”, în traducerea lui R. F. Marmont.

Fără îndoială că D. R. Popescu va stîrni interesul cititorului austriac cu romanul „Vinătoare regală” (fragmentul a fost tradus de Helga Reiter) prin apropierea care poate fi stabilită între acesta și romanul lui Hermann Broch, „Der Versucher”, și totodată prin diferențele dintre ele. Limba, pe care D. R. Popescu o mînuie magistral, închipuind stranii circumvoluțiuni, este redată cu ascuțită precizie de traducătoare în versiunea germană.

„Atac în cer” de Eugen Barbu (în traducerea lui H. O. Palmhter), reprezintă o proză viguroasă, de expresie cinematografică — lapidară și vie — care face dovada marilor calități ale autorului.

„Poarta”, povestirea lui Nicolae Velea în traducerea lui Thea Constantinidis, surprinzînd cu mare acuitate momentul maturizării precum și al identificării acesteia în conștiința infantilă, încheie acest interesant număr.

Închidem paginile revistei cu un sentiment de îndreptățită bucurie și cu speranța că și alte nume de scriitori români vor putea fi cunoscute în curînd de cititorul austriac.

ALEXANDRU AL. ȘAHIGHIAN

Corectura: LIDA IGIROȘIANU

Tiparul executat la Întreprinderea Poligrafică «13 Decembrie 1918»

**PREZENTAREA TEHNICĂ
SANDA GUSTI**

Secolul20

**REDACȚIA: CALEA VIC-
TORIEI, 115. TEL. 50.71.28
ADMINISTRAȚIA : ȘOSEAUA
KISELEFF, 10 – TEL. 18.33.99
BUCUREȘTI**

Lei 7

43 804

Următorul număr dublu al revistei

Secolul20

va fi consacrat mărețului eveniment al vieții noastre politice

CONGRESUL AL XI-LEA

Texte fundamentale de orientare politică

Pagini ce reflectă ecoul literar al unor mari mișcări sociale

O antologie de versuri dedicate clasei muncitoare

vor oglindi modul în care, de-a lungul timpului, a fost întrevăzut

„visul de aur al omenirii“

COMUNISMUL

Fragmente de proză de puternică angajare socială

Forme moderne ale criticii literare marxiste

Extrase din memorialistica unor mari scriitori

vor oferi imaginea unor literaturi care, pe diverse meridiane, constituie instrumente active de modelare a conștiinței contemporane.

Traduceri în limbi străine ale unor prestigioase creații românești

vor ilustra spiritul militant al literaturii noastre din ultimele decenii

Studii și articole

numeroase

Prezențe românești

vor completa un sumar bogat și variat

prin care **Secolul20** omagiază

ÎNALTUL FORUM AL COMUNIȘTILOR ROMÂNI